

18183

H. Martini

ΓΟΥΣΤΑΥΟΥ ΦΡΑΙΛΙΧ

ΤΟ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟΝ ΣΧΟΛΕΙΟΝ

ΕΚ ΤΟΥ ΓΕΡΜΑΝΙΚΟΥ

ΥΠΟ

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΙΩΑΝΝΙΔΟΥ ΟΛΥΜΠΙΟΥ

Καθηγητοῦ τοῦ ἐν Ἀθήναις Διδασκαλείου

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΤΥΠΟΙΣ ΙΩΑΝΝΟΥ ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ

52—Ὀδὸς Πραξιτέλους—52

1896

Ἡ πραγματεία αὕτη ἐκδοθεῖσα τὸ πρῶτον
τῷ 1882 ἐξηντλήθη πρὸ πολλοῦ καὶ νῦν ἀνα-
τυποῦται.

Δ. Ι. Ο.

Α'.

Τὸ παιδαγωγικὸν σχολεῖον ἐν γένει,
ἢ διακόσμησις καὶ ἢ ὠφέλεια αὐτοῦ.

Ὁ παιδαγωγῶν διδάσκαλος εὕρισκε
ἐν τῇ ἠθικῇ καὶ ἐν τῇ ψυχολογίᾳ δύο
ἀσφαλῶς ὁδηγοῦντας ἀστέρας· ὁ μὲν
φωτίζει τὸ τέρμα, ὁ δὲ τὴν ὁδόν.

Ἡ παροῦσα συγγραφὴ προτίθεται νὰ χορηγήσῃ συμβολὴν τινα πρὸς τὴν ἀνοικοδόμησιν καὶ μόρφωσιν τοῦ «παιδαγωγικοῦ σχολείου». Γεννᾶται λοιπὸν ἐν πρώτοις τὸ ζήτημα, ποίαν ἔννοιαν πρέπει νὰ ἔχωμεν περὶ τοῦ τοιοῦτου σχολείου. Σχολεῖον παιδαγωγικὸν ἢ παιδαγωγοῦν εἶναι καθίδρυμα, ὅπερ ὡς κύριον καὶ τελικὸν σκοπὸν ἐπιδιώκει τὴν μόρφωσιν τοῦ θρησκευτικοῦ τε καὶ ἠθικοῦ χαρακτῆρος τῶν παιδῶν, καὶ κατὰ τὸν διοργανισμόν, τὴν διδασκαλίαν, ἀγωγὴν, πειθαρχίαν, τὸ πνεῦμα, τὸ ἐνεργεῖν καὶ ζῆν εἶναι τοιοῦτον, ὥστε νὰ ἐμφυτεύηται ἐν τῷ γιγνομένῳ ἀνθρώπῳ πρὸ πάντων καρδία εὐγενῆς καὶ βούλησις ἠθική. Τὸ τοιοῦτο σχολεῖον λοιπὸν διὰ τῆς θεραπείας ὑψηλοτέρων ἐνδιαφερόντων καὶ διὰ τῆς οὕτω κατορθουμένης κωλύσεως τῶν ἐπιθυμιῶν καὶ παθῶν θέλει

ἐξημερώνει τοὺς νέους, θὰ κατεργάζεται ολόκληρον τὸν κύκλον τῶν νοημάτων οὕτως, ὥστε νὰ ἀναβλαστάνη ἐξ αὐτοῦ καθαρὸν φρόνημα καὶ εὐγενῆς βούλησις, θὰ ἐμφυτεύη εἰς τὰς ψυχὰς τῶν νέων θεογονίαν καὶ εὐσέβειαν, θὰ ἐξεγείρη ἠθικὴν γνῶσιν καὶ ἠθικὴν κρίσιν, θὰ προσάγῃ πρότυπα τῆς ἀρετῆς, θὰ ἐθίζῃ τοὺς τροφίμους εἰς τὴν τήρησιν θεῶν καὶ ἀνθρωπίνων ἐντολῶν, καὶ οὕτω θὰ ἐπιδιώκῃ τὴν μὀρφωσιν τῆς εἰκόνας τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, ἐνὶ λόγῳ, ἵνα καθ' Ἐρβαρτον εἴπωμεν, ὅλον τὸ καθίδρυμα θὰ μεταβάλληται εἰς ἔμφυχον κοινωρίαν ἢ εἰς ἠθικὸν καθίδρυμα.

Ἄλλο ζήτημα, ὅπερ εὐθὺς ἐνταῦθα ἐπιβάλλεται, εἶναι τὸ ἐξῆς· μήπως εἶναι ὀρθότερον, ἢ μήπως τοῦλάχιστον ἀρκεῖ νὰ διοργανίζηται τὸ σχολεῖον ὡς ἀπλοῦν διδακτικὸν καθίδρυμα, ὡς κατάστημα, σκοπὸν ἔχον μόνον τὸ εἰδέναι καὶ τὸ νοεῖν νὰ θεραπεύῃ, ἐπομένως διὰ διδασκαλίας κατὰ σκόπιμον καὶ προεσχεδιασμένον τρόπον μόνον τῶν κύκλων τῶν νοημάτων νὰ καλλιεργῇ καὶ νὰ εὐρύνη; — Ἐπειδὴ τὸ ζήτημα τοῦτο σαφῶς ἀποφάσκομεν καὶ τούναντίον πρέπει νὰ θεωρῶμεν τὸ παιδαγωγικὸν σχολεῖον τὸ ὡς ἰδανικὸν ἐπιδιωκτέον ἀληθινὸν σχολεῖον τοῦ μέλλοντος, ἐπιβάλλεται ἡμῖν τὸ καθῆκον νὰ δικαιολογήσω τὴν ἀπαίτησιν τῆς ἰδρύσεως παιδαγωγικῶν σχολείων.

Βεβαίως οὐ μικρὰν ἀξίαν ἔχει ἤδη τὸ σχολεῖον,

ἔαν καλλιεργῇ τὸ εἰδέναι, τὸ γινώσκειν καὶ δύνασθαι, μορφῶν μαθητὰς μὲ γνῶσιν καὶ διάνοιαν, ἔαν λοιπὸν εἶναι ἀπλοῦν διδακτικὸν καθιδρυμα· διότι τὰ ἀποτελέσματα ταῦτα χρησιμεύουσιν εἰς τὸν πρακτικὸν βίον, μωρία δὲ καὶ ἀμβλύνοια, πνευματικὴ τυφλότης καὶ ἄνοια καταβιβάζουσι τὸν ἐκ χοῦς πεπλασμένον ἄνθρωπον πάλιν εἰς τὸν χοῦν. Καὶ μάλιστα ἐπὶ τῶν χρόνων ἡμῶν, καθ' οὓς εἰσέτι μέγα μέρος τοῦ λαοῦ στεναρίζει ὑπὸ τὸ κράτος τυφλῆς δεισιδαιμονίας, οὐδαμῶς πρέπει νὰ θεωρῆται ὡς μικρὸν ὄνρον τῶν σχολείων, ἔαν προάγωσι τὴν διάνοιαν καὶ τὸ ὀρθῶς νοεῖν, καὶ οὕτω καθιστῶσι τιμιώτερον τὸ θεῖον χάρισμα τοῦ λόγου καὶ τῆ αἰωνίως τυφλώττοντι τὴν οὐρανίαν τοῦ φωτὸς λαμπάδα προσφέρωσιν.

Ἄλλ' ἡμεῖς φρονοῦμεν, ὅτι τὰ σχολεῖα ἐν τούτοις προσκτῶνται ἀξίαν ἀσυγκρίτως μείζονα, ὅτι γίνονται τελειότερα, ὅταν λειτουργῶσιν οὐ μόνον ὡς διδακτικά, ἀλλὰ καὶ ὡς παιδαγωγικὰ ἰδρύματα· ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει μορφώνουσιν οὐχὶ μόνον μονομερῶς τὸ διανοητικὸν μέρος τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλ' ὅλον τῶν ἄνθρωπον.

Ὁμολογοῦμεν πρὸς τούτοις, ὅτι πρὸ πάντων ἡ ἐλλιπῆς μόρφωσις τῶν γονέων ἐν τοῖς τοῦ σχολείου μαθήμασιν ἤγειρε τὴν ἀνάγκην τῶν σχολείων καὶ ἐδημιούργησε ταῦτα. Ἐπειδὴ ὁ σοφὸς νομοθέτης προτιθεὶς διαφόρους, κατωτέρους καὶ ὑψηλοτέρους, σκοποὺς πρέπει ν' ἀποβλέπη εἰς τὴν κατόρθωσιν τῶν

ὑψίστων σκοπῶν, ἀσμένως θέλει καθυποτάξει καὶ τὸ σχολεῖον εἰς τὰ ὑψηλότερα αὐτοῦ σχέδια. Ἡ ἀγωγή ὅμως εἶναι ὁ ὑψηλότερος σκοπός, ὅστις ἐγκλείει ἐν ἑαυτῷ τὸν κατώτερον, δηλ. τὴν διὰ τῆς διδασκαλίας θηρευομένην γνῶσιν, διότι ἡ διδασκαλία εἶναι μέσον πρὸς τὴν παιδαγωγίαν.

Ἡ ἰδιάζουσα φύσις τῶν σπουδαιοτάτων τῆς ἀγωγῆς παραγόντων, ἡ οὐσία τῆς διδασκαλίας καὶ τοῦ σχολείου, τὰ ὑψηλὰ προβλήματα, ἅτινα ἡ ἠθικὴ καὶ ὁ πολιτισμὸς τῶν ἡμετέρων χρόνων προβάλλουσιν εἰς λύσιν, καθὼς ἀφ' ἐτέρου ἢ κατάστασις τῆς χώρας ἡμῶν καὶ τινες βλαβεραὶ ἐπιδράσεις τοῦ πνεύματος τῶν ἡμετέρων χρόνων ἐπὶ τῆς μορφώσεως τῶν νέων ἀπαιτοῦσι μετ' ἐπιτακτικῆς ἀνάγκης ἵνα πάντα τὰ σχολεῖα, ἅτινα δὲν χρησιμεύουσιν εἰδικῶς εἰς προπαρασκευὴν πρὸς ὠρισμένον ἐπάγγελμα, διακοσμηθῶσι καὶ ρυθμισθῶσιν ὡς παιδαγωγικὰ σχολεῖα. Ἄς σκεφθῶμεν ἐπὶ τινὰς στιγμὰς ἀκόμῃ περὶ ἐνὸς ἐκάστου τῶν προειρημένων περιστατικῶν.

Δυνάμεθα μὲν νὰ χωρίσωμεν τὰς σπουδαίας ἐνεργείας, ἧτοι τοὺς παράγοντας τῆς παιδαγωγίας, διδασκαλίαν, ἀγωγήν καὶ παιδονομίαν κατὰ θεωρίαν, οὐχὶ ὅμως ἐν τῇ πράξει. Ἡ μὲν ἀγωγή δεόν νὰ θεμελιώνηται ἐπὶ τοῦ σπουδαιοτάτου μέσου τῆς παιδαγωγίας, ἐπὶ τῆς διδασκαλίας, νὰ συμβαδίζῃ λοιπὸν μετὰ ταύτης, ἡ δὲ διδασκαλία ἐμπεριέχει ἄφθονα παι-

δαγωγικά στοιχεῖα, ἅτινα ἡ ἀγωγή προάγει. Ἡ δι-
δασκαλία εἰσχωρεῖ βαθέως εἰς τὸ ἐργαστήριον τῶν φρο-
νημάτων, κατ' ἐξοχὴν δὲ πᾶν θρησκευτικὸν καὶ πᾶν
ἱστορικὸν μάθημα ἀσχεῖ τὸ κράτος αὐτοῦ ἐπὶ τῶν καρ-
διῶν τῶν νέων, ἡ δὲ παιδονομία εἶναι τὸ ἐξωτερικὸν
στήριγμα καὶ βοήθημα τῆς διδασκαλίας. Ὅθεν ἡ φύ-
σις τῆς διδασκαλίας ἀπαγορεύει νὰ χωρίζηται αὕτη
ἀπὸ τῆς ἀγωγῆς καὶ παιδονομίας καὶ νὰ ἀνατίθηται
αὕτη μὲν εἰς τὸν διδάσκαλον μόνον, ἐκεῖναι δὲ εἰς τοὺς
γονεῖς· τοιοῦτος αὐστηρὸς χωρισμὸς δὲν δύναται νὰ
γείνη, χωρὶς νὰ καθίσταται ὄλως ἀβεβαία ἡ ἐπιτυ-
χία τοῦ σπουδαίου ἐργου τῆς παιδαγωγίας. Διδασκαλία
μάλιστα μὴ συνοδευομένη ὑπὸ ἀγωγῆς καὶ πειθαρχίας
μόλις εἶναι κατορθωτὴ ἐπὶ ἀνηλίκων. Ἀγέλην ὅλην
παιδῶν, καὶ μάλιστα καὶ νέων ἀκόμη οὐδὲ ὅπως δύνα-
ται τις νὰ διδάξῃ, χωρὶς νὰ παρουσιάζωνται ἐν ἀφθο-
νίᾳ καὶ καθ' ἐκάστην περιπτώσεις, καθ' ἃς ὁ διδά-
σκαλος πρέπει νὰ ἀσκήσῃ ἀγωγήν καὶ πειθαρχίαν, εἰὰν
μὴ θέλῃ νὰ δεικνύηται ἔνοχος ἠθικῆς ἀδιαφορίας.

Ἐὰν ἡ θρησκευτικὴ διδασκαλία ἐπιβάλλει εἰς τὸν
διδάσκαλον τὴν ὑποχρέωσιν νὰ διδάσκη τοὺς μαθητὰς
τὴν φιλαλήθειαν, τὴν δικαιοσύνην, τὴν εἰρήνην, τὴν
ἀγάπην καὶ τὴν εὐγνωμοσύνην, ἡ διδασκαλία του δύ-
νεται νὰ καρποφορῇ μόνον, εἰὰν αὐτὸς ὁ ἴδιος θέλῃ
ὡς παράδειγμα ν' ἀσκήσῃ τὰς ἀρετὰς ταύτας, νὰ προά-
γῃ μὲν αὐτὰς ἐν τῷ βίῳ τῶν μαθητῶν, νὰ καταπο-

λεμῆ δὲ τὸ ψεῦδος, τὴν ἀδικίαν, τὴν ἔριν, τὸ μῖσος καὶ τὴν ἀχαριστίαν. Ὁ διδάσκαλος δὲν δύναται νὰ προσάγῃ εἰς τὸ πνεῦμα τῶν μαθητῶν εὐγενεῖς ἄνδρας καὶ γυναῖκας καὶ νὰ δοξάζῃ αὐτοὺς χωρὶς συγχρόνως νὰ παρορμᾷ ἐκείνους πρὸς μίμησιν τῶν ἀρετῶν τούτων· δὲν δύναται κατὰ τὴν μίαν στεγμὴν νὰ ἐξυμνῇ τὴν ὠφέλειαν τῶν νόμων ἔν τε τῇ φύσει καὶ τῇ πολιτείᾳ καὶ τὴν ἄλλην στιγμὴν νὰ ἐπιτρέπη τὸν παράνομον βίον καὶ τὰς παρανόμους πράξεις τῶν μαθητῶν.

Ἐκτὸς τούτων ὅλος ὁ ἐν τῷ σχολείῳ βίος, εἰάν εἶναι ὡς δεῖ διακεκοσμημένος, περιέχει ἀφθονίαν μέσων ἐξευγενιζόντων καὶ κρατυνόντων τὸν χαρακτῆρα. Διὰ τοῦτο ἐξάπαντος παραγνωρίζει τὴν φύσιν τοῦ σχολείου ὁ παραδεχόμενος, ὅτι τοῦτο πρῶτιστα καὶ μάλιστα δεόν νὰ εἶναι διδακτικὸν καθίδρυμα καὶ, καθὼ τοιοῦτο, καὶ παιδαγωγικὸν σχολεῖον· ἀντιστρόφως ὀρθὴ εἶναι ἡ πρότασις : «Τὸ σχολεῖον εἶναι ἐν πρῶτοις παιδαγωγικὸν καθίδρυμα καὶ ἐπομένως καὶ διδακτικόν». Διότι τὸ σχολεῖον ὀφείλει ἐν τῇ συμβιώσει μαθητῶν καὶ διδασκάλων νὰ παριστᾷ ἔμφυλον κοινωνίαν, ἠθικὴν κοινότητα, ἣτις ἀποτελεῖ τὴν μετάβασιν ἀπὸ τοῦ οἰκογενειακοῦ βίου εἰς τὸν πολιτικὸν καὶ κοινωνικὸν βίον τῶν ἐνηλίκων. Ἐν τῇ οἰκογενείᾳ δηλονότι τὸ παιδίον θεωρεῖται ὡς παιδίον, καὶ πανταχόθεν προσφέρεται αὐτῷ ἄνευ ἐτέρου ἀγάπῃ

καὶ πίστις· ἐν τῷ σχολείῳ ὅμως, ὅπου ἡ αὐστηρὰ τάξις, καθῆκον καὶ νόμος ἔχουσι τὸ κράτος, μόνον ἡ πραγματικὴ ἀξία τῶν παιδίων ἀναγνωρίζεται. «Τὸ σχολεῖον», λέγει ὁ Ἐγγελοσ, «εἶναι σφαῖρα ἀποτελουσα οὐσιώδη βαθμῖδα ἐν ὅλῃ τῇ ἠθικῇ διαπλάσει τοῦ χαρακτῆρος.» Ἐν τούτῳ τῷ κοινῷ βίῳ, ἐν τῷ ρεύματι τοῦ σχολείου δέον νὰ ἴσταται στερεὰ ὅστις δὲν θέλει νὰ πίπτῃ, οὕτως ἐμπεδοῦται ὁ χαρακτήρ, ὅστις κατὰ Γοίθιον δὲν τελειοῦται, ὡς ἡ εὐφυΐα ἐν τῇ ἡσυχίᾳ τοῦ οἴκου ἀλλ' ἐν τῷ ρεύματι τοῦ κόσμου· ἐν τῷ μαθητῇ ἐξεγείρεται ἐνδιαφέρον πρὸς τὴν κοινωνίαν καὶ μαθάνει νὰ λύῃ τὰ σπουδαιότατα καὶ δυσχερέστατα τῶν ἠθικῶν προβλημάτων, νὰ ἐκπληροῖ τὰ κοινωρικὰ αὐτοῦ καθήκοντα. Αὕτη ἡ ὄψις τῆς ἀγωγῆς ἐλλείπει παντελῶς ἐν τῷ οἰκογενειακῷ βίῳ, ὅστις διὰ τὸ ἡσυχον καὶ στενὸν αὐτοῦ δὲν συντελεῖ τόσον εἰς τὴν μόρφωσιν τοῦ χαρακτῆρος, ὅσον ὁ ἐν τῷ σχολείῳ βίος. *“Οθεν ἡ ἐν τῇ οἰκογενεῖᾳ ἀγωγὴ δέον νὰ συμπληρῶνται ὑπὸ τῆς ἐν τῷ σχολείῳ ἀγωγῆς· τὰ σχολεῖα τότε εἶναι συνεργοὶ τῶν οἰκογενειῶν· ἐπομένως ἀνάγκη ταῦτα νὰ εἶναι παιδαγωγικὰ καθιδρύματα.*

Βεβαίως ἡ οἰκογένεια εἶναι ἡ φυσικὴ τῆς ἀγωγῆς ἐστία, αὕτη εἶναι τὸ διὰ τῆς πείρας πολλῶν χιλιετηρίδων καθαγιασθὲν, θεῖον, ἀρχέγονον παιδαγωγικὸν καθιδρυμα, ἡ δὲ πεπαιδευμένη οἰκογένεια μένει διὰ

πᾶσαν ἄλλην ἀγωγὴν ἐν σχολείοις καὶ ἰδιωτικοῖς ἐκπαιδευτηρίοις, διορθωτικοῖς οἴκοις, παιδικοῖς κήποις κ. λ. τὸ αἰώνιον πρότυπον. Ἡ κατ' οἶκον ἀγωγή στηρίζεται ἐπὶ τῆς ἀγάπης, δύναται νὰ μανθάνῃ καὶ νὰ ἔχῃ ὑπ' ὄψει τὴν ἀτομικὴν φύσιν τῶν τροφίμων, καὶ διαθέτει πολλὰ δραστικὰ παιδαγωγικὰ μέσα· τὸ παιδίον ἐν τῇ οἰκογενείᾳ ἐξημεροῦται καὶ προπαρασκευάζεται πρὸς τὴν εἴσοδον εἰς μεγαλειτέραν κοινωνίαν βίου κ. τ. λ.

Διὰ ταῦτα δέον τὸ κέντρον τῆς ἀγωγῆς πάντως νὰ παραμένῃ εἰς τὰς οἰκογενείας καὶ θὰ ἦτο ἀναμφιβόλως μωρὰ ἡ ἐπιχείρησις τῆς μεταθέσεως αὐτοῦ εἰς τὰ δωμάτια τοῦ σχολείου, ὡς νεωστὶ παιδαγωγοὶ τινες προέτειναν.

Ἡ πεπαιδευμένη οἰκογένεια, ὅταν δὲν ἔχῃ ὅλως διεστραμμένας παιδαγωγικὰς ἰδέας καὶ δὲν παραμελῇ τὴν τῶν παιδῶν ἀγωγὴν, ἀναντιρρήτως καταβάλλει τὰ θεμέλια πρὸς μόρφωσιν τῆς καρδίας καὶ τοῦ χαρακτῆρος τοῦ τροφίμου, εἰς δὲ τὸ σχολεῖον ἐπιβάλλεται τὸ καθήκον τοῦ νὰ ἐποικοδομῇ ἐπὶ τῶν θεμελιῶν τῶν ὑπὸ τῶν γονέων καταβεβλημένων· ἀλλ' ὅταν τοιαῦτα θεμέλια δὲν ὑφίστανται, ἢ μάλιστα ἡ νεαρὰ ψυχὴ καὶ καταπνίγεται ὑπὸ τῶν ζιζανίων τοῦ πονηροῦ, νὰ πληροῖ τὰ κενὰ καὶ νὰ ἐκρίζωνῃ τὴν σπορὰν τοῦ πονηροῦ ἐχθροῦ (ὅπως ἐν τῇ

παρούση συγγραφή κατωτέρω ακριβέστερον καταδεικνύεται.)

Ὡς δὲ ἐν πάσῃ ἀγωγῇ ἡ μόρφωσις τῆς φρονήσεως, ἡ γνῶσις εἶναι ὁ πρῶτιστος καὶ σπουδαιότατος παράγων, διότι κατὰ τὰ διδάγματα τῆς ἀκριβοῦς ψυχολογίας τὸ μὲν παριστάναι, ἡ γνῶσις, εἶναι ἀρχικόν, τὸ δὲ συναίσθημα καὶ ἡ βούλησις παράγωγα, ἐξ ἀνάγκης λοιπὸν καὶ ἐν τῇ παιδαγωγίᾳ τοῦ σχολείου ἡ μόρφωσις τοῦ κύκλου τῶν νοημάτων, τ. ἔ. ἡ διδασκαλία, εἶναι ἡ πρώτη καὶ σπουδαιότατη λειτουργία, τὸ θεμέλιον τῆς μορφώσεως τῆς βουλήσεως. Ἐπομένως ἀνάγκη τὸ σχολεῖον, ἐπειδὴ πρῶτιστα καὶ μάλιστα εἶναι παιδαγωγικὸν καθίδρυμα, νὰ εἶναι καὶ διδακτικὸν καθίδρυμα.

Ἡ οἰκία λοιπὸν ἔχει ἀνάγκη τῆς ἐν τῷ σχολείῳ ζωῆς ἕνεκα τῆς παιδαγωγικῆς ἐπιδράσεως, ἣν αὕτη ἀσκεῖ, ἀλλὰ καὶ ἡ κατὰ τάξεις διδασκαλία ἐν τῷ σχολείῳ πλεονεκτεῖ διαφερόντως τῆς κατ' ἴδιαν διδασκαλίας ἐν ταῖς οἰκογενείαις. Τάξις ἐκ 40 μαθητῶν δὲν χορηγεῖ ἐκάστῳ μαθητῇ μόνον $\frac{1}{40}$ τῆς διδασκαλίας, οὐδαμῶς ! Ὅταν ἡ ἐν τῷ σχολείῳ διδασκαλία εἶναι καλή, δὲν διδάσκεται ὁ εἰς μαθητῆς μετὰ τὸν ἄλλον, ἀλλὰ πάντες συγχρόνως ὁ ἱκανὸς διδάσκαλος διδάσκει οὐχὶ ἕκαστον ἴδια, ἀλλὰ τὴν τάξιν ὁλόκληρον. Καὶ δὲν εἶναι ἡ τάξις ἄθροισμα μανθανόντων καθ' ἑκάστους, ἀλλὰ τι ὀργανικὸν ὅλον

αὐτενεργῶν ὀργάνων πνευμάτων, οὗτινος ἕκαστος μαθητῆς εἶναι ζῶν μέλος. Πάντες μετέχουσιν ἀπὸ κοινοῦ μιᾶς πνευματικῆς ἐργασίας· τὰ πνεύματα προστρέβονται πρὸς ἄλληλα· τὸ καλὸν πνεῦμα, τὸ ἐν ὅλῳ τῷ χορῷ ἐπικρατοῦν, συμπαρασύρει καὶ τὸν κατώτατον μαθητὴν καὶ ἐξεγείρει ἀμιλλαν καὶ ζήλον, ἐκ δὲ τῆς διδασκαλίας ἐνὸς μαθήματος ὠφελείται τὸ σύνολον, κατὰ τὴν ἀλήθειαν, ἣν ποτε ὁ Δειστερβέγιος ἐξέφρασε· «Τὸ νοεῖν δὲν εἶναι τόσον προῖον τοῦ ἀτόμου ὅσον τοῦ γένους». — Ἡ συνένωσις αὕτη πρὸς ἕνα σκοπὸν, ἡ ὀλικὴ αὕτη ἐργασία τῆς τάξεως εἶναι ὅλως ἠθικῶς σπουδαία ἐνέργεια καὶ ἐγκρύπτει δυνάμιν τινα βαθέως εἰς τὴν ψυχὴν εἰσχωροῦσαν. Πόσον πενιχρὰ τὸνναντίον καὶ νεκρὰ ἐμφανίζεται ἢ κατ' ἰδίαν διδασκαλία, ἐν τῇ ὁποίᾳ ὁ μαθητῆς μόνον τοῦτο κερδαίνει, ὅπερ αὐτὸς μόνος κατορθώνει νὰ πορίζηται! Ὅσοι λοιπὸν τῶν εὐδαιμόνων γονέων πιστεύουσιν, ὅτι πλέον ἢ ἀντικαθιστῶσιν εἰς τὰ ἑαυτῶν τέκνα τὴν ἐν τῷ σχολείῳ διδασκαλίαν διὰ τῆς ἰδίᾳ διδασκαλίας πλανῶνται. Τὰ ἐν τῷ βίῳ τοῦ σχολείου παιδαγωγικὰ στοιχεῖα, τὴν διέγερσιν καὶ τὸν πνευματικὸν πλοῦτον τῆς κατὰ τάξεις διδασκαλίας δὲν δύνανται ν' ἀντικαταστήσωσι διὰ τῆς διδασκαλίας οἰκοδιδασκάλου, εἰ καὶ ὁμολογητέον, ὅτι ἢ κατ' ἰδίαν διδασκαλία δύναται μᾶλλον νὰ ἐρευνᾷ τὴν ἀτομικότητα τοῦ μαθητοῦ, ὁ δὲ διδάσκαλος (κατὰ

τὸ φαινόμενον) μᾶλλον ἀπερισπάστως ν' ἀφοσιώνηται εἰς τὸν μαθητὴν.

Πρὸς τούτοις καὶ ἡ ἠθικὴ καὶ ὅλος ὁ πολιτισμὸς ἡμῶν ἐπιτάσσουσιν ὥστε τὸ σχολεῖον νὰ θεωρῆται καὶ μορφώνηται οὐ μόνον ὡς διδακτικὸν ἀλλὰ καὶ ὡς παιδαγωγικὸν καθίδρυμα. Ὁ πολιτικὸς ἡμῶν βίος, σύμπασα ἡ κοινωνία ἐρείδεται ἐπὶ τῶν κραταιῶν στύλων τῆς θρησκείας καὶ τῆς ἠθικῆς· τίς ὀφείλει νὰ ἀνεγείρῃ τούτους παρὰ τῇ νεολαίᾳ, εἰὰν μὴ ποιῶσι τοῦτο τὰ καθιδρύματα τῆς πολιτείας καὶ τῆς κοινωνίας, τὰ σχολεῖα, ἅτινα οὐ μόνον συνεργοὶ τῆς οἰκογενείας εἶναι ἀλλὰ καὶ ἐντολεῖς τῆς πολιτείας καὶ τῆς ἀστικῆς κοινωνίας; — Θέτοντες ὁμῶς εἰς τὰ σχολεῖα τὸ πρόβλημα τῆς ἀγωγῆς, θέτομεν εἰς αὐτὰ ὑψηλότερον σκοπὸν, ὅστις ἐγκλείει καὶ τὸν κατώτερον καὶ ἐγγύτερον, τὸ εἰδέναι καὶ δύνασθαι, διότι ἡ ἀρετὴ ἄνευ βαθμοῦ τινος διανοητικῆς μορφώσεως εἶναι ἀπολύτως ἀδύνατος, καὶ μάλιστα πνευματικὴ δύναμις καὶ εὐκίνησις ἀποτελοῦσι τὸ ἀδιάσειστον θεμέλιον τῆς ἀρετῆς. Ὅθεν τὰ σχολεῖα δὲν βλάπτονται διὰ τῶν προβαλλομένων αὐτοῖς παιδαγωγικῶν προβλημάτων, ἀλλὰ κερδαίνουσι καὶ συντελοῦσι μᾶλλον εἰς τὴν διάδοσιν ἀληθοῦς πολιτισμοῦ, ἢ εἰὰν εἶναι μόνον διδακτήρια. Ἐὰν τις ἐξ ἄλλου στοχασθῇ, ὅτι ὁ γινόμενος ἄνθρωπος 8, 10 ἕως 13 ἔτη, ἐπομένως τὸ μέγιστον μέρος τῆς νεότητος αὐτοῦ, διαβιοῖ ἐν

τοῖς δωματίοις τοῦ σχολείου, καὶ ὅτι ὁ μέγας ὁμι-
λος πάντων τῶν διδασκάλων ὅλης αὐτοῦ τῆς ζωῆς
τὸν χρόνον καὶ τὴν δύναμιν ἀφιερώνει εἰς τοὺς ἑαυ-
τοῦ μαθητάς, θὰ ἦτο πολὺ λυπηρὸν, εἰάν ὁ σχολικὸς
οὗτος χρόνος καὶ αἱ δαψιλεῖς δυνάμεις τῶν διδασκά-
λων ἐδαπανῶντο μόνον πρὸς τὴν μόρφωσιν τοῦ πνεύ-
ματος καὶ γνώσεως ἀφθόνου, ἅτινα πολλάκις καὶ μὲ
ἔλλειψιν χαρακτῆρος, ἀκρασίαν καὶ μόχθηριαν δυνα-
τὸν νὰ συνδέωνται, καὶ οὐχὶ συγχρόνως πρὸς τὴν μόρ-
φωσιν τῆς καρδίας καὶ βουλήσεως, εἰάν μὴ συγχρόνως
ἐμφυτεύηται εἰς τὰς ψυχὰς τῶν παιδῶν σέβας πρὸς
τὸ ἅγιον, ἀγάπη πρὸς τὸ ἀληθές καὶ καλὸν καὶ ἐν-
θουσιασμὸς πρὸς τὸ ἀγαθόν !

Ἡ ἠθικότης χορηγεῖ τὴν εὐγένειαν τῆς ἐσωτερι-
κῆς καθαρότητος καὶ τῆς πνευματικῆς ὑγείας, τοῦ κε-
καρθμένου καὶ ἐν Θεῷ ἐνισχυμένου φρονήματος καὶ ὡς
ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐπισπᾶται μᾶλλον τὴν ὑπόληψιν καὶ
τὴν ἐπιδοκιμασίαν τοῦ κόσμου ἢ ἡ ἀπλῆ εὐφυΐα. Οὐχὶ
ἐκεῖνο ὅπερ *μανθάνει* ὁ νέος, ἀλλ' ἐκεῖνο ὅπερ *γίνε-
ται*, ἡ ὅλη του προσωπικότης, ἡ ἠθικὴ ἀξία, εἶναι τὸ
κρεῖττον μέρος, τὸ ἐν, οὐ ἔστι χρεῖα. Καὶ ἡ ἱστορία
τῆς παιδαγωγικῆς διδάσκει, ὅτι τὰ σχολεῖα τότε μό-
νον ἦσαν ἐνεργοὶ παράγοντες τοῦ βίου, ὅτε προὔβαλ-
λον ἑαυτοῖς ἠθικὸν ἀρχέτυπον καὶ σπουδαίως τὴν κα-
τόρθωσιν αὐτοῦ ἐπεδίωκον. Ἡ καθ' ὅπασας τὰς ὄψεις
διάπλασις τοῦ τροφίμου δύναται νὰ κατευοδωθῇ μόνον

ἔάν τις μὴ μονομερῶς ἐπ' αὐτοῦ ἐπιδρᾷ· τὸ διδασκτικὸν ὅμως σχολεῖον παρέχει μόνον μονομερῆ ἐπίδρασιν, τὸ πολὺ μόνον διανοητικὴν καὶ αἰσθητικὴν (καλλιλογικὴν) μόρφωσιν, ἐπομένως ἡμιτελῆ μόρφωσιν, ἐν ᾧ ὁ τρόφιμος τοῦ παιδαγωγικοῦ σχολείου γίνεται ἄνθρωπος ὀλόκληρος.

Ὅτι ἡ ἀπαίτησις τῆς ἰδρύσεως παιδαγωγικῶν σχολείων ἐν αὐτοῖς δὴ τοῖς ἡμετέροις χρόνοις πληρέστατα δικαιολογεῖται, ἐπιμαρτυροῦσιν, ὡς ἐμνημονεύθη ἄνωτέρω καὶ τινες κακαὶ παραφνάδες τοῦ πνεύματος τῶν χρόνων τούτων. Εἰ καὶ ἡμεῖς δὲν δυνάμεθα νὰ συμφωνήσωμεν εἰς τὰς ἱερεμιάδας τῶν δυσηρεστημένων, οἵτινες τὴν ἐποχὴν ἡμῶν ὡς τὴν χειρίστην κατακρίνουσι, τὴν δὲ διαφθορὰν τῶν ἡθῶν θεωροῦσιν ὡς προῖον τῆς ἐξαπλώσεως τῶν ἐπιστημῶν καὶ τεχνῶν καὶ ἀσμένως θὰ ἤρπαζον τούτων τὸ διάδημα καὶ θὰ ἐπέτασσον νὰ στρέψωμεν αὐταῖς τὰ νῶτα· διότι καθ' ἅπαντας τοὺς χρόνους ἐθρήνησαν οἱ ἄνθρωποι τὴν ἔλλειψιν τῆς ἠθικῆς, τὸν δὲ χρυσοῦν αἰῶνα αἰεὶ πολὺ ὀπισθεν ἑαυτῶν, ἐν τῷ ὀμιχλώδει βάθει μεμακρυσμένων παλαιῶν χρόνων κατεῖδον, θὰ ἦτο δὲ ματαία ἡ ἐπιχείρησις τοῦ θέλοντος ν' ἀναποδίση πάλιν τὸν πολιτισμόν· εἰ καὶ πρὸς τούτοις οὐδαμῶς θέλομεν νὰ παραγνωρίσωμεν τὰ πολλὰ καλὰ, ἅτινα ἐν τῷ ἡμέτερῳ ἔθνει φανεροῦνται, τὴν φιλοπονίαν, τὸν ζῆλον καὶ τὴν ἔρευναν, τὴν δραστηριότητα, τὴν φιλανθρω-

πίαν ιδίως και πρὸς τοὺς κακούργους, τὴν φιλοπατρίαν
καὶ ἄλλα, — ἐν πᾶσι τούτοις ὅμως, ἐνώπιον τῆς στα-
τιστικῆς τῶν κακουργημάτων καὶ ἐγκλημάτων, πρὸ
πάντων ἐν ταῖς μεγάλαις πόλεσι καὶ ἐν ταῖς βιομη-
χανικαῖς περιφερείαις, δὲν δυνάμεθα ν' ἀρνηθῶμεν τὴν
καταφρόνησιν θεῶν καὶ ἀνθρωπίνων προσταγμάτων.
Οἱ πολλοὶ φόνοι, αἱ κλοπαὶ καὶ ληστεύσεις, τὰ μαχαι-
ρώματα, αἱ ἐπιπορκίαι, ἡ ἀσέλγεια καὶ ἀσωτεία, ἡ
πανταχοῦ διαδεδομένη καὶ ἐν ὑπερμεγέθει μέτρῳ πρατ-
τομένη νόθευσις τῶν τροφίμων καὶ ἄλλαι βδελυραὶ καὶ
ποταπαὶ ἀπάται ἐν τῷ ἐμπορικῷ βίῳ μαρτυροῦσιν,
ὅτι ἡ ζωὴ καὶ ἡ κτῆσις τοῦ πλησίον, ἀλήθεια καὶ
ιδία τιμὴ δὲν τηροῦνται πάντοτε ἱερά καὶ φαίνεται,
ὡσάν ὁ ἔντιμος, ἠθικὸς βίος νὰ καταφρονῆται, ἡ τι-
μιότης, εἰλικρίνεια καὶ χρηστότης, τὰ ἀπλᾶ, ἀρ-
χαῖα ἀξιέπαινα ἤθη καὶ αἱ πατριαρχικαὶ καταστάσεις
βαθμηδὸν νὰ ἐξαφανίζωνται ἐκ τῆς σημερινῆς γενεᾶς.
Πολλαχῶς θεωρούμενος ὁ βίος τῶν ἡμετέρων χρόνων
ἀποβλέπει μᾶλλον εἰς τὸ φαινόμενον ἢ εἰς ἀληθῆ ἠθι-
κὴν ὑπαρξίν· οἱ δόλοι τῶν συνεταιρισμῶν, ὁ ἀκόλα-
στος βίος τινῶν μεγαλοπολιτῶν, ἡ πανταχοῦ ἐμφανι-
ζομένη ὑλοφροσύνη καὶ ὑλοπραξία ὧφειλον ν' ἀποτρέ-
ψωσιν ἡμᾶς τῶν κινδύνων τοῦ εἰς εὐδαιμονισμόν κατο-
λισθαίνοντος βίου τῆς ἡδυπαθείας, ὅστις ἔχει τὸ σύν-
θημα : « Μόνον ἐν τῇ ἀπολαύσει γινώσκω ἀγάπην ! »
— Ἡ ἔλλειψις τῆς τιμιότητος, πίστεως καὶ βεβαίῳ-

τητος, τὴν ὁποῖαν ἀπαντῶμεν μεταξύ τοῦ ἄρρενός τε καὶ θήλειος φύλου τῶν ὑπηρετῶν καὶ οἰκετῶν, αἱ καταστρεπτικαὶ τάσεις τοῦ κοινωνισμοῦ δεικνύουσιν ἡμῖν καὶ τὰς κατωτέρας τάξεις οὐχὶ ἐν κρείττονι καταστάσει. Ὁ Θεὸς νὰ φυλάξῃ νὰ μὴ ἐπικρατήσῃ καὶ παρ' ἡμῖν ἡ ὕλική τάσις, ὡς ἐν Ἀμερικῇ, ὅπου καὶ ἐργαστάσια δι' ἐργαλεῖα κλοπῆς ὑπάρχουσιν, ἡ τάσις μόνον πρὸς τὸ χρηματίζεσθαι, εἰς τὸ ἐπισωρεύειν πλούτη, εἰς τὸ θηρεύειν ἀπατηλὰ μεγαλεῖα καὶ ἐπίπλαστα καὶ θύειν ἑκατόμβας τοῖς εἰδώλοις τῆς πλεονεξίας καὶ τῆς φιλοδοξίας, ἀδιαφοροῦντες ἂν διὰ θεμιτῶν ἢ ἀθεμιτῶν μέσων!

Ὅταν οἱ πατέρες ἐσθίωσιν ὄμφακας, οὐδὲν θαυμαστὸν ἂν τῶν τέκνων οἱ ὀδόντες αἰμωδιῶσι. Καὶ ἡ νεολαία ἡμῶν κατὰ τὴν ἠθικὴν αὐτῆς κατάστασιν παρυσιάζει ἐλλείψεις τινάς. Οὕτως ἡ ἑφημερίς τῶν σχολείων τῆς Ἑσσης γράφει τὰ ἐπόμενα. «Κραυγὴ ἀπογνώσεως διήκει διὰ τοῦ κόσμου τῶν διδασκάλων. Πανταχόθεν τῆς ἡμετέρας πατρίδος πολλαπλασιάζονται τὰ παράπονα διὰ τὴν αὐξανομένην ἀκολασίαν τῆς τῶν σχολείων νεολαίας ἡμῶν. Ἀπειθεια, ἀνυποταξία, ἀσέβεια πρὸς τοὺς διδασκάλους ἐπιτείνονται λίαν ἐπιφύως. Ἐν τούτοις παρατηρεῖται καὶ ἐκ μέρους τῶν παιδῶν, καὶ ἐκ μέρους τῶν γονέων εὐαισθησία τις πρὸς πᾶσαν τιμωρίαν, καὶ πρὸς αὐτὸν τὸν δικαιοτάτον ψόγον, ὅπερ πρότερον ἦν ἄγνωστον. Οἱ πλεῖστοι τῶν γο-

νέων οὐδὲν πλέον θέλουσι νὰ γνωρίζωσι περὶ τοῦ σχολείου ὡς παιδαγωγικοῦ καθιδρύματος καὶ ἐν πάσῃ σοβαρᾷ νοητῆσει τῶν ἑαυτῶν τέκνων καθορῶσιν ἐπέμβασιν εἰς τὰ δικαιώματα αὐτῶν ὡς γονέων. Ὡς σκοπὸν τοῦ σχολείου θεωροῦσι μόνον τὴν μόρφωσιν τοῦ νοῦ, τὴν πρόσκτησιν γνώσεων καὶ τινων δεξιοτήτων. Τῆς δὲ θρησκευτικῆς τε καὶ ἠθικῆς μορφώσεως τῶν ἑαυτῶν τέκνων, τοῦ ἔθισμοῦ εἰς τὴν τάξιν, ἀκρίβειαν, εὐκοσμίαν καὶ ὑπακοὴν μόλις διασώζουσιν ἰδέαν τινὰ ἀμυδράν. Ἐντεῦθεν καὶ τὰ πολλὰ παράπονα τῶν γονέων κατ' ἐκείνων τῶν διδασκάλων, οἵτινες εἰσέτι σπουδαίως ἀντέχονται τῆς ἀγωγῆς καὶ αὐστηρῶς ἐμμένουσιν εἰς τὴν πειθαρχίαν καὶ ὑπακοήν.» Ὁμοια συμβαίνουσι καὶ ἀλλαχοῦ.

Πρὸ πάντων πρέπει νὰ δοθῇ εἰς τὴν νεολαίαν ἰδεώδης διεύθυνσις, ἵνα μὴ ἀπόληται ἐν τοῖς ὑλικοῖς ἔργοις. Τίς ὀφείλει νὰ λύσῃ τοῦτο τὸ πρόβλημα; Αἱ καλά οἰκογένειαι καὶ τὰ σχολεῖα, καὶ ἰδιαίτατα τὰ σχολεῖα· διότι δυστυχῶς καὶ ὁ οἰκογενειακὸς βίος ἡμῶν δεικνύει ἐνιαχοῦ σκιερὰς τινὰς ὄψεις ἢ τοῦλάχιστον δὲ εἶναι πάντοτε εὐνοϊκὸς εἰς τὴν ἠθικὴν ἀγωγὴν τῆς νεολαίας.

Ἡ μεγάλη ἔκτασις τοῦ βιομηχανικοῦ καὶ ἐμπορικοῦ βίου, ἡ ἐκτεταμένη ἐφαρμογὴ τῆς ἀρχῆς τῆς διαιρέσεως τῆς ἐργασίας, συνδεδεμένη μετὰ τοῦ ἐν ἐργαστασίαις βίου, οὔτινος δυστυχῶς πολλαχοῦ καὶ αἱ γυναῖκες, καὶ αὐτὰ τὰ παιδιά μετέχουσιν· ἡ αὐξανομένη

πτωχεία κ. ἄ. βλέπouσι τὸν οἰκογενειακὸν βίον τοῦ μὲν ἔλαττον, τοῦ δὲ πλέον, ἐνὶ λόγῳ, ἀίτασαι αἱ κοινωνικαὶ ἡμῶν καταστάσεις εἶναι τοιαῦται, ὥστε ἀπειλοῦσι νὰ διαλύσωσι τοὺς ὠραίους δεσμοὺς τῆς οἰκογενείας ἢ μάλιστα κηρύττουσι τὸν γάμον ὡς ὄχληρόν. « Ὁ γάμος δὲν εἶναι πλέον τοῦ συρμοῦ ! » λέγει μία θαλαμηπόλος ἐν τινι τῶν νεωτέρων κωμωδιῶν. Ἐν ταῖς καλαῖς οἰκογενείαις δὲν θεωρεῖται πλέον εὐπρεπὲς νῦν νὰ συμμετέχωσιν οἱ οἰκέται καὶ οἱ ὑπηρέται τῆς οἰκογενειακῆς τραπέζης καὶ τοῦ οἰκογενειακοῦ βίου καὶ οὕτω στεροῦνται οὗτοι καὶ τῆς ἠθικῆς ἐπιβλέψεως καὶ ἐπιδράσεως τῆς οἰκογενείας. Ἡ ἐποχὴ ἡμῶν εἶναι παρὰ πολὺ θορυβώδης καὶ παρὰ πολὺ μεστή φροντιδῶν, ὥστε νὰ προκόπη ἐν αὐτῇ ἐξαιρέτως ἡ ἀγωγή τῶν παιδῶν. Πολλοὶ ἄνδρες διάγουσι βίον δημόσιον ἢ δαπανῶσι πάσας αὐτῶν τὰς δυνάμεις εἰς τὸ ἑαυτῶν ἐπάγγελμα, ὅπερ ἀπομακρύνει αὐτοὺς τῆς οἰκίας, καὶ πολλαὶ γυναῖκες διάγουσιν ἐν ταῖς συναναστροφαῖς πνεῦμα οἰκογενειακόν, οἰκονομίαι καὶ ἐγκράτεια στρέφουσι πολλάκις καὶ τῷ ἀπλῷ χειρῶνακτι τὰ νῶτα· εἰς πολλοὺς γονεῖς ἐλλείπουσι καὶ αἱ ὀρθαὶ παιδαγωγικαὶ ἰδέαι, εἰς ἄλλους πάλιν ὁ χρόνος καὶ ἡ ὄρεξις τοῦ ν' ἀφοσιωθῶσι καρποφόρως εἰς τὰ ἑαυτῶν τέκνα.

Ἐὰν δέ τις πιστεύη, ὅτι ὁ ἀπολεσθεὶς παράδεισος, αἱ ἐξαφανισθεῖσαι πατριαρχικαὶ καταστάσεις δύνανται ν' ἀνακτηθῶσι διὰ πνευματικῆς ὑποστροφῆς εἰς τὰ

ὀπίσω, κωλύσεως τῆς ἐπιστήμης, τέχνης, βιομηχανίας, ἐμπορίου κλ. ἐνὶ λόγῳ, ὅλου τοῦ πολιτισμοῦ, πλανᾶται σφόδρα· τοῦτο θὰ ἦτο σισύφειον ἔργον· καὶ ἡ ἐπιστροφή εἰς τὴν ἀπλήν φύσιν, εἰς τὸ σκότος τοῦ ἀρχεγόνου δάσους, εἰς τὰς ἀπλᾶς καταστάσεις τῶν ἀγρίων ἢ τῶν πρωτογόνων ἡμῶν προπατόρων, κατὰ Ῥουσσώ, οὔτε χρήσιμος θὰ ἦτο οὔτε δυνατή. Διὰ τῆς καταστροφῆς τοῦ πολιτισμοῦ ἐξ ἀνάγκης ἤθελε στερηθῆ ἡ ἀνθρωπότης καὶ τῶν ἀγαθῶν αὐτοῦ· οὐδεὶς εὐφρονῶν κηπουρὸς ὅμως ἐκκόπτει ὅλον τὸ δένδρον, ὅταν θέλῃ νὰ ἐκκαθάρῃ τὰς ἀκάνθας αὐτοῦ καὶ τοὺς ἀγρίους βλαστούς, διότι τότε θὰ συγκατέστρεφε συγχρόνως καὶ τὰ ἄνθη καὶ τοὺς καρπούς αὐτοῦ. Αἱ κακαὶ παραφυάδες τοῦ πολιτισμοῦ δύνανται νὰ θεραπευθῶσι πάλιν μόνον διὰ μέσων καὶ θεσμῶν τοῦ πολιτισμοῦ. Ἐάν τινες οἰκογένειαι δεικνύωσι διὰ τὴν ἀγωγὴν τῶν νέων χάσματα καὶ ἐλλείψεις, ἀνάγκη νὰ καταβάλληται φροντίς πρὸς ἄρσιν τούτων διὰ παιδαγωγικῶν καθιδρυμάτων, παιδικῶν κήπων καὶ σχολείων, χωρὶς ἐν τούτῳ νὰ κωλύηται ἡ ἀνάπτυξις τῆς διανοίας. Ἐνταῦθα ἔγκειται ἡ σημασία, ἣν ἔχουσι τὰ σχολεῖα διὰ τὸν πολιτισμὸν καὶ ἡ ἀποστολὴ αὐτῶν.

Ὅσον πολὺ καὶ ἂν πρέπη νὰ ἐκτιμᾶται ἡ διανοητικὴ καὶ αἰσθητικὴ (καλλιλογικὴ) μόρφωσις, ἐν τούτοις αὕτη μόνη δὲν εἶναι ἤδη ἡ ἀληθὴς μόρφωσις καὶ ἡ μόνη ὁδὸς πρὸς τὴν ὑψηλοτέραν ἐξημέρωσιν τοῦ

ἔθλους καὶ συμπάσης τῆς ἀνθρωπότητος. «Ὅταν ἐξετάσας μάθω τὸν πυρῆνα τοῦ ἀνθρώπου, γνωρίζω τότε καὶ τὰς βουλήσεις καὶ πράξεις αὐτοῦ», λέγει ὁ Σχίλλερ· ὁ ἐσωτερικὸς ὅμως οὗτος πυρῆν, ἐξ οὗ ἐκβάλλεται πᾶν ἀληθές καὶ καλόν, πᾶν ἀγαθὸν καὶ ἐπαινετόν, εἶναι ἡ *λογικὴ θερησκευτικότης* καὶ ἡ *γενναία ἠθικότης*. Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῆς ἱστορίας τὰ ἔθνη μετὰ τῆς ἀρχομένης διαφθορᾶς τῶν ἠθῶν βαίνουσι πρὸς τὸν ὄλεθρον. «Τὸ καταστῆσαι τὴν προσωπικότητα τοῦ ἀνθρώπου ἀληθῆ εἰκόνα τοῦ Θεοῦ, ὄργανον τῆς θείας βουλῆσεως, καὶ ὅλον τὸν πολιτισμὸν μέσον πρὸς τὸν ὕψιστον σκοπὸν, τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, — τοῦτό ἐστι τὸ ἀληθές ἰδανικὸν τῆς μορφώσεως». «Ἡ προσοχὴ τῶν ἡμετέρων χρόνων εἶναι ἐστραμμένη πρὸς τὸ *μαρθάνειν, γινώσκειν, εἰδέναι καὶ δύνασθαι*, λησμονεῖ δὲ ὅτι πάντα ταῦτα ἄγουσι μόνον εἰς ἐξωτερικὴν καὶ κενὴν μὀρφωσιν, ὅταν παραμελῆται ἡ διάπλασις τοῦ χαρακτῆρος μετὰ δραστηκῆς, εἰς ἀπόφασιν ὠθούσης ἐντυπώσεως τῆς ἀληθείας».

Οἱ μεγάλοι ἄνδρες, ὡς εἰ φιλόσοφοι Κάντιος, Φίχτιος, Ἐγγελος καὶ Ἐρβάρτος, πολιτικοὶ καὶ ποιηταὶ ἔθεσαν τὴν ἀρετὴν ἢ τὴν ἀκατάπαυστον τάσιν πρὸς τὴν ἠθικότητα ὡς τὸν ὕψιστον καὶ κάλλιστον τοῦ ἀνθρώπου σκοπὸν καὶ ἐχάραξαν οὕτω τὸ ἰδανικὸν πάσης ἀνθρωπίνης μορφώσεως. Ὁ Κάντιος, Φίχτιος καὶ Ἐρβάρτος κατεπολέμησαν ἐνθέρμως τὸν *εὐδαιμοισμὸν*,

τ.ἑ. τὴν διδασκαλίαν, ἣτις θεωρεῖ τὴν ἰδίαν εὐδαιμονίαν τοῦ ἀνθρώπου, τὴν εὐπάθειαν αὐτοῦ ὡς τὸν κύριον αὐτοῦ σκοπὸν καὶ ὡς τὸ ὑψιστον ἐλαττήριον πάντων τῶν καθηκόντων, καὶ ἐχαρακτήρισαν ὡς ὑψιστον τοῦ ἀνθρώπου προορισμόν, ὡς «ὑψιστον ἀγαθόν» τὸ ἠθικὸν ἀγαθὸν ἢ τὴν ἀγνότητα τοῦ φρονήματος καὶ τὴν ἀγαθότητα τῆς βουλήσεως, τὴν συμφωνίαν τῆς βουλήσεως πρὸς τὸν ἠθικὸν νόμον. Ὁ Λέσιγγ ἔθηκεν ὡς σκοπὸν, πρὸς ὃν τὸ ἀνθρώπινον γένος πρέπει νὰ τείνη, τὴν ἀγνότητα τῆς καρδίας, ἣτις ἀγαπᾷ τὴν ἀρετὴν αὐτῆς ταύτης ἕνεκα. Ὁ δὲ Ἑρδερὸς ἀνακράζει : «Τί ὠφελούσιν ἅπασαι αἱ ἐπιστῆμαι ἄνευ ἠθῶν ! ἅπασαι αἱ γνώσεις ἄνευ μορφώσεως τῆς καρδίας !» κατὰ δὲ τὸν ποιητὴν Σχίλλερ δὲν εἶναι «ἡ ζωὴ τὸ ὑψιστον τῶν ἀγαθῶν, τὸ μέγιστον δὲ τῶν κακῶν εἶναι ἡ ἁμαρτία.» Ὅθεν τὸ ἠθικὸν ἰδανικὸν πρέπει νὰ θεωρῆται ὡς πυρὴν καὶ ἀστήρ, τὸ κέντρον τοῦ τῆς ζωῆς σκοποῦ.

Διὰ τοῦτο πάντα τὰ μὴ εἰδικὰ σχολεῖα, εἴτε κατώτερα, εἴτε μεσαῖα, εἴτε ἀνώτερα, ἐπειδὴ πάντες οἱ ἄνθρωποι εἶναι ἱκανοὶ καὶ κεκλημένοι πρὸς ἠθικὸν τι ἰδανικόν, ἔχουσι τὴν ὑψηλὴν ἀποστολὴν τοῦ νὰ πραγματοποιῶσι τοῦτο. Κατὰ τὸν ἠθικὸν τοῦτον σκοπὸν πάντα τὰ σχολεῖα εἶναι ὅμοια, διαφέροντα ἀλλήλων μόνον κατὰ τὴν στενωτέραν ἢ εὐρυτέραν περιφέρειαν τῆς γνώσεως καὶ δυνάμεως, ἢν χορηγοῦσιν.

Ἐὰν νῦν πρὸς τὸ διαγραφέν ἰδανικὸν παραβάλωμεν τὴν πραγματικότητα τ. ἔ. τὴν ποιότητα καὶ τὴν ἐνέργειαν ἀπάντων τῶν σχολείων, ἐξ ἅπαντος πρέπει νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι ταῦτα ἱκανὰς ἐλλείψεις ἀκόμη παρουσιάζουσιν· οὐδαμῶς ἀρνούμεθα, ὅτι πολλὰ σχολεῖα καὶ πρὸς τὴν κοσμίαν καὶ ἠθικὴν διαγωγὴν τῶν μαθητῶν συγχρόνως ἀποβλέπουσι· τὰ ἐν πάσῃ τάξει κρατούμενα βιβλία τῶν ἐλέγχων μαρτυροῦσιν, ὅτι οἱ διδάσκαλοι καὶ ταύτην τὴν ὄψιν τῆς ἀνθρωπίνης μορφώσεως δὲν φαίνονται ἀγνοοῦντές. Ἄλλ' αὕτη δὲν εἶναι εἰς αὐτοὺς τὸ ὕψιστον, δὲν εἶναι τὸ Α καὶ τὸ Ω· ἡ μόρφωσις ἠθικοῦ χαρακτῆρος δὲν πρόκειται εἰς τὸ ἐκπαιδευτήριον ὡς ἀρχὴ καὶ δὲν διεξάγεται ἐν ἀκολουθίᾳ· ἡ διδασκαλία κατὰ τὴν ἐκλογὴν τῆς ὕλης, τὴν διάταξιν καὶ τὴν διασκευὴν δὲν εἶναι αὐστηρῶς παιδαγωγικῶς παρεσκευασμένη, ὥστε νὰ δύναται νὰ ὀνομασθῇ παιδαγωγοῦσα, ἡ ἀναστροφή τῶν μαθητῶν πρὸς ἀλλήλους καὶ πρὸς τοὺς διδασκάλους, ὅλος ὁ ἐν τῷ ἐκπαιδευτηρίῳ βίος, ἡ πειθαρχία δὲν εἶναι οὕτω διαμεμορφωμένοι, ὥστε ν' ἀκολουθῇ ἐντεῦθεν ἀναγκαίως διαρκῆς σπουδὴ καὶ ὄρεξις πρὸς ἠθικότητα. Πλεῖστα σχολεῖα θεωροῦσιν ὡς κύριον σκοπὸν τὴν μετάδοσιν λαμπρῶν γνώσεων, τὴν προπαρασκευὴν πρὸς οἰανδήποτε ἐξέτασιν, ἐνὶ λόγῳ πολλὰ σχολεῖα δὲν εἶναι διωργανισμένα κατὰ παιδαγωγικὰς ἀρχάς.

Ὅσον ἀφορᾷ δὲ εἰς αὐτὴν ταύτην τὴν παιδαγωγι-

κὴν κατάρτισιν τῶν σχολείων, εἶναι ἄξιον σημειώσεως, ὅτι ἐν συνόλῳ τὰ κατώτερα σχολεῖα προτεροῦσι τῶν ἀνωτέρων κατὰ ἓν βῆμα, διότι δὴ τὰ τελευταῖα τὴν ὑψίστην ἀξίαν ἀπονέμουσιν εἰς τὰς γνώσεις καὶ τὰς δεξιότητες, εἴτε ἱστορικός καὶ γλωσσικός εἴτε φυσικομαθηματικός, καὶ διότι οἱ διδάσκαλοι τῶν ἀνωτέρων σχολείων σπανίως μόνον εἰσὶ μέτοχοι ἀποχρώσεως θεωρητικῆς καὶ πρακτικῆς παιδαγωγικῆς μορφώσεως. Διὰ τοῦτο σπουδαιότατη ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην εἶναι ἡ νοθετοῦσα παρατήρησις τοῦ Τσίλλερ λέγοντος· « Ἡ δημοτικὴ παιδεία ἔχει ἀπὸ τοῦ 1748 διδασκαλεῖα ». « Ἐν γένει ἡ δημοτικὴ παιδεία ὀφείλει εἰς τὰ διδασκαλεῖα καὶ εἰς τὰς ἀπὸ τοῦ Πεσταλότσι ἐξαπλουμένας προσπάθειάς διὰ τὴν μεθοδικὴν τῆς διδασκαλίας τὴν ἀνάπτυξιν, ἣν ἔλαβεν ἔκτοτε, κατ' ἐξοχὴν δὲ καὶ τὴν δεξιότητα καὶ ἐπιτηδειότητα τοῦ ζωογονεῖν μέγα πλῆθος καὶ τοῦ κινεῖν τὸ ἐνδιαφέρον πρὸς τὴν διδασκαλίαν οὐ μόνον ἐκείνου ἐκ τῶν μαθητῶν, μετὰ τοῦ ὁποῦ ἀμέσως ἀπασχολεῖται, ἀλλὰ πάντων ὁμοῦ.

Ἡ ἀνωτέρα δὲ καὶ ἰδίως ἡ γυμνασιακὴ παιδεία ἀπ' ἐναντίας ἐκτὸς ὀλίγων ἐξαιρέσεων στερεῖται μέχρι τοῦδε τῆς προπαρασκευῆς τῶν ἑαυτῆς διδασκάλων διὰ παιδαγωγικῶν φροντιστηρίων». « Τὸ ἔργον τῶν διδασκάλων ἐν τοῖς ἀνωτέροις σχολείοις δὲν ἀπαιτεῖ βεβαίως μόνον τὴν διδασκαλίαν ἐν τινι ἱστορικῷ καὶ

γραμματικῶ ἢ φυσικομαθηματικῶ μαθήματι, ἀλλὰ συγχρόνως παιδαγωγικὴν ἐνέργειαν· διότι ἐντὸς μεγάλου μέρους ἐκ τοῦ χρόνου τῆς διὰ τὰς ἀνωτέρας θέσεις μορφουμένης νεολαίας (διὰ τὴν νεολαίαν τὴν προωρισμένην διὰ τὰς τάξεις τῶν λογίων περίπου ἐννέα ἔτη) ἀπασχολεῖ τὸ σημαντικώτατον μέρος τῆς δυνάμεως καὶ τοῦ χρόνου αὐτῶν. Οὐδὲν ἦττον οἱ διδάσκαλοι τῶν ἀνωτέρων σχολείων πρὶν ἀναλάβωσι τὸ παιδαγωγικὸν ἔργον τῶν οὐδεμίαν θεωρητικὴν γνῶσιν περὶ τούτου περιρίζονται, καὶ ἀναλαμβάνουσι τὴν ὑποχρέωσιν τοῦ διδάσκειν, χωρὶς νὰ γνωρίζωσιν ἀποχρῶντως τὰ μέσα τῆς σκοπίμου διδασκαλίας». «Παρ' αὐτοῖς ἡ νωθρὰ παράδοσις ἀποκοιμίζει τὴν χρεῖαν παιδαγωγικῆς προπαρασκευῆς», «καὶ καταλαμβάνουσι διὰ τοῦτο ἐν τῇ τάξει τῶν ἀνωτέρας παιδείας τυχόντων ἐξαιρετικὴν θέσιν, ἣτις τόσῳ μᾶλλον στερεοῦται, καθόσον ἐν τῷ κύκλῳ αὐτῶν σχεδὸν ὡς ἔντιμον θεωρεῖται τὸ νὰ μὴ δεικνύωσιν οὐδὲν ἐνδιαφέρον παιδαγωγικὸν καὶ ν' ἀφροτιστῶσι διὰ παιδαγωγικὰ ζητήματα καὶ ἐρεῦνας». «Οὐ μόνον δὲ τῆς ἐν τῇ παιδαγωγικῇ θεωρίᾳ προπαρασκευῆς ὅλως στεροῦνται, ἀλλὰ καὶ οὐδεμίαν τακτικὴν ὑφήγησιν πρὸς τὴν πρακτικὴν προπαρασκευὴν διὰ τὸ ἑαυτῶν ἐπάγγελμα λαμβάνουσι». «Καὶ οἱ ἐπόπται πάντων τῶν σχολείων εἰς τὴν αὐτὴν ὑπάγονται κατηγορίαν. Διότι καὶ οὗτοι πάντες ὡσαύτως ἀναλαμβάνουσι τὸ ἑαυτῶν ἀξίωμα, χωρὶς νὰ κατα-

στῶσιν εἰδικῶς πρὸς τοῦτο ἱκανοί. Τὸ πολὺ πολὺ ὑπῆρξαν πρότερον διδάσκαλοι, ἐκτελοῦντες ὡσπύτως τὸ ἑαυτῶν ἔργον ἄνευ ἀποχρώσεως πρὸς τοῦτο προπαρασκευῆς. Ἐντεῦθεν προέρχεται, ὅτι ἐν οὐδεμιᾷ ἴσως ἄλλη τάξει ὁ ἀριθμὸς τῶν ἰδιωτῶν, αὐτοσχεδιαστῶν καὶ ἀγυρτῶν εἶναι τόσον μέγας, ὅσον ἐν τῇ τάξει τῶν διδασκάλων τῆς ἀνωτέρας παιδείας καὶ τῶν ἐποπτῶν τῶν σχολείων σχετικῶς πρὸς τὴν παιδαγωγικὴν καὶ διδακτικὴν μὀρφωσιν, ἐπακολούθημα δὲ τούτου εἶναι ὅτι ἡ τέχνη τῆς μεθόδου ἐν τοῖς σχολείοις τῆς ἀνωτέρας παιδείας καὶ ἀγωγῆς δὲν συνεβάδισε μὲ τὴν προχωροῦσαν διαμὀρφωσιν τῶν διδασκάλων ἐν ταῖς εἰδικαῖς ἐπιστήμαις, ὅτι τὰ ἀνώτερα σχολεῖα σχετικῶς πρὸς τὴν παιδαγωγικὴν ἀξίαν τῆς φιλολογίας αὐτῶν ὑπολείπονται τῶν δημοτικῶν, ὅτι πρὸ πάντων τὰ ἀντικείμενα τῆς διδασκαλίας μέχρι τοῦδε ὀλίγον μόνον εἰσὶν ἐπεξεργασμένα κατὰ παιδαγωγικὰς ἀρχὰς κ. τ. λ».

Αὕτη ἡ κατὰ τὸ φαινόμενον σκληρὰ κρίσις, ἣν ὁ Τσίλλερ πρὸ 17 ἐτῶν ἐξήνεγκε περὶ τῶν διδασκάλων τῶν ἐν τοῖς γυμνασίοις καὶ τοῖς πραγματικοῖς σχολείοις, καθὼς καὶ τῶν ἐποπτῶν τῶν σχολείων σχετικῶς πρὸς τὴν παιδαγωγικὴν αὐτῶν μὀρφωσιν καὶ ἐνέργειαν, καὶ σήμερον πάντως περιέχει πολλὴν ἀλήθειαν.

Διὰ τίνος λοιπὸν δύναται τὸ σχολεῖον νὰ γείνη παιδαγωγικόν; Ἀποκρινόμεθα, διὰ τεσσάρων τινῶν.

1) Διὰ τῆς παιδαγωγούσης διδασκαλίας.

2) Διὰ καταλλήλου ἐν τῷ σχολείῳ ἀγωγῆς, τ. ἔ. δι' ἀμέσου ἐπιδράσεως ἐπὶ τῆς καρδίας καὶ τῆς βουλήσεως τῆς νεολαίας, πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ μορφώειν.

3) Διὰ βίου σχολικοῦ ὑπὸ θρησκευτικῶν καὶ ἠθικῶν ἰδεῶν ἐμπνεσμένου, εὐγενῆ ἤθη καὶ λεπτοὺς τρόπους θεραπεύοντος, καὶ

4) Διὰ συμφώνου συνεργασίας οἰκίας καὶ σχολῆς καὶ συμπράξεως τῶν οἰκογενειάρχων ἐν τῇ διοικήσει τοῦ σχολείου.

Ἐν τοῖς ἐπομένοις πραγματευόμεθα ἐν ἐκτάσει ἰδίως τὸ πρῶτον, τῶν δὲ ἄλλων συντόμως ἀπτόμεθα.

Β'.

Ἡ παιδαγωγοῦσα διδασκαλία.

Ἐν παιδαγωγικοῖς κύκλοις οὐχὶ σπανίως ἀπαντῶμεν τὴν ἔννοιαν : «Παιδαγωγοῦσα διδασκαλία». Αὕτη κεῖται οὕτως εἰπεῖν ἐν τῇ ὁδῷ τοῦ βίου τῶν παιδαγωγῶν καὶ διδασκάλων οὕτως ὥστε πρὸ πάντων οἱ νοήμονες διδάσκαλοι δὲν δύνανται ν' ἀποφύγωσιν αὐτήν.

Όταν ὁ μνηστήρ νέας τινὸς θέσεως τελειώσῃ τὴν δοκιμαστικὴν αὐτοῦ διδασκαλίαν, ὁ διευθυντὴς τοῦ σχολείου ἀποδοκιμάζει αὐτὸν ἐνίοτε, «διότι ὁ ὑποψήφιος, λέγει, δὲν δύναται νὰ δώσῃ παιδαγωγοῦσαν διδασκαλίαν». ὁ δὲ προϊστάμενος τοῦ σχολείου εἰσάγων τὸν διδάσκαλον εἰς τὸ νέον αὐτοῦ ἀξίωμα παραινεῖ αὐτὸν ἀνὰ καταστήσῃ τὴν παιδαγωγοῦσαν διδασκαλίαν διηνεκῶς ἀντικείμενον τῆς νοήσεως καὶ τῆς σπουδῆς αὐτοῦ». Ἡ μήτηρ, ἣτις μεγάλην ἀπονέμει ἀξίαν εἰς τὴν ἀγωγὴν τῶν τέκνων, ἀπαιτεῖ παρὰ τῆς παιδαγωγοῦ αὐτῆς «ὅπως δώσῃ εἰς τὸ μονογενὲς αὐτῆς θυγάτριον παιδαγωγοῦσαν διδασκαλίαν». Ἐκδίδονται δ' ἤδη ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν «Φύλλα διὰ τὴν παιδαγωγοῦσαν διδασκαλίαν»· καὶ διαγωνισμοὶ δὲ ἐτέθησαν ἐπὶ τῆς μελέτης τοῦ παιδαγωγικοῦ τούτου θέματος.

Βεβαίως ἡ παιδαγωγοῦσα διδασκαλία ἔχει ἤδη οὐ μόνον ἐν τῷ κόσμῳ τῶν διδασκάλων, ἀλλὰ καὶ ἐν εὐρύτεροις κύκλοις οὐ μικρὸν ἀριθμὸν ὁπαδῶν. Ὁ μονομερὴς βέβαια ἔμπορος ἢ βιομήχανος ἀπαιτεῖ παρὰ τοῦ υἱοῦ του μόνον γνῶσιν καὶ ἀσκήσιν τῆς καταστιχογραφίας, τῆς διπλογραφίας, τῆς ἐμπορικῆς ἀριθμητικῆς καὶ τῆς γεωγραφίας τοῦ ἐμπορίου, ἀπαιτεῖ μόνον ὠρισμένον μέτρον γνώσεως καὶ δυνάμεως, παραβλέπων τὴν παιδαγωγικὴν διδασκαλίαν.

Οὐδὲν θαυμαστὸν βεβαίως, ὅτι ἡ ἰδέα αὕτη ριζώνει ἐπὶ τέλους ἐν τῷ παιδαγωγικῷ κόσμῳ καὶ κινεῖ

τάς καρδίας· διότι ὁ πατήρ αὐτῆς, ὁ φιλόσοφος καὶ παιδαγωγὸς Ἰωάννης Φρειδερίκος Ἑρβартος, εἰσήγαγεν ἤδη αὐτὴν πρὸ 72 ἐτῶν εἰς τὴν παιδαγωγικὴν πράξιν καὶ διεφώτισεν αὐτὴν ἀκριβέστερον. Ἐν τῇ εἰσαγωγῇ αὐτοῦ εἰς τὴν «Γενικὴν παιδαγωγικὴν» λέγει· «Ὁμολογῶ εὐθὺς ἐνταῦθα, ὅτι οὐδεμίαν ἔχω ἔννοιαν τῆς ἀγωγῆς ἀνευ διδασκαλίας· ὡς καὶ τάνάπαλιν, οὐδεμίαν ἀναγνωρίζω διδασκαλίαν μὴ παιδαγωγουσαν». — Ἐν ἄλλῳ δὲ συγγράμματι παιδαγωγικῶ λέγει· «Περὶ τοιαύτης διδασκαλίας (ἧτις προσάγει γνώσεις ὠφελίμους ἢ δεξιότητα) δὲν γίνεται ὁ λόγος ἐνταῦθα, ἀλλὰ μόνον περὶ τῆς παιδαγωγούσης διδασκαλίας».

Βεβαίως εἶναι ὅλως ἀξιώπαινον ὅτι ἡ ἰδέα αὕτη εἰσήχθη εἰς τὴν παιδαγωγικὴν καὶ εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν καὶ ἐφαρμόζεται· ἀλλὰ τὸ κακὸν ἐν τῷ πράγματι εἶναι, ὅτι σπανίως λαμβάνει τις ἀποχρῶσαν ἀπάντησιν, ἐὰν ἐρωτήσῃ· «Τί εἶναι ἄρα γε παιδαγωγουσα διδασκαλία ; Ἐν τίνι συνίσταται ἡ οὐσία αὐτῆς ; Ὅποια εἶναι ἡ φύσις αὐτῆς ; Τίνας σκοποὺς ἐπιδιώκει, τίνα μέσα μεταχειρίζεται, καὶ ἐν ποίᾳ μορφῇ πρέπει νὰ χορηγηῆται ; » «Εἰς τὰς ἐρωτήσεις ταύτας πάντες οἱ περίξ μένουσιν ἐνεοί». — Καὶ ὑπάρχουσι μὲν ὀγκώδη σοφὰ βιβλία τῆς φιλοσοφικῆς παιδαγωγικῆς περὶ τοῦ ἀντικειμένου ἡμῶν, ἅτινα ἠδύνατό τις νὰ συμβουλευθῇ· ἀλλὰ τὸ δυστύχημα εἶναι ὅτι τὰ βι-

θλία ταῦτα εἶναι παρὰ πολὺ ἐκτεταμένα καὶ σοφά, ὥστε ἐλλεῖπει αὐτοῖς ἡ εὐγενὴς ἀπλότης καὶ τὸ εὐληπτον καὶ εἶναι τις ἠναγκασμένος νὰ διέλθῃ πρῶτον μετὰ πολλῶν μόχθων διὰ τῶν προπυλαίων τῆς σοφῆς πολυμαθείας, πρὶν δυνηθῆ νὰ εἰσχωρήσῃ εἰς τὸ ἄδυτον τῆς γνώσεως.

Οὐδόλως λοιπὸν ἀχάριστον θὰ ἦτο τὸ ἔργον νὰ ἐξετάσωμεν ἀπαξ τοῦτο τὸ θέμα ἀκριβέστερον καὶ νὰ μελετήσωμεν καὶ ἐρευνήσωμεν ἐπιμελῶς τὴν παιδαγωγοῦσαν διδασκαλίαν, ἐν τίνι συνίσταται ἡ οὐσία καὶ ἡ ἀξία αὐτῆς, διὰ τίνων μέσων καὶ κατὰ ποῖον τρόπον γίνεται; καὶ δὴ πρὸ πάντων πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ νὰ παραστήσωμεν τὰ ἐξαγόμενα τῶν ἐρευνητῶν ἀπλῶς καὶ ἀφελῶς καὶ νὰ καταστήσωμεν αὐτὰ οὕτω κοινὸν κτῆμα πάντων τῶν διδασκάλων, ἰδίως τῶν νεωτέρων. Ἐπειδὴ δὲ ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος ἔννοια προῆλθεν εἰς τὸ φῶς ὑπὸ τῆς ἐπιστημονικῆς παιδαγωγικῆς (τ. ἔ. ὑπὸ τῆς περὶ ἀγωγῆς διδασκαλίας, ἣτις σύγκειται ἔκ τινος συστήματος λογικῶς διαμεμορφωμένων, ἐξ ἀσφαλῶν ἀρχῶν παρηγημένων καὶ ἐμπειρικῶς βεβασανισμένων ἐννοιῶν περὶ τῆς ἀγωγῆς τοῦ ἀνθρώπου), διὰ τοῦτο ἀνάγκη καὶ ἡμεῖς νὰ διαφωτίσωμεν αὐτὴν ἐγγύτερον μὲ τὸ φῶς ταύτης τῆς παιδαγωγικῆς, οὐδαμῶς ὅμως πρᾶβλάπτοντες τὸ εὐληπτον τῆς ἐκθέσεως.

1. Ἀξία καὶ οὐσία τῆς παιδαγωγικῆς διδασκαλίας.

Ὁ ὑψιστος σκοπὸς τῆς ἀγωγῆς κατὰ τὴν ἐπιστημονικὴν παιδαγωγικὴν εἶναι νὰ χειραγωγῆσῃ τὸν τροφίμον πρὸς τὴν ἠθικότητα ἢ πρὸς τὴν ἀκατάπαντον ὀρμὴν πρὸς ἀρετὴν. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἠθικότης κατ' οὐσίαν ἔγκειται ἐν τῇ βουλήσει, δυνάμεθα ὡσαύτως νὰ εἴπωμεν, ὅτι πρέπει εἰς τὴν βούλησιν, τ. ἔ. εἰς τὸ βούλεσθαι καὶ μὴ βούλεσθαι, τοῦ προσώπου, νὰ ἐντυπωθῇ τοιοῦτος στερεὸς τύπος, ὥστε ἐν ταῖς αὐταῖς περιπτώσεσι νὰ μένῃ ἡ αὐτὴ καὶ νὰ ὀρέγῃται νὰ ἐκτελῇ ἐλευθέρως τὸ γνωστὸν δίκαιον καὶ ἀγαθόν.

Ὁ τοιοῦτος τύπος τῆς βουλήσεως ὀνομάζεται ἠθικὸς χαρακτήρ καὶ ἐν αὐτῷ κεῖται τὸ ἰδαρικὸν τοῦ προσώπου. Ἡ διάπλασις τοιοῦτου χαρακτῆρος ἐν τῷ τροφίμῳ εἶναι τὸ ὑψιστον τοῦ παιδαγωγοῦ ἔργον, διότι ἄγει τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν ὑψίστην βαθμίδα τῆς μορφώσεως καὶ τοῦ ἐξευγενισμοῦ καὶ προὔποτίθησι καὶ ἐμπερικλεῖει διάνοιαν, καρδίαν, καλλισθησίαν, θρησκευτικότητα, ἀκόμη καὶ ἰσχυρὸν καὶ ὑγιὲς σῶμα, ὡς πειθήνιον τοῦ πνεύματος ὄργανον, ἐνὶ λόγῳ πάσας τὰς ἀνωτέρας καὶ κατωτέρας ὀψεις τῆς ἀνθρωπικῆς μορφώσεως. Ἐπὶ τῆς βουλήσεως τοῦ τροφίμου δυνάμεθα νῦν κατὰ τὴν ὑποδηλωθεῖσαν διεύθυνσιν διττῶς νὰ ἐπιδρῶμεν, δηλονότι 1) ἀμέσως, ὡς π. χ. δι' ἀμοιβῆς, φόγου, ποινῆς, παραδείγματος, ἀγάπης, ἐπο-

πτείας καὶ αὐθεντίας τοῦ παιδαγωγοῦ, διὰ παραινή-
σεως καὶ νοουθεσίας, διὰ συναναστροφῆς μετὰ καλῶν
ἀνθρώπων, δι' ἀποτροπῆς καὶ κωλύσεως τῶν ἀψικαρ-
διῶν καὶ παθῶν, δι' εὐγενοῦς οἰκογενειακοῦ βίου καὶ
κοσμίου ἐν τῷ σχολείῳ βίου κ.τ.λ. — τ. ἔ. διὰ τῶν
μέσων τῆς (ἀμέσου) ἀγωγῆς, ὡς τοῦ συνόλου τῶν
ἐνικίων ἀρχῶν, σκοπῶν καὶ μέσων, ἅτινα ἀποβλέ-
πουσιν εἰς τὴν κυρίαν ἢ ἀμεσον ἀγωγήν. Ἐπειδὴ ὁμως
ἡ βούλησις προέρχεται ἐκ τοῦ κύκλου τῶν νοημάτων
τοῦ τροφίμου, διὰ τοῦτο εἶναι δυνατὸν 2) νὰ ἐπενεργῇ
τις ἐμμέσως ἐπ' αὐτοῦ μορφωτικῶς, καὶ ἐὰν ἐπέξερ-
γάζεται καὶ σχηματίζεται τὸν κύκλον τῶν νοημάτων
οὕτως ὥστε νὰ πηγάζῃ ἐξ αὐτοῦ ἠθικὴ βούλησις· τοῦτο
ἀκριβῶς γίνεται διὰ τῆς παιδαγωγούσης ἢ παιδαγω-
γικῆς διδασκαλίας, τοῦ θεμελιώδους παράγοντος τῆς
ἀγωγῆς, διὰ τῆς ἐμμέσου ἀγωγῆς. Αὕτη ἡ διδασκα-
λία ἀντίκειται εἰς τὴν μὴ παιδαγωγούσαν ἢ μὴ παι-
δαγωγικὴν. Ἡ μὴ παιδαγωγικὴ διδασκαλία δὲν ὑπη-
ρετεῖ εἰς τὴν μόρφωσιν τοῦ ἠθικοῦ χαρακτῆρος· καλ-
λιεργεῖ γνώσεις καὶ δεξιότητας μόνον ὡς σκοπὸν καθ'
ἑαυτὰς ἢ πρὸς ἐπιτυχίαν σκοποῦ τινος ἐκτὸς τοῦ τρο-
φίμου κειμένου, πρὸς τὴν εἰσοδὸν εἰς ὠρισμένα ἐπαγ-
γέλματα καὶ κύκλους κοινωνικούς, λοιπὸν τοῦ κέρδους
ἐνεκα καὶ τοῦ πορισμοῦ, ἢ καὶ ἐξ ἰδίου ἔρωτος πρὸς
τὸ εἰδέναι. Τοιαῦτα σχολεῖα, ἅτινα παρέχουσι τὴν
μονομερῆ ταύτην μόρφωσιν καὶ εἰσάγουσιν εἰς ὠρισμέ-

νον τινὰ καὶ διαγεγραμμένον κύκλον γνώσεων, εἶναι εἰδικὰ σχολεῖα, ὡς π. χ. τὰ σχολεῖα τῆς μεταλλουργίας καὶ τῆς δασονομίας. Τούτοις ἀντίκεινται τὰ παιδαγωγικὰ σχολεῖα, εἰς τὰ ὅποια ὁ σχηματισμὸς τοῦ κύκλου τῶν νοημάτων, ἢ διανοητικὴ μὀρφωσις χρησιμεύει ὡς μέσον μόνον πρὸς θεμελίωσιν ἠθικοῦ χαρακτήρος, πρὸς μετὰδοσιν ἀνθρωπισμοῦ, γενικῆς ἀνθρωπικῆς μορφώσεως. Τὰ εἰδικὰ σχολεῖα ἐπιδιώκουσι δευτερεύοντας σκοποὺς, οἵτινες δὲν κεῖνται ἐν τῷ τροφίμῳ, σκοποῦσι μὀρφωσιν εἰδικήν, διδασκαλίαν ὄρισμένων μαθημάτων καὶ δεξιότητων. Τὰ παιδαγωγικὰ σχολεῖα τούναντίον προτίθενται νὰ χορηγῶσι γενικὴν, τ. ἔ. πᾶσι τοῖς ἀνθρώποις κοινὴν μὀρφωσιν, ἢ διδασκαλίαν αὐτῶν ἀποβλέπει εἰς τὸν ἕνα ὕψιστον σκοπὸν, τὴν καλλιέργειαν τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς πίστεως ὡς τῆς θρησκευτικῆς μορφῆς τῆς ἠθικότητος.

Ἡ παιδαγωγοῦσα διδασκαλία εἶναι ἐπακολούθημα τῆς ἐννοίας τῆς ἀγωγῆς. Καθαρῶς ἐπιστημονικὰ ἐκπαιδευτήρια, σχολεῖα πρὸς ἀπλὴν πολυμάθειαν κεῖνται ἐκτὸς τῆς ἐννοίας ταύτης, ἐπομένως δὲν εἶναι παιδαγωγικὰ σχολεῖα.

Τὸ μὲν εἰδικὸν σχολεῖον σύγκειται ἐκ διδασκόντων καὶ μαθητῶν, τὸ δὲ παιδαγωγικὸν ἀπ' ἐναντίου ἐκ παιδαγωγῶν καὶ τροφίμων.

Ὡνομάσαμεν ἀνωτέρω τὴν διδασκαλίαν θεμελιώδη παράγοντα τῆς ἀγωγῆς. Αὕτη εἶναι τὸ σπουδαιότα-

τον ὄργανον τῆς ἀγωγῆς καὶ πρέπει ἐν ταύτῃ νὰ εἶναι τὸ ἐπικρατοῦν, διότι δι' αὐτῆς πρὸ πάντων καταβάλλονται ἐν τῷ τροφίμῳ τὰ θεμέλια τοῦ ἠθικοῦ χαρακτήρος. Ὁ ἠθικὸς χαρακτήρ εἶναι διαρκῆς ψυχικὴ κατάστασις, τοιαύτη ὅμως δύναται νὰ δημιουργηθῇ μόνον διὰ τινος ἐπικρατοῦντος κύκλου νοημάτων, εὐ-

δὲ εἶναι κατ' ἐξοχὴν προῖον τῆς διδασκαλίας. «Τότε μόνον», λέγει ὁ Ἐρβάρτος, «ἔχομεν τὴν ἀγωγὴν εἰς τὸ κράτος ἡμῶν, ὅταν γινώσκωμεν νὰ εἰσάγωμεν εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ νέου κύκλον νοημάτων μέγαν καὶ κατὰ τὰ μέρη αὐτοῦ στενώτατα συνδεδεμένον, ὅστις κατέχει τὴν δύναμιν νὰ κατισχύῃ μὲν τῶν περὶ αὐτὸν μὴ εὐνοϊκῶν, νὰ ἀφομοιοῖ δὲ πρὸς αὐτὸν καὶ συνενῶνῃ τὰ εὐνοϊκά».

Νῦν ὅμως γεννᾶται τὸ ζήτημα : «Τί ἐστὶν ἄρα γε ἀρετὴ ;» Τοῦτο τὸ ζήτημα λύει ἡ ἠθικὴ, λέγουσα : Ἀγαθῶς καὶ δικαίως πράττεις, ὅταν αἱ πράξεις σου συμφωνῶσι πρὸς τὰς ἠθικὰς ιδέας, αἵτινες παρ' ἅπασιν τοῖς ὑγίεσι πνεύμασιν εἰσὶν αἱ αὐταὶ καὶ ἐν ἅπασιν διεγείρουσι μετ' ἀμέσου ἐναργείας ἐπιδοκιμάζουσαν αἰσθητικὴν κρίσιν· αὐταὶ αἱ ιδέαι εἶναι 1) ἡ τῆς τελειότητος 2) ἡ τῆς ἐσωτερικῆς ἐλευθερίας, 3) ἡ τῆς ἀγάπης, 4) ἡ τοῦ δικαίου καὶ 5) ἡ τῆς ἀνταποδόσεως. Κατὰ τὴν πρώτην ιδέαν ἡ βούλησίς σου ὀφείλει νὰ εἶναι ἰσχυρά, ὥστε νὰ δύναται νὰ κατανικᾷ τὰς ὑλικὰς ἐπιθυμίας, τὰς ἀψικαρδίας καὶ τὰ πάθη, κα-

θῶς καὶ τοὺς ἔξωθεν πειρασμούς· κατὰ δὲ τὴν δευτέ-
ραν ὀφείλεις πάντοτε νὰ πράττης συμφώνως πρὸς τὴν
ἰδίαν σου κρείττονα πεποιθησιν, νὰ ἦσαι λοιπὸν ἠθι-
κῶς ἐλεύθερος· κατὰ τὴν τρίτην νὰ προάγῃς τὸ ἀγα-
θὸν πάντων τῶν ἀνθρώπων μετ' ἀφοσιώσεως, παντὸς
ἐγωϊσμοῦ ἐλευθέρας ἢ, ὡς ὁ χριστιανισμὸς διδάσκει,
ν' ἀγαπᾷς πάντας τοὺς ἀνθρώπους ἐξ ὅλης καρδίας·
κατὰ δὲ τὴν τετάρτην ἰδέαν ὀφείλεις ν' ἀποφεύγῃς τὴν
ἐριδα, ν' ἀγαπᾷς τὴν εἰρήνην καὶ νὰ πράττης κατὰ
τοὺς νόμους καὶ ἐκάστῳ νὰ δίδῃς καὶ ἀφήνῃς τὸ προ-
σῆκον αὐτῷ, καὶ κατὰ τὴν πέμπτην ἰδέαν ὀφείλεις
ν' ἀνταποδίδῃς τὰς εὐεργεσίας, ν' ἀσκῆς δικαιοσύνην,
νὰ τιμωρῆς δὲ τὸ ἄδικον.

Αἱ πέντε αὗται ἀρχικαὶ ἰδέαι, ὡς ὀδηγοῦντες ἀστέ-
ρες τῆς ἠθικότητος, δύνανται ὡσαύτως νὰ ἐφαρμο-
σθῶσι καὶ ἐπὶ πλειόνων τοῦ ἐνὸς ἢ δύο προσώπων, ἐπὶ
κοινωνίας, ἐν τῷ αὐτῷ ἐδάφει συμβιούσης, καὶ τότε
γεννῶνται αἱ πέντε παράγωγοι ἢ κοινωνικαὶ ἰδέαι.

1) Ἐκ τῆς ἰδέας τοῦ δικαίου προκύπτει ἡ ἰδέα τῆς
κοινωνίας τοῦ δικαίου· 2) ἐκ τῆς ἰδέας τῆς ἀνταπο-
δόσεως ἢ τοῦ ἀνταποδοτικοῦ συστήματος (ἰδρύματα
πρὸς τιμωρίαν τῶν κακούργημάτων κ. λ. καὶ πρὸς ἀν-
ταμοιβὴν τοῦ ἀγαθοῦ). 3) Ἐκ τῆς ἰδέας τῆς ἀγάπης
ἢ τοῦ διοικητικοῦ συστήματος (προαγωγή τῆς εὐημε-
ρίας διὰ τῆς διατηρήσεως καὶ ἀυξήσεως ἐπιγείων καὶ
πνευματικῶν ἀγαθῶν). 4) Ἐκ τῆς ἰδέας τῆς τελειό-

τητος προκύπτει ἡ τοῦ συστήματος τοῦ πολιτισμοῦ (καλλιέργεια τῶν δυνάμεων σχετικῶς πρὸς τὴν ἐνέργειαν, ἐξάπλωσιν καὶ σύμπραξιν αὐτῶν) καὶ δ) ἐκ τῆς ἰδέας τῆς ἐσωτερικῆς ἐλευθερίας ἡ ἰδέα τῆς ἐμφύχου κοινωνίας (ἐν αὐτῇ ἡ κοινὴ βούλησις συμφωνεῖ πρὸς τὴν κοινὴν γνώμην πάντων τῶν μελῶν τῆς κοινωνίας). Ἡ μόρφωσις εἰς τοιαύτην ἐμφυχον κοινωνίαν ὀφείλει νὰ εἶναι ὁ σκοπὸς πασῶν τῶν ἀνθρωπίνων κοινωνιῶν, ἡγουν τῶν οἰκογενειῶν, τῆς κοινότητος, τῆς πολιτείας, τῆς ἐκκλησίας καὶ τοῦ σχολείου, ὁ δὲ σύνδεσμος πασῶν τούτων τῶν ἐμφύχων κοινωνιῶν ἀποτελεῖ τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, τὸν σκοπὸν συμπάσης τῆς ἀνθρωπότητος.

Ἄλλ' ἐὰν κατὰ τὸν ὑποδειχθέντα τρόπον γνωρίσω τὸ δίκαιον καὶ ἀγαθόν, ἢ λάβω ἐπιστήμην αὐτοῦ, ἐν τούτοις ὅμως τοῦτο δὲν μεταβαίνει οὕτως ἀκόμη εἰς τὴν βούλησιν· τὸναντίον γεννᾶται ἕτερον ζήτημα· Πῶς εἶναι δυνατόν ἐκ τῆς γνώσεως ταύτης, ἐκ ταύτης τῆς ἐπιστήμης, ἥτις βεβαίως συνίσταται ἐκ παραστάσεων, κρίσεων καὶ συλλογισμῶν, ἄρα ἐκ νοητικῶν ἐνεργειῶν, νὰ προέλθωσιν ὀρέξεις, ἀποφάσεις, προθέσεις, ἄρα πράξεις βουλήσεως ἢ τὸ βούλεσθαι; Τοῦτο τὸ καθαρῶς φιλοσοφικὸν ζήτημα λύει ἡ ψυχολογία, διδάσκουσα, ὅτι ἡ μετάβασις ἐκ τῆς γνώσεως εἰς τὴν βούλησιν ἀποτελεῖται διὰ τοῦ ἀνωτέρου ἐκείνου βαθμοῦ τῆς παραστατικῆς ἐνεργείας,

διὰ τῆς ἐλευθέρου παντός ἐγωϊσμοῦ ἀφοσιώσεως εἰς τὸ γνωσθὲν καὶ παρασταθὲν, ἣτις ὀνομάζεται *ἐνδιαφέρον*. Ἐκ τῆς ὑψηλῆς ταύτης ψυχικῆς καταστάσεως, ἣτις ἐστὶ διαρκῆς καὶ μετὰ συναισθήματος συνδεδεμένα ὄρεξις, προέρχεται ἡ βούλησις τόσον ἀσφαλῶς, ὡς τὸ φυτὸν ἐκ τοῦ σπέρματος, ὡς ὁ καρπὸς ἐκ τοῦ ἀνθοῦντος κάλυκος.

Μόνη ξηρὰ ἐπεξεργασία τοῦ κύκλου τῶν νοημάτων ἀναπτύσσει τὸ πολὺ πολὺ τὴν *διάνοιαν*. ἄλλ' ὁ μετ' ἐνδιαφέροντος συνδεδεμένος κύκλος τῶν νοημάτων ἔχει ῥοπήν καὶ δύναμιν πρὸς τὴν βούλησιν. Τὸ ἐνδιαφέρον εἶναι ψυχικὴ κατάστασις σπουδαιοτάτη διὰ τὴν διδασκαλίαν· ἡ γέννησις καὶ ἡ ἐνίσχυσις αὐτοῦ δεόν να εἶναι ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος πάσης καλῆς διδασκαλίας· διότι τὸ ἐντελῶς ἀνεπτυγμένον ἐνδιαφέρον ἐγκλείει ἐν ἑαυτῷ καὶ *ἐσωτερικὴν ἀνάγκην*, *ἡδονὴν* καὶ *εὐκολίαν* ἐν ταῖς πνευματικαῖς ἐνεργείαις καὶ ἀσχολίαις.

Διὰ τοῦτο εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐρευνησωμεν ἀκριβέστερον πῶς τὴν θεμελιώδη ταύτην ἔννοιαν τῆς ἐπισημονικῆς παιδαγωγικῆς, τὸ *ἐνδιαφέρον*.

Ἴσως νομίση τις, ὅτι πρὸς παραγωγὴν ἠθικῆς βουλήσεως ἀρκεῖ μόνον τὸ ἠθικὸν ἐνδιαφέρον, τὸ ἐνδιαφέρον διὰ τὰς ἠθικὰς ἰδέας· ἀλλ' ὑπάρχουσι καὶ ἄλλα ἐνδιαφέροντα, ἅτινα ὡσαύτως εἶναι καθαρὰ παντός ἐγωϊσμοῦ, ἀνήκουσιν εἰς τὴν πνευματικὴν

κτῆσιν τοῦ μεμερφωμένου ἀνθρώπου καὶ ὀρίζουσι τὴν ἠθικότητα αὐτοῦ, καθόσον ἐξημεροῦσιν αὐτόν, τ. ἔ. ἀποτρέπουσιν ἀπὸ τῆς ἀπαιδευσίας, τῆς ποταπότητος καὶ χυδαιότητος καὶ τὸν διευθύνουσι πρὸς τὸ ἰδανικόν, ἢ τοῦλάχιστον λυσιτελοῦσιν εἰς πλουσίαν καὶ πολυμερῆ βούλησιν, ἐκ τοῦ παρθενικοῦ καὶ γονίμου ἐδάφους τῆς ὁποίας βλαστάνει ἡ ἀρετὴ· τοιαῦτα ἐνδιαφέροντα εἶναι τὸ διὰ τὴν θρησκείαν, τὸ διὰ τὴν ἐπιστήμην καὶ τὸ διὰ τὴν τέχνην. Τὸ καλὸν μάλιστα εἶναι τὰ προπύλαια εἰς τὸν ναὸν τοῦ ἀγαθοῦ, διότι ἀμφότερα εἶναι τι εὐάρεστον· ἐκ τοῦ ἐδάφους τῶν θρησκευτικῶν φρονημάτων φύεται καὶ βλαστάνει ἡ ἀρετὴ, ἡ δὲ διάνοια εἶναι ὁ προϋποτιθέμενος ὅρος τοῦ ἠθικοῦ χαρακτῆρος. Ὅθεν ἡ παιδαγωγικὴ συνιστᾷ τὴν καλλιέργειαν καὶ τὴν θεραπείαν τῶν ἐξ διαφόρων εἰδῶν τοῦ ἐνδιαφέροντος, ἅτινα εἶναι :

1) τὸ ἐμπειρικόν	} Ἐνδιαφέροντα τῆς γνώσεως (τῆς κεφαλῆς).
2) τὸ θεωρητικόν	
3) τὸ αἰσθητικόν τε καὶ ἠθικόν.	
4) τὸ συμπαθητικόν,	} Ἐνδιαφέροντα τῆς συμπαθείας (τῆς καρδίας).
5) τὸ κοιτωνικόν,	
6) τὸ θρησκευτικόν.	

Νῦν γεννᾶται τὸ ζήτημα· Τί σημαίνουν πάντα ταῦτα τὰ σοφὰ ὀνόματα, οὔτοι οἱ τεχνικοὶ ὅροι, τῶν ὁποίων εἶναι ἀπολύτως ἀδύνατον νὰ ἀπαλλάξωμεν τὸν ἀναγνώστην.

Ὅταν τὸ παιδίον ζητῇ νὰ καταλαμβάνῃ τὰ ποι-
κίλα ἀντικείμενα τῆς ἐμπειρίας, πράγματα λοιπὸν
καὶ συμβεβηκότα, καὶ μετὰ ζήλου νὰ αὐξάνῃ οὕτως
ἢν ἔχει γνῶσιν τῶν πραγμάτων, τότε εἶναι ἐνεργὸς ἡ
φιλομάθεια ἢ τὸ ἐμπειρικὸν ἐνδιαφέρον· τοῦτο π. χ.
συμβαίνει, ὅταν ὁ διδάσκαλος διηγῆται εἰς τὸ παι-
δίον ἱστορίαν τινὰ ἢ παραμῦθιον, μῦθον, ποίημα,
προσάγῃ αὐτῷ τὴν παράστασιν τῆς χιόνος, τῆς θυέ-
λλης, τοῦ ῥόδου, τοῦ σχολείου, τοῦ Ἀβραάμ, τοῦ
Ὀδυσσεως, Ῥοβινσῶν, οἰκογενείας ἢ κοινότητος, οὕ-
τως ὥστε ὁ τρόφιμος νὰ δέχεται ἐν ἑαυτῷ τὰ ἀντι-
κείμενα ταῦτα ὡς εἰκόνας, ὡς συγκεκριμένην βάσιν,
χωρὶς ὅμως νὰ ἐμβαθύνῃ εἰς ταῦτα διὰ τῆς νοήσεως.

Ἐὰν γίνηται τὸ τελευταῖον τοῦτο, ἐὰν ἐρωτῶ
περὶ τῆς σχέσεως τῆς αἰτιότητος, περὶ τοῦ ὀριζομέ-
νου καὶ ὀρίζοντος (λόγος καὶ ἀκολούθημα, αἰτία καὶ
ἀποτέλεσμα, σκοπὸς καὶ μέσον), ὅταν ἐρωτῶ : ὑπὸ
τίνος ; πῦθεν ; ἐκ τίνος ; τί γεννᾶται ἐκ τούτου ἢ
ἐκείνου ; διὰ τί ; τί ἔπεται ἐντεῦθεν ; πρὸς τί ; με-
τί ; λοιπὸν π. χ. ὑπὸ τίνος παράγεται ἡ χιών ; ὑπὸ
τίνος ἡ θύελλα ; — πρὸς τί χρησιμεύει τὸ σχολεῖον ;
— διὰ τί συνέλαβεν ὁ Ῥοβινσῶν τὸν λάμα ; — τίνα
μέσα μετεχειρίσθη ὁ Ῥοβινσῶν, ὅπως ἐπανεῖλθη εἰς
τὴν πατρίδα του ; διὰ ποίους λόγους ἐκίνησεν ὁ Δα-
ρεῖος τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Ἑλλάδος ; τότε ἐπέρ-
χεται ἢ μετὰ νοήσεως μελέτη τῶν πραγμάτων καὶ

ζητῶ νὰ μάθω τὴν ἀμοιβαίαν αὐτῶν ἐξάρτησιν καὶ τὰς σχέσεις αὐτῶν πρὸς ἄλληλα· — εἶναι εἰς ἐνέργειαν τὸ θεωρητικὸν ἐνδιαφέρον (τὸ νοεῖν). Ὄταν δὲ ἐξετάζω τὰ μὲν πράγματα μὲ τὸν κανόνα τοῦ καλοῦ, τὸν δὲ ἄνθρωπον μὲ τὸν τοῦ ἀγαθοῦ· εἰάν π. χ. ἐρευνῶ πῶς τὰ χρώματα καὶ αἱ μορφαὶ τοῦ ῥόδου συναρμολογῶνται οὕτως ὥστε τοῦτο διεγείρει ἐν ἡμῖν εὐαρέσκειαν· εἰάν ἐν ταῖς πράξεσι τοῦ Ἀβραάμ ἢ τοῦ Ὀδυσσεῦς διακρίνω τὸ δίκαιον ἀπὸ τοῦ ἀδίκου, τὸ ἀγαθὸν ἀπὸ τοῦ κακοῦ, εἰάν ἐκφέρω κρίσεις περὶ τῆς ἀξίας τῶν πράξεων αὐτῶν, τότε ἐνεργεῖ ἐν ἐμοὶ τὸ αἰσθητικὸν καὶ ἠθικὸν ἐνδιαφέρον (ἢ καλλιαισθησία καὶ ἢ ἠθικὴ κρίσις). Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἠθικὴ πράξις διεγείρει ἐν ἡμῖν τὴν ὑψίστην εὐαρέσκειαν, δυνάμεθα ἀμφοτέρωτα ταῦτα τὰ ἐνδιαφέροντα νὰ τὰ ὀνομάσωμεν συντόμως καὶ αἰσθητικὸν ἐνδιαφέρον ἐν εὐρυτέρῳ σημασ'ῶ.

Τὸ ἐμπειρικόν, τὸ θεωρητικὸν καὶ τὸ αἰσθητικὸν ἐνδιαφέρον ἀξάνουσι τὴν ἡμετέραν γνώσιν, διὰ τοῦτο δυνάμεθα νὰ τὰ ὀνομάσωμεν ὁμοῦ ἐνδιαφέροντα τῆς γνώσεως.

Ἐάν διὰ πραγματικῆς ἢ ἰδανικῆς ὁμιλίας μετὰ ἐμψύχων (ἀνθρώπων) ἢ ὡς ἐμψύχων νοουμένων ὄντων (ζώων) διεγείρηται ἐν ἡμῖν συμπάθεια πρὸς αὐτά, ἢ καρδίᾳ ἡμῶν ἀφοσιούται εἰς αὐτά, π. χ. εἰς τὸ ῥόδον, εἰς τὸν λάμα, εἰς τὸν Ῥοβινσῶν, εἰς τὸν Ἀ-

βραάμ, εἰς τὸν Ὀδυσσεά, ἐνεργεῖ τότε ἐν ἡμῖν τὸ συμπαθητικὸν ἐνδιαφέρον (συμπάθεια). Ἐὰν δὲ τοῦτο εὐρύνηται οὕτως, ὥστε ν' ἀναφέρηται εἰς ἐρωστὴν τινα ἀνθρώπων, π. χ. τὴν οἰκογένειαν, τὴν κοινότητα, τὸ σχολεῖον, τὴν πολιτείαν κ.τ.λ., γεννᾶται οὕτω τὸ κοινὸν πνεῦμα, τὸ ἀστικὸν πνεῦμα, ὁ πατριωτισμός ἢ τὸ κοινωνικὸν ἐνδιαφέρον. Ὅταν τέλος αἰσθανώμεθα τὴν ἡμετέραν ἐξάρτησιν ἀφ' ἐνὸς ὑψίστου ὄντος καὶ τὴν ἀδυναμίαν ἡμῶν ἀπέναντι αὐτοῦ, καθὼς καὶ τὸν πόθον τῆς πραγματοποιήσεως τῶν ἡμετέρων ἰδανικῶν δι' ἀνωτέρας βοηθείας, ὡς π. χ. ὁ Ἀβραάμ, ὅτε ἀκοδόμει θυσιαστήριον, εἶναι τότε εἰς ἐνέργειαν τὸ θρησκευτικὸν ἐνδιαφέρον (ἡ πίστις, ἡ ἀγάπη καὶ ἡ πεποίθησις τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τὸν θεὸν ἢ τὴν εὐσέβεια). Τὸ συμπαθητικόν, κοινωνικὸν καὶ θρησκευτικὸν ἐνδιαφέρον εὐρύνουσι καὶ βαθύνουσι τὴν καρδίαν ἡμῶν, διὰ τοῦτο εἶναι ἐνδιαφέροντα τῆς καρδίας ἢ τῆς συμπαθείας. Τὰ ἐνδιαφέροντα τῆς συμπαθείας ἔχουσιν ἐξαίρετον σπουδαιότητα διὰ τὴν ἀγωγὴν τῆς ἀρετῆς· διότι ἀπὸ τῆς συμπαθείας τῆς ἀγαθῆς καρδίας μέχρι τῆς βουλήσεως τοῦ ἀγαθοῦ μικρὸν τι μόνον βῆμα ὑπολείπεται.

Ἐν παντὶ σωματικῶς καὶ πνευματικῶς ὑγιαίνοντι ἀνθρώπῳ ὑπάρχουσι — τοῦλάχιστον ἐν σπέρματι — πάντα ταῦτα τὰ ἐνδιαφέροντα, τ. ἔ. ἔχει ἕκαστος τὴν δύναμιν καὶ τὴν ἰκανότητα πρὸς παραγωγὴν αὐ-

τῶν, χρήζουσι μόνον τῆς καταλλήλου ἀναπτύξεως·
παρὰ δὲ τῷ μὴ μονομερῶς παιδευθέντι καὶ κακῶς παι-
δαγωγηθέντι ἀνθρώπῳ πάντα ταῦτα τὰ ἐνδιαφέροντά
εἰσιν ὁμοῦ καὶ ἐξ ἴσου ἐνεργά, καὶ ὀν ἐν πάσαις ταῖς
βαθμίαι τῆς μορφώσεως, ἥδη καὶ παρὰ τῷ μικρῷ παι-
δίῳ. Τὸν ἀκριβῶς γινώσκοντα καὶ παρατηροῦντα
τὸν κόσμον τῶν παιδίων δὲν λαμβάνει ὅτι ἥδη τὸ ἐξα-
ετὲς παιδίον ἐκφέρει τὰς κρίσεις του καὶ σχηματίζει
συλλογισμοὺς καὶ ἀσμένως νοεῖ, τ. ἔ. ὅτι δεικνύει
θεωρητικὸν ἐνδιαφέρον, ὡσαύτως δὲ διεγείρονται καὶ
τὰ ἄλλα ἐνδιαφέροντα. Ἔργον λοιπὸν τοῦ διδασκάλου
καὶ παιδαγωγοῦ εἶναι νὰ τηρῇ πάντα τὰ ἐνδιαφέ-
ροντα ἐν ἰσορροπία ἢ νὰ ἄγῃ αὐτὰ εἰς ἰσορροπίαν.
Πάντα τὰ εἰρημένα ἐνδιαφέροντα πρέπει νὰ ἐξέρχων-
ται ὡς ἀκτῖνες ἀπὸ μιᾶς ἐστίας, τοῦ Ἐγῶ, καὶ ἐν
αὐτῷ πάλιν νὰ συγκεντρώνωνται. Ἐὰν πάντα ταῦτα
τὰ ἐνδιαφέροντα διεγερθῶσι, λαμβάνει ὁ τρῶφιμος καὶ
τὴν αὐτενέργειαν ἐκείνην, ἥτις εἶναι ἀπολύτως ἀναγκ-
αία πρὸς τὴν κατόπιν αὐτοδιδασκαλίαν, τὸ τέλος
πάσης καλῆς διδασκαλίας. Διότι τὸ διδάσκειν σημαί-
νει προσέτι δεικνύειν τῷ μαθητῇ τὴν ἐγγυτάτην ὁδὸν
πρὸς τὴν αὐτοδιδασκαλίαν του.

Ἐν τῇ ποικιλίᾳ ταύτῃ τῶν ἐνδιαφερόντων συνί-
σταται ἡ πολυμέρεια τοῦ ἐνδιαφέροντος, καὶ νῦν δυ-
νάμεθα θετικώτερον νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἡ διδασκαλία
τότε εἶναι παιδαγωγοῦσα, ὅταν σχηματίζῃ τὸν κύκλον

τῶν παραστάσεων τοῦ τροφίμου οὕτως ὥστε νὰ γεν-
νᾶται ἐν αὐτῷ ἡ αὐτενέργεια ἐκείνη ἢ ἐκ τῆς πολυ-
μερείας τοῦ ἐνδιαφέροντος πηγάζουσα καὶ θεμελιώνη-
ται διὰ ταύτης ἡ πραγματοποίησις τῶν ἠθικῶν ιδεῶν,
καὶ ὅτι τὸ ἔργον τῆς παιδαγωγούσης διδασκαλίας
εἶναι νὰ καλλιεργήῃ καὶ νὰ εὐρύνη τὸν κύκλον τῶν
ιδεῶν τοῦ τροφίμου οὕτως, ὥστε διὰ τῆς διεγέρσεως
καὶ τῆς θεραπείας τοῦ πολυμεροῦς ἐνδιαφέροντος νὰ
συμπραγματοποιῶνται αἱ ἠθικαὶ ιδέαι.

Ὅτι τοιαύτη διδασκαλία ἔχει σπουδαίαν ἀξίαν,
εἶναι νῦν καταδηλον. Ὡς ἤδη ὑπεδηλώθη, ἡ διδα-
σκαλία αὕτη ζητεῖ οὐ μόνον ν' αὐξάνῃ τὴν πνευμα-
τικὴν ἐνέργειαν τοῦ τροφίμου, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐξευγε-
νίσῃ αὐτήν, οὐ μόνον πνευματικὰς δυνάμεις νὰ πα-
ράγῃ καὶ νὰ ἐνισχύῃ, ἀλλὰ καὶ νὰ οἰακίζῃ τὴν ψυ-
χὴν εἰς τὸ εὐγενές καὶ ἀξιόλογον. Ὅθεν ἡμεῖς μορ-
φοῦμεν διὰ τῆς παιδαγωγούσης διδασκαλίας οὐχὶ τυ-
χὸν συνετοὺς πολυμαθεῖς, ψυχροὺς ἀνθρώπους τοῦ νοῦ,
ἀλλὰ φρονιμωτάτους, ἀληθῶς ἀγαθοὺς, διὰ πᾶν ἐπαι-
νετὸν καὶ πάσαν ἀρετὴν ἐπιδεικτικούς καὶ ἐνθουσιῶντας
τροφίμους ἀνθρώπους, οἵτινες ἔχουσι κεφαλὴν καὶ
καρδίαν ἐν τῷ ρικέτῳ τόπῳ, καὶ ἀναφλέγομεν ἐν αὐ-
τοῖς μέγαν πλοῦτον πνευματικοῦ βίου· ἐνταῦθα ἔγκρι-
ται ἡ ἀξία τῆς παιδαγωγικῆς διδασκαλίας. Ἡ πρα-
γματοποίησις αὐτῆς εἶναι ἡ παιδαγωγικὴ ἀποστολὴ
τοῦ διδασκάλου.

Ἄλλο σπουδαῖον ζήτημα εἶναι τὸδε· Διὰ τίνος καὶ πῶς κατορθοῦται ἡ διδασκαλία αὕτη; Ἡ ἀπάντησις ἄγει ἡμᾶς εἰς τὴν ὕλην καὶ τὸ εἶδος τῆς διδασκαλίας.

2. Ὑλὴ καὶ εἶδος τῆς παιδαγωγούσης διδασκαλίας.

Τὰ παιδαγωγικὰ στοιχεῖα τῆς διδασκαλίας δύνανται νὰ ἐνυπάρχωσιν ἢ ἐν τῷ περιεχομένῳ τῆς διδασκαλίας, ἢ ἐν τῷ εἶδει αὐτῆς, ἢ ἐν ἀμφοτέροις. Ἀκριβεστέρα περὶ τούτου ἔρευνα διδάσκει ἡμᾶς, ὅτι εἰς τὴν παιδαγωγοῦσαν διδασκαλίαν ἀνήκει καὶ καλὴ ἐκλογή καὶ ἀρμόζουσα σύνθεσις τῆς διδασκομένης ὕλης, καθὼς ἐπίσης καὶ σκόπιμος διάταξις καὶ ἐπεξεργασία (μέθοδος) καὶ τέλος κατάλληλος τρόπος τῆς προσφορᾶς ἢ μεταδόσεως ταύτης (μορφή τῆς διδασκαλίας ἐν στενωτέρᾳ σημασίᾳ). Τοῦτο θὰ γείνη καταφανέστερον, ἐὰν αἰτιολογήσωμεν καὶ ἐξετάσωμεν ἀκριβεστέρον τὰς ἐπομένους τέσσαρας προτάσεις.

α.) Ἡ παιδαγωγοῦσα διδασκαλία θέτει εἰς τὸ κέντρον τῆς διδασκαλίας τὰς ἠθικὰς ιδέας· ἐπειδὴ ὅμως γυμναὶ ἰδέαι, ξηραὶ, ἀφηρημέναι ἠθικαὶ διδασκαλίαι, ἠθικοὶ λόγοι δὲν δύνανται νὰ ἐξεγείρωσι τὸ ἐνδιαφέρον τῶν παιδῶν, πρέπει νὰ προσφέρηται τὸ ἠθικὸν περιεχόμε-

ἐν συγκεκριμένῃ βάσει, τ. ἔ. ἐν τῇ μορφῇ ἱστορικῶν πραγμάτων, ὅταν περιέχουσιν αὐτὴν ἢ τε ἱερὰ καὶ ἡ κοσμικὴ ἱστορία καὶ ἡ ποίησις. Ἡ ἱστορικὴ αὕτη ὕλη, — διὰ τὴν τρυφεράν π. χ. νεότητά, ἣτις διατελεῖ εἰσέτι ὑπὸ τὸ κράτος ζωηρᾶς φαντασίας, οἱ μῦθοι, τὰ παραμύθια καὶ διηγήματα, δι' ὠριμωτέρους δὲ παῖδας ἱστορικά, ἐκ τῆς ἱερᾶς γραφῆς καὶ ἄλλα διηγήματα (π. χ. Ῥοβινσῶν), — παριστάνει ἠθικὰς σχέσεις μὲ τὸν τρόπον εὐληπτον καὶ εἶναι ἐντελῶς ἐπιτηδεῖα νὰ δεγείρη πάντα τὰ ἐνδιαφέροντα τῆς κεφαλῆς (ἐμπειρικόν, θεωρητικόν καὶ αἰσθητικόν) καὶ τῆς καρδίας (συμπαθητικόν, κοινωνικόν καὶ θρησκευτικόν· ἴδε ἀνωτέρω)· διὰ τοῦτο ἡ ἱστορικὴ αὕτη ὕλη τῆς διδασκαλίας ὡς φέρουσα ἠθικὰ φρονήματα πρέπει νὰ τίθεται εἰς τὸ κέντρον τῆς διδασκαλίας καὶ νὰ κατέχη θέσιν δεσπόζουσαν. Ἐπειδὴ δὲ τὸ ἠθικὸν ἀγαθὸν δύναται νὰ πραγματοποιηθῇ μόνον διὰ βοθηθείας ἐνὸς ὑψίστου ὄντος καὶ ἡ ἀρετὴ εὐρίσκει στήριγμα ἐν τῇ θρησκείᾳ, αἱ δὲ ἱστορικαὶ ὑποθέσεις, καὶ ἰδίως ἡ ἱερὰ ἱστορία, περιέχουσι θρησκευτικὰς ἰδέας καὶ διδασκαλίας, διὰ τοῦτο προστίθεται βραδύτερον ἢ κυρίως διδασκαλία τῆς θρησκείας, δύναται μάλιστα ὁ διδάσκαλος αὐτὸς νὰ καταρτίζη τὴν κατήχησιν ἐκ τῶν θρησκευτικῶν διδαγμάτων, ἅτινα ἐξάγει ἐκ τῶν διδασκόμενων ἱστορικῶν μαθημάτων.

Αὕτη ἡ ἠθικὴ διδασκαλία, τὴν ὁποῖαν ἀποβλέ-

ποντες εἰς τὸν σκοπὸν αὐτῆς, ὅς ἐστιν ἡ μόρφωσις τῶν φρονημάτων, δυνάμεθα νὰ ὀνομάσωμεν καὶ διδασκαλίαν τοῦ φρονήματος, ἄρχεται ἅμα τῇ εἰσόδῳ τοῦ παιδὸς εἰς τὸ σχολεῖον, καθόσον δίδονται εἰς τοὺς παῖδας καὶ σὺν αὐτοῖς μελετῶνται μῦθοι, παραμύθια καὶ κατὰλληλα διηγήματα, ἔπειτα δὲ ἱεραὶ ἱστορίαι κτλ. Τὸ παιδίον μαθαίνει ἐξ αὐτῶν π. χ. τὴν ἀγάπην καὶ εὐγνωμοσύνην πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, τὴν ὑπακοὴν εἰς τοὺς γονεῖς καὶ διδασκάλους, τὸ καλῶς συμπεριφέρεσθαι μετὰ τῶν ἀδελφῶν καὶ συμπαικτόρων, μαθαίνει φιλαλήθειαν καὶ τιμιότητα, ἐνὶ λόγῳ πάσας τὰς ἠθικὰς ἐντολάς καὶ σχέσεις, ἐμφυτεύονται δὲ εἰς τὴν τρυφερὰν καρδίαν τῆς νεότητος παραστάσεις περὶ θεοῦ καὶ φρονήματα πρὸς αὐτόν.

Ἄλλ' ἵνα μὴ αὕτη ἡ θρησκευτικὴ καὶ ἠθικὴ διέυθυνσις ἴσταται μεμονωμένη ἐν τῷ πνεύματι, ἵνα λάβῃ τὸ κράτος ἐν αὐτῷ καὶ στηρίζηται καὶ βασταζῆται ὑπὸ ἄλλων παραστάσεων καὶ τοιοιτοτρόπως ἄπασαι αἱ παραστάσεις τοῦ πνεύματος ἀποτελῶσιν ἐνότητα, ὅλον ὄργανικόν· πρὸς τοῦτο εἶναι ἀνάγκη

β'.) Τὰ λοιπὰ ἀντικείμενα τῆς διδασκαλίας καὶ μαθήματα νὰ συναρτῶνται ὡς δυνατὸν μάλιστα πρὸς τὴν διδασκαλίαν τοῦ φρονήματος, νὰ συμπληρῶσιν αὐτήν· ἐν γένει ἄπασαι αἱ γνώσεις δέον ὅσον τὸ δυνατὸν μάλιστα νὰ συνάπτωνται πρὸς ἀλλήλας. Οὕτω παραδεχόμεθα τὴν συγκέντρωσιν, λαμβανομένης τῆς

λέξεως ἐν τῇ ἀληθεῖ αὐτῆς σημασίᾳ. Ἡ συγκέν-
τρωσις εἶναι ἢ συνένωσις τῶν ποικίλων γνώσεων εἰς
ἐνότητα ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ τροφίμου, ὅπως διὰ τῆς ἐνό-
τητος τῆς συνειδήσεως διαπελάσσηται πλήρης ἢ προ-
σωπικότης, εἰς δὲ τὴν διδασκαλίαν τοῦ φρονήματος
ἀπονέμηται διὰ τῆς συνδέσεως μετ' ἄλλων ἀντι-
κειμένων ἀνωτέρα παιδαγωγικῆ ἀξία καὶ ψυχικῆ
δύναμις.

Ἐὰν ἐν τῇ ψυχῇ τῆς μανθανούσης νεότητος δὲν
πρέπη νὰ λάβῃ χώραν διασκέδασις, ἀμφιβολία, διά-
στασις καὶ ἀνησυχία, ἐὰν πρέπη τὸ νοεῖν καὶ ποιεῖν
νὰ μὴ ἄγωσι διπλοῦν βίον· ἐὰν δὲν πρέπη ἐν τῷ γι-
γνομένῳ ἀνθρώπῳ νὰ σχηματίζωνται πολλὰ πνευ-
ματικὰ κέντρα, ἐὰν λοιπὸν τὸ ἔσω ἄνθρωπος πρέπη
νὰ εἶναι ἐξ ἐνὸς χυτηρίου — ἀνάγκη νὰ ὑπάρχη
συγκέντρωσις τῆς διδασκαλίας, διότι ἡ ἐνότης τῆς
συνειδήσεως αἰεὶ ἐπαπειλεῖται ὑπὸ τῆς ποικιλίας καὶ
τοῦ ἑτεροειδοῦς τῆς μορφώσεως. Ἡ ἐνότης ὅμως αὕτη
κατορθοῦται, ὅταν ἡ ἐν τῷ προσώπῳ ποικιλία ἀπο-
τελῇ ἐν ὅλῳ παραστάσεων εἰς σειρὰς ἐσχηματισμέ-
νων καὶ καλῶς διατεταγμένων, ἐν ᾧ τὰ πολλὰ
εἶναι συγκεχωνευμένα καὶ συνυφασμένα πρὸς ἄλληλα,
ἐν σύστημα παραστάσεων, ἐν ᾧ τὸ Ἐγὼ ἔχει τὴν
ἑαυτοῦ ἔδραν. Ἄλλως πᾶν καθ' ἑαυτὸ ἰστάμενον καὶ
ἀπομεμονωμένον ἐν τῇ ψυχῇ, πᾶσα γνώσις ἀποκεχω-
ρισμένη τῶν λοιπῶν εἶναι ἄνευ ἀξίας καὶ ἀποτελέ-

σματος, οὐδὲν ὠφελεῖ, δὲν χρησιμεύει οὔτε εἰς τὸν βίον, οὔτε εἰς τὴν ἐπιστήμην, οὔτε εἰς τὴν μόρφωσιν τῆς καρδίας καὶ βουλήσεως. Μόνον τὸ ὅλον εἶναι γόνιμον, καὶ ἐν τῇ διδασκαλίᾳ. Διὰ τοῦτο ἀνάγκη ἐν ταῖς διαφόροις σπουδαῖς καὶ σταδίοις τοῦ εἰδέναι νὰ ὑπάρχῃ συνάφεια· δέον τὸ καθ' ἕκαστον ν' ἀνήκῃ ὡς ὀργανικὸν μέλος εἰς μεῖζόν τι ὅλον, εἰς μακροτέραν τινὰ σειρὰν μορφωτικῶν μέσων· τότε παράγεται ἐν ὀλικὸν ἀποτέλεσμα. Αὕτη ἡ ὀλικὴ ἐνέργεια, τοῦτο τὸ ὀλικὸν ἀποτέλεσμα κατορθοῦται ἀκριβῶς διὰ τῆς συγκεντρώσεως.

Τὸ πνεῦμα ἡμῶν δηλονότι συνίσταται ἐκ παραστάσεων καὶ προσεπαυξάνεται μόνον διὰ σαφῶν παραστάσεων καὶ τῶν συνδέσεων αὐτῶν εἰς συμπλέγματα καὶ σειράς, αἱ ὁποῖαι κατόπιν εὐρυνόμεναι σχηματίζουσι κύκλους παραστάσεων καὶ τέλος διὰ τῆς συνδέσεως τῶν κύκλων τούτων πρὸς ἀλλήλους σχηματίζονται ομάδες παραστάσεων. Ἐκ δὲ τοῦ παραστατικοῦ βίου γεννῶνται ἔπειτα συναισθήματα, ὀρέξεις, καρδία, ἠθικότης καὶ χαρακτήρ. Ἀληθὴς ὅμως πνευματικός, πλούσιος ἐσωτερικὸς βίος κατὰ τὰ διδάγματα τῆς ἀκριβοῦς ψυχολογίας δὲν γεννᾶται, ὅταν αἱ παραστάσεις παράκεινται ἀλλήλαις μεμονωμέναι, ὡς οἱ κόκκοι σωροῦ τίνος σίτου. Τοῦναντίον πᾶσαι αἱ παραστάσεις δέον ν' ἀποτελεῶσιν ἐν ὀργανικὸν ὅλον, ὕψωμα πολὺπλοκον, τὸ δὲ πνεῦμα ἡμῶν πρέπει νὰ

ἔχη τὸ κράτος ἐπ' αὐτῶν, πρέπει νὰ ἔχη τὴν δύναμιν ἐν τάχει νὰ σχετίζῃ αὐτὰς πρὸς ἀλλήλας καὶ νὰ τὰς διέρρηται κατὰ διαφόρους διευθύνσεις, τότε ἀναφλέγεται φαντασία, νόησις, πνευματώδης ἐνέργεια, περίνοια, βαθύνοια, ἐνὶ λόγῳ, πνευματικὴ δύναμις καὶ πνευματικὸς βίος.

Οὐχὶ λοιπὸν ἐν τῷ ὄγκῳ τῶν παραστάσεων, ἀλλ' ἐν τῇ καταλλήλῳ αὐτῶν συνάψει, ἐν τῇ κατεξουσιάσει αὐτῶν κεῖται ὁ ἀληθὴς πνευματικὸς βίος, ὁ βίος ἐκεῖνος, ὅστις ἀποτελεῖ καὶ τὸ θεμέλιον τῆς ἠθικότητος, διότι ὡς γνωστὸν ὅπου πνευματικὴ ἀμβλύτης ἐκεῖ δὲν ὑπάρχει ἠθικότης.

Ὡστε ἐὰν π. χ. τὸ παραμύθιον τῆς πεντάμορφης (ἐν τῇ πρώτῃ τάξει) ἀναφέρῃ τὸ δάσος, πρέπει ἐνταῦθα ἐν τῇ ἐποπτικῇ διδασκαλίᾳ νὰ προτάσῃται λόγος περὶ τοῦ δάσους, ἐν δὲ τῇ διδασκαλίᾳ τῆς γραφῆς καὶ ἀναγνώσεως δύναται τις ὡσαύτως νὰ πραγματευθῇ τὴν λέξιν ταύτην. Ἡ μνεῖα τῆς προμήτορος ἄγει εἰς τὴν περὶ οἰκογενείας μελέτην, ἡ δὲ τοῦ λύκου εἰς τὴν περιγραφὴν αὐτοῦ. Καὶ ἡ ἤδη μελετηθεῖσα ὕλη καὶ ἡ νέα δύνανται πολλαχῶς νὰ σχετίζονται πρὸς ἀλλήλας. Ὄταν ἐν τῇ ἱστορίᾳ γίνηται λόγος περὶ τοῦ Περικλέους, δύναται νὰ συναφθῇ μετ' αὐτοῦ μία περιγραφή τῆς ἀκμῆς τῶν Ἀθηνῶν. Ἡ ἱστορικὴ ὕλη πρέπει νὰ ζωογονῆται διὰ καταλλήλων

ποιημάτων καὶ τάνάπαλιν, αἱ ποιήσεις πρέπει νὰ διαφωτίζωνται δι' ἱστορικῶν γεγονότων.

Ἐν τοῖς περὶ γλώσσης μαθήμασι πρέπει ἡ ὕλη, ἣν ἤδη ἔχομεν πραγματευθῆ, νὰ ἐπεξεργάζεταιται ἐν ἐκθέσεσιν κλπ.

Ῥητῶς ὁμως σημειῶ ἐνταῦθα, ὅτι εἶναι δυνατόν νὰ ἐπιτηδεύσῃ τις τὴν συγκέντρωσιν μέχρι ἀτοπίας καὶ ὑπερβολῆς καὶ ὅτι λοιπὸν ὑπάρχει καὶ ψευδῆς συγκέντρωσις. Εἶναι δυνατόν νὰ παραδέρῃ τις ὑπόθεσιν τινα ἐπὶ τοσοῦτον (ὡς ποτε ὁ Μυγχάουσεν τὴν ἀλώπεκα, ἕως οὗ αὕτη ἐξέδου τῆς δορᾶς), ὥστε ἐπὶ τέλος μόνον τὸ δέρμα ὑπολείπεται. Ψευδῆς συγκέντρωσις εἶναι, ὅταν τις πάντα τὰ μαθήματα φύρδην μίγδην συγκεκᾶ, καὶ ὅπως διαστρέψῃ τὴν ἀρχὴν τοῦ Ἰακοτοτίου: «Πάντα εἶναι ἐν πᾶσιν», ἐν τῇ αὐτῇ ὥρᾳ ἔρχεται ἀπὸ τοῦ ἑκατοστοῦ εἰς τὸ χιλιοστόν, ἄρχεται ἀπὸ τῆς τραπέζης καὶ λήγει εἰς τὸν Καιγουρού.

Λοιπὸν· οὐχὶ παιδαγωγικὸν κυκεῶνα! Πᾶν μάθημα περιέχει ὀρισμένον γένος παραστάσεων, συγγενῶν κατὰ τὸ περιεχόμενον, αἵτινες ἀποτελοῦσιν ὁμοῦ ἐν ὕφασμα. Τοῦτο πρέπει νὰ τηρῆται καθ' ἑαυτὸ ἐν καθαρότητι καὶ νὰ μὴ διαπερᾶται διὰ νόθων νημάτων· ἀλλ' ἀπὸ τούτου τοῦ ὑφάσματος εἶναι δυνατόν καὶ πρέπει νὰ σύρωνται μίτοι πρὸς ἄλλα ὑφάσματα, οὕτως ὥστε, ὡς λέγει ὁ Γοίθιος ἐν τῷ Φαύστῳ, ὅταν

τις κινῆ ἓνα μίτον, διὰ μιᾶς νὰ τίθενται εἰς κίνησιν χίλιοι μίτοι. Τὰ ἀντικείμενα λοιπὸν τῆς διδασκαλίας καὶ τὰ μαθήματα πρέπει βεβαίως νὰ συνδέωνται πρὸς ἄλληλα· ἀλλ' ὅμως ἕκαστον ὀφείλει νὰ διατηρῆ τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτοῦ, νὰ καλλιεργῆ ὠρισμένην τινὰ ἐπαρχίαν νοημάτων τοιουτοτρόπως, ὥστε, ἐὰν ἐν τῇ ἀριθμητικῇ συναριθμῶνται στρουθοὶ καὶ περιστεραί, διὰ τοῦτο ὅμως δὲν μελετᾶται φυσικὴ ἱστορία.

Ὅ,τι ἀφορᾷ εἰς τὴν ὕλην τῆς διδασκαλίας, αὕτη φυσικῶς πρέπει νὰ εἶναι πάντοτε τριαύτη, ὥστε νὰ εἶναι κατάλληλος διὰ τὴν ἐκάστοτε προκειμένην βαθμίδα τῆς μορφώσεως καὶ ἰκανὴ νὰ διεγείρῃ οἰονδήποτε ἐνδιαφέρον ἐν τῷ παιδίῳ. Εἰς κενοὺς χυδαῖσμούς δὲν πρέπει νὰ σπαταλᾶται ὁ χρόνος καὶ ἡ δύναμις τῆς νεότητος. Ἐπειδὴ ὅμως τὸ ἐνδιαφέρον προσκολλᾶται πρὸ πάντων εἰς τὰ πράγματα, ἥττον δὲ εἰς μορφὰς καὶ σημεῖα, διὰ τοῦτο ἀνάγκη ἐν τῇ παιδαγωγούσῃ διδασκαλίᾳ ἢ ἐνασχόλησις μὲ πράγματα νὰ εἶναι ἡ ἐπικρατοῦσα.

γ'.) Ἡ παιδαγωγοῦσα διδασκαλία κατατέμνει τὰς ομάδας τῶν παραστάσεων, ἃς μέλλει νὰ παρᾶσχῃ, εἰς μικρότερα ὅλα (μεθοδικαὶ ἐνότητες) καὶ ἐπεξεργάζεται ταῦτα κατὰ βάθος, καθόσον ἐνεργεῖ ὥστε νὰ καταληφθῇ τὸ νέον κατὰ τοὺς νόμους τῆς ἀντιλήψεως καὶ προσλήψεως καὶ τὸ ἐγκατατάσσει εἰς

τὸ παλαιὸν (τὰς ἤδη κεκτημένας παραστάσεις) [συν-
άρθρωσις καὶ ἐπεξεργασία τῆς διδακτέας ὕλης].

Ὅταν τὰ παιδιά προσάγονται εἰς τὸν διδάσκον-
τα, ἢ τρυφερὰ αὐτῶν ψυχὴ δὲν εἶναι πλέον *tabula*
rasa, τ. ἔ. ἄγραφον πινάκιον, ἀλλὰ πολλαὶ παρα-
στάσεις ὑπάρχουσιν ἤδη, εἰ καὶ ἄστατοι, ἀόριστοι
καὶ ἄτακτοι, ἐν ταύτῃ ἐγγεγραμμένοι. Ὅθεν τοῦ
διδασκάλου ἔργον εἶναι τὸν ἤδη ὑπάρχοντα κύκλον
τῶν παραστάσεων νὰ ἐρευνήσῃ, ἀναλύσῃ, νὰ διορ-
θώσῃ καὶ τακτοποιήσῃ καὶ ἐναρμόσῃ ἐν αὐτῷ τὸ
νέον εἰς τὸν οἰκεῖον τόπον καὶ οὕτω νὰ τροποποιήσῃ
τὰς παλαιὰς παραστάσεις. Ἐὰν π. χ. θέλω νὰ δώσω
εἰς τοὺς παῖδας τὴν παράστασιν τοῦ λάμα, πρέπει
ν' ἀνακαλέσω εἰς τὴν συνείδησιν αὐτῶν τὴν ἤδη γνω-
στὴν παράστασιν τῆς αἰγός, ταύτην δὲ νὰ ἐπεξερ-
γασθῶ οὕτως ὥστε νὰ σχηματίζεται ἐξ αὐτῆς ἡ πα-
ράστασις *λάμα*. Ἡ παράστασις *παράδεισος* δύναται
νὰ γείνη προσιτὴ εἰς τὸν παῖδα μόνον ἐὰν οὗτος ἀνα-
πολῇ ἐν ἑαυτῷ τὴν παράστασιν γνωστῆς τινος ὠραίας
τοποθεσίας καὶ τροποποιῇ ταύτην. Τὸ σπουδαῖον
τοῦτο ψυχικὸν φαινόμενον καλεῖται *πρόσληψις*, τ. ἔ.
ὁ σχηματισμὸς νέων παραστάσεων ἐκ τῶν ἤδη γνωστῶν
καὶ ἡ μετάπλασις τῶν πρώτων, ἐν ᾧ ἡ παραδοχὴ
ἐντελῶς νέων παραστάσεων ὀνομάζεται *ἀντίληψις*.
Ἀμφότεραι αἱ λειτουργίαι λαμβάνουσι χώραν παρ'
ἅπασιν τοῖς ἀνθρώποις κατὰ τοὺς αὐτοὺς νόμους, ὁ δὲ

διδάσκαλος πρέπει ἐπιμελῶς εἰς τούτους νὰ προσέχη πρὸς παραγωγὴν σαφῶν καὶ ὀρθῶν παραστάσεων. Ἐπειδὴ δὲ ἐν τῇ ψυχῇ πάντοτε τὸ νέον εὐρίσκει ἤδη γνωστὰ στοιχεῖα, διὰ τοῦτο, αὐστηρῶς θεωρουμένη, πᾶσα μάθησις εἶναι πρόσληψις, τ. ἔ. ψυχολογικὸν φαινόμενον, δι' οὗ ἀποτελεῖται ἀφομοίωσις τοῦ προσληπτέου πρὸς τὸ ὑπάρχον. Ἐκτὸς τούτου πρέπει προσέτι νὰ λαμβάνηται ὑπ' ὄψιν, ὅτι τὸ πνεῦμα τοῦ παιδὸς δὲν δύναται διὰ μιᾶς νὰ δέχεται ὁμάδατινὰ παραστάσεων καὶ νὰ χωνεύη αὐτὴν πνευματικῶς· ὅθεν πᾶν προσφερόμενον ὅλον πρέπει νὰ κατατέμνηται εἰς τὰ μέρη αὐτοῦ καὶ ἕκαστον μέρος νὰ ἐξετάζηται καθ' ἑαυτὸ ἀπὸ πασῶν τῶν ὄψεων.

Τὴν μὲν κατατομὴν τῶν περι ἑνὸς τινος ἀντικειμένου ἤδη ὑπαρχουσῶν παραστάσεων δυνάμεθα νὰ ὀνομάσωμεν ἀνάλυσιν, τὴν δὲ πρὸς ταύτας σύναψιν τοῦ νέου σύνθεσιν. Ἀμφότεραι αὗται αἱ λειτουργίαι κατὰ τὰ προειρημένα πρέπει νὰ κινῶνται ἀκόμη ἐπὶ ἐδάφους συγκεκριμένου καὶ νὰ παρέχωσιν ὀρθὴν γνῶσιν τῶν κατὰ μέρος.

Τὸ πρῶτον τοῦτο στάδιον ἐν τῇ διαπραγματεύσει ποικίλης τινὸς ὑποθέσεως χορηγεῖ ἡμῖν λοιπὸν πληθὺν τινα σαφῶν μερικῶν παραστάσεων (βαθμὶς τῆς σαφηνείας.) Ἄλλὰ τὸ πνεῦμα ἡμῶν αὐξάνεται ἰδίως, ὅταν συνάπτωμεν τὰ ἐν ταῖς παραστάσεσι συγγενῆ στοιχεῖα καὶ ἐξάγωμεν ἐντεῖθεν δι' ἀφαιρέσεως τὸ γενι-

κόρ, τ. ἔ. ἐννοιᾶς, νόμους, κανόνες, ἀξιώματα. Τοῦτο γίνεται ἐν τῷ δευτέρῳ σταδίῳ τῆς διδασκαλίας. Διὰ τοῦτο ὑπενθυμίζομεν εἰς τοὺς μαθητὰς γνωστὰς ἤδη περιπτώσεις ἢ παραδείγματα, ἅτινα ὑπάγονται εἰς τὰς αὐτὰς ἐννοίας ἢ νόμους κτλ. ἀφήνομεν τοὺς μαθητὰς νὰ παράγωσι τὰς γενικὰς ἐννοίας καὶ τοὺς νόμους κτλ. καὶ ἀσχοῦμεν αὐτοὺς ἐν τῇ χρήσει τούτων τῶν ἐννοιῶν. Τὸ δεύτερον τοῦτο στάδιον δυνάμεθα νὰ ὀνομάσωμεν τὸ τῆς *συνερωσεωςτῶν πολλῶν* (*συνειρμός*). Τὸ στάδιον τοῦ συνειρμοῦ εἶναι τὸ γυμναστήριον τῆς *φαντασίας*: σχηματίζονται συνδυασμοί, γίνονται συγκρίσεις κτλ. Νῦν ὅμως πρέπει τὰ ληφθέντα συμπεράσματα καὶ νὰ συναθροισθῶσι, νὰ συντεθῶσι, διαταχθῶσι καὶ ν' ἀχθῶσιν εἰς σειράς ὁμοῦ μὲ τὰ ἤδη γνωστὰ καὶ νὰ ἐφοδιασθῶσι μὲ ἐπιγραφάς, ὡς αἱ θῆκαι τοῦ ἔρμαρίου ἐν τῷ φαρμακείῳ, καὶ ὁμοίως, ὅπως αἱ εἰδικαὶ ἐπιστῆμαι διατάσσουσι τὰς ἐννοίας (*σύστημα* = τρίτον στάδιον). τελευταῖον πρέπει νὰ διερχώμεθα τὸ σύστημα ἐν ἄλλῃ τάξει καὶ νὰ στερεοποιῶμεν αὐτὸ δι' ἐφαρμογῆς (*χρησις*, τέταρτον στάδιον).

Εἰς τοιαῦτα στάδια λοιπὸν πρέπει τις νὰ κατατέμνη μικρὸν τι ὅλον διδασκαλίας (ἐν τμημα) καὶ ἐν δυσὶν ἢ τρισὶ μαθήμασι νὰ τὸ ἐπεξεργάζεται. Βεβαίως δὲν εἶναι δυνατόν οὐδὲ ὀφείλει τις πᾶσαν ὕλην νὰ πραγματευῆται τόσον διεξοδικῶς, ἀλλὰ πρὸ πάντων ἐκείνην τὴν ὕλην, ἣτις προσφέρει *ποικιλίαν*

(π. χ. ιστορικόν τι διήγημα, ἀντικείμενόν τι τῆς γεωγραφίας ἢ τῆς φυσικῆς ιστορίας), ἐξ ἧς ὁ παῖς δύναται νὰ παραγάγῃ ἔννοιαν.

Ἐκαστον τῶν τεσσάρων τούτων σταδίων ἐξασκεῖ ὠρισμένον τι εἶδος κινήσεως τῶν νοημάτων ἢ πνευματικῆς ἐνεργείας, π. χ. τὸ πρῶτον στάδιον ἀσκεῖ τὸ παριστάναι, τὸ δεύτερον τὴν τῆς φαντασίας ἐνεργεῖαν· τὸ δὲ σύστημα ἀσκεῖ εἰς τὸ ἀφαιρεῖν καὶ σχηματίζειν ἰδέας κ. τ. λ. *)

Ἄς πειραθῶμεν νῦν νὰ δώσωμεν ἓν παράδειγμα τοιαύτης ἐπεξεργασίας! Ἄς ὑποθέσωμεν, ὅτι παῖς τις δεκαετῆς περίπου γινώσκει ἤδη ἓν τῆ γεωμετρίας τὴν ἔννοιαν «σῶμα», καὶ θέλω νῦν ἓν τινι τετραπλεύρῳ πρίσματι ἐκ ξύλου ν' ἀναπτύξω τὰς ἔννοιαν : ἐπιφάνεια, κάθετος καὶ ὀριζόντιος ἐπιφάνεια, κόψις, κάθετος καὶ ὀριζόντιος κόψις, σημεῖον γωνίας· ἢ με-

*) Σ. Μ. Ὁ ἄλλοτε διευθυντῆς τοῦ ἐν Eisenach διδασκαλείου καὶ νῦν καθηγητῆς ἐν τῷ πανεπιστημίῳ τῆς Ἰένης Rein δίδει εἰς τὰ τέσσαρα ταῦτα ἢ μᾶλλον πέντε στάδια τῆς πορείας τῆς διδασκαλίας τὰ ἐπόμενα ὀνόματα.

α'.) Π ρ ο π α ρ α σ χ ε υ ῆ (=ἀνάλυσις) β'.) π ρ ο σ φ ο ρ ᾶ, δηλ. παράδοσις τοῦ νέου μαθήματος (=σύνθεσις), γ'.) σ ὕ ν α ψ ι ς (τῶν διδαχθέντων πρὸς ἄλληλα καὶ πρὸς ἄλλα=συνειρμός), δ'.) σ ὕ λ λ η ψ ι ς (τῶν ἔννοιῶν) καὶ ε'.) ἔ φ α ρ μ ο γ ῆ (τοῦ κτηθέντος γενικοῦ)· προτάσσει δὲ πάντων τὴν δῆλωσιν τοῦ σ χ ο π ο ὦ.

Θεοδική αὕτη ἐνότης δύναται ν' ἀποσυντεθῆ εἰς τὰ ἐπόμενα στάδια.

Α. Στάδιον τῆς σαφηνείας. α.) Ἀνάλυσις. Ἐξέτασις τούτων, ἃ ἤδη οἱ μαθηταὶ γινώσκουσι περὶ τοῦ πρίσματος ἀναφορικῶς πρὸς τὴν μορφήν αὐτοῦ, π. χ. ὅτι ἔχει τρεῖς ἑκτάσεις, ἕξ πλευρὰς καὶ δώδεκα κόψεις κ.τ.λ.

β.) Σύμβολοις. Ἀκριβῆς ἐξέτασις τῶν καθ' ἕλαστα, τ. ἕ. μιᾶς ἐκάστης ἐπιφανείας καὶ κόψεως τοῦ πρίσματος. Πᾶσα ἐπιφάνεια περιορίζει τὸ σῶμα καὶ δύναται νὰ μετρηθῆ κατὰ δύο διευθύνσεις. Αἱ δώδεκα κόψεις περιορίζουσι τὰς ἐπιφανείας καὶ δύνανται νὰ μετρηθῶσι μόνον κατὰ μίαν διεύθυνσιν. Τὰ ὀκτώ σημεῖα τῆς γωνίας περιορίζουσι τὰς κόψεις καὶ δὲν ἔχουσιν ἑκτασιν, θέσεις τῶν ἐπιφανειῶν καὶ κόψεων πρὸς ἀλλήλας (ὄριζόντιος, κάθετος).

Β. Συνειρμός. Περιγραφή ἄλλων πρίσμάτων, ἅτινα ἤδη εἶναι γνωστὰ τῷ μαθητῇ ἐκ τοῦ βίου αὐτοῦ ἢ ἐκ τῆς πατριδογνωσίας, π. χ. δοκοῦ, τείχους, πλίνθου· εἶτα κύβου χαρτίνου, τριπλεύρου πρίσματος υαλίνου. Ἐνταῦθα ὁ μαθητῆς ἀνάγκη νὰ παραβλέπῃ τὴν ὕλην, τὸ μέγεθος, τὸ χρῶμα καὶ ἄλλα τυχαῖα γνωρίσματα, ὅπως πορισθῆ τὴν καθαρὰν ἔννοιαν τῆς μορφῆς: ἐπιφάνεια, κάθετος ἐπιφάνεια, γραμμὴ κ.τ.λ.

Γ. Σύστημα. Τὸ σῶμα ἔχει τρεῖς ἑκτάσεις. Ἡ ἐπιφάνεια εἶναι τὸ ὄριον τῶν σωμάτων, ἡ γραμμὴ

τὸ ὄριον τῆς ἐπιφανείας καὶ τὸ σημεῖον τὸ ὄριον τῶν γραμμῶν. Ἡ ἐπιφάνεια ἔχει δύο ἐκτάσεις, ἡ γραμμὴ μίαν, τὸ σημεῖον οὐδεμίαν. Κάθετος ἐπιφάνεια εἶναι κ.τ.λ. κ.τ.λ. Σχηματισμὸς τῆς σειρᾶς τῶν ἐννοιῶν : σῶμα, ἐπιφάνεια, γραμμὰ καὶ σημεῖα. Σύγκρισις τοῦ συστήματος πρὸς ἐντυπον διδαχτικὸν βιβλίον ἢ ἐγχειρίδιον.

Δ. Κατεξουσίασις καὶ χρῆσις τοῦ συστήματος. Ἐπανάληψις αὐτοῦ κατ' ἄλλην τάξιν, π. χ. ἀπὸ τοῦ σημείου μέχρι τῶν σωμάτων. Σειρὰ τῶν ἐννοιῶν : Σημεῖον, γραμμὴ, ἐπιφάνεια, σῶμα.— Παραγωγὴ τῶν γραμμῶν διὰ κινήσεως τῶν σημείων, τῶν ἐπιφανειῶν διὰ κινήσεως τῶν γραμμῶν, τῶν σωμάτων ἐκ τῶν ἐπιφανειῶν. Ἀπάντησις εἰς ἐρωτήσεις. Συνίσταται τὸ σῶμα ἐξ ἐπιφανειῶν ; καὶ διὰ τί οὐ ; Συνίσταται ἡ ἐπιφάνεια ἐκ γραμμῶν, ἢ γραμμὴ ἐκ σημείων ; Κατάδειξις τῶν ἐννοιῶν εἰς τὸ δωματίον τοῦ σχολείου. Διαγραφὴ τῶν σχημάτων.

Ἐπειδὴ ἡ συνάρθρωσις τῆς διδασκαλίας εἰς τὰ σημειωθέντα τέσσαρα μορφολογικὰ στάδια ἔχει μεγίστην σπουδαιότητα διὰ τὴν ἀκριβοῦν καὶ βαθεῖαν μόρφωσιν, προσφέρομεν ἀκόμη ἐν δευτέρον παράδειγμα καὶ δὴ ἐκ τῆς γραμματικῆς.

Τίθεται ὡς σκοπὸς, νὰ μάθωμεν ἐν νέον μέλος τῆς ἐπεκτεινομένης προτάσεως, δηλαδὴ τὸ ἀντικείμενον, ἀφ' οὗ τὰ οὐσιώδη μέρη τῆς προτάσεως, ὑποκείμενον

καὶ κατηγορούμενον, ἔκτος δὲ τούτων καὶ ὁ προσδιορισμὸς εἶναι ἤδη γνωστά.

Α. Στάδιον τῆς σαφηνείας. α) Ἀνά-
λυσις. Θεωρήσατε τὰς ἐν τῷ ἀναγνώσματι «Τὰ φυτὰ
καὶ τὸ φῶς» ἀπαντώσας προτάσεις ἀναφορικῶς πρὸς
τὰ μέρη τῆς προτάσεως :

- 1) «Τὸ φυτὸν ἀγαπᾷ τὸ φῶς».
- 2) «Τὰ φυτὰ ἀπολαύουσι τοῦ φωτός».
- 3) «Τὰ ἄνθη προσκλίνουσιν αὐτῷ (τῷ ἡλίῳ)».
- 4) «Αὐτὰ ἀναρριχῶνται τὸν τοῖχον».
- 5) «Αὐτὰ χαίρουσι τῷ ὕδατι».

Γνωρίζετε ἤδη τὸ ὑποκείμενον καὶ κατηγορούμε-
νον, ὀνομάσατέ τα ! Ἐν τῇ πρώτῃ προτάσει ὑποκεί-
μενον εἶναι «τὸ φυτὸν» καὶ κατηγορούμενον τὸ «ἀγα-
πᾷ», ἐν τῇ δευτέρᾳ ὑποκείμενον «τὰ φυτὰ» κ.τ.λ.
Πῶς ὀνομάζονται λοιπὸν αἱ γυμναὶ καὶ ἀπλαῖ προτά-
σεις ; Τὸ φυτὸν ἀγαπᾷ, τὰ φυτὰ ἀπολαύουσι κ.τ.λ.
Ἐξετάσατε τὰς προτάσεις ταύτας, τί σας φαίνεται
ἐν αὐταῖς παράξενον ; Ἀναπαύεσθε, ὅταν λέγω τὰς
συντόμους ταύτας προτάσεις ; Δύναμαι νὰ τὰς περα-
τώσω ; Αἱ προτάσεις ἀκόμη δὲν εἶναι τέλειαι, δὲν
εἶναι ἀκόμη ὀλόκληροι· λείπει ἀκόμη ἐν αὐταῖς τί,
τὸ ὁποῖον ἀναγκαίως πρέπει νὰ ὑπάρχη. Ποῖον μέρος
προτάσεως δὲν παρέχει ἀκόμη τελείαν ἔννοιαν ; Τὸ
κατηγορούμενον. Εἰς τίνα λοιπὸν μέρη τῆς προτάσεως
ἐνήκουσιν αἱ λέξεις, αἱ ὁποῖαι εἶναι ἔτι προστεθει-

μέναι ἐν ταῖς ἐπεκτεταμέναις προτάσεσιν ; Εἰς τὰ κατηγορούμενα. Ὅποῖαι λέξεις εἶναι ; Οὐσιαστικά καὶ ἀντωνυμίαι.

6.) Σύνθεσις Βλέπετε, αἱ λέξεις «ἀγαπᾶν», «ἀπολαύειν» κ.λ. μόναι δὲν παρέχουσιν ἀκόμη πλήρη ἔννοιαν· λείπει ἀκόμη ἡ δήλωσις τοῦ πράγματος, ὅπερ ἀγαπᾶται, ὃ ἀπολαύεται. Τὸ πρᾶγμα τοῦτο πρέπει ἀναγκαίως νὰ κῆται παρὰ τῶν κατηγορουμένων. Εἶναι δὲ τὸ πρᾶγμα τὸ «φῶς», τοῦ «φωτός» κ.τ.λ. Ἐπειδὴ λοιπὸν τοῦτο τὸ πρᾶγμα τὸ ἀναγκαίως εἰς τὸ κατηγορούμενον ἀνήκον, πρὸς τὸ ὁποῖον τὸ κατηγορούμενον διευθύνεται ἢ ἀναφέρεται, συμπληροῦ τοῦτο, τὸ ὀνομάζομεν συμπλήρωμα ἢ ἀντικείμενον. Τὰ ἀντικείμενα εἶναι : Φῶς, τοῦ φωτός, αὐτῶ, τὸν τοῖχον, τῶ φωτί.—Ταῦτα τὰ ἀντικείμενα συμπληροῦσι τὰ κατηγορούμενα : ἀγαπᾶ, ἀπολαύουσιν, προσκλίνουσι κ.τ.λ. Ἐρωτήσατε νῦν διὰ τὸ ἀντικείμενον ἐν τῇ πρώτῃ προτάσει. *Τίνα ἀγαπᾶ τὸ φῶς ;* Ἐν τῇ δευτέρᾳ κ.λ.π. *Τίτος ἀπολαύουσι τὰ φυτά ;* Τίτι προσκλίνουσι τὰ ἄνθη ; Ἐπειδὴ τὸ ἀντικείμενον σημαίνει πρᾶγμα, τί μέρος λόγου πρέπει νὰ εἶναι ; Τί μέρος λόγου εἶναι ἐν τῇ τρίτῃ προτάσει ; (αὐτῶ) ; Τί ἐν τῇ τετάρτῃ καὶ πέμπτῃ Ἄντωνυμία καὶ οὐσιαστικόν.

Β. Συνειρμός. Ὀνομάσατε νῦν γνωστὰ καὶ συγγενῆ παραδείγματα ἐξ ἄλλων ἀναγνωσμάτων. Ἐκ

τοῦ Κ. τῆς Ὀδυσσεΐας : Οἱ θεοὶ καλοῦσιν αὐτὸ (τὸ φυτὸν) μῶλυ». Ὀνομάσατε τὸ κατηγορούμενον ! καλοῦσιν. Ποῖαι ἐρωτήσεις γεννῶνται ; Τίνα καλοῦσι μῶλυ ; *Αὐτό* (τὸ φυτόν)· καὶ ποῖον ὄνομα τῷ δίδουσιν ; ἢ πῶς τὸ ὀνομάζουσι ; μῶλυ. Αἱ λέξεις : *Αὐτό* καὶ *μῶλυ* εἶναι συμπληρώματα, διότι δηλοῦσι τὸ ἀντικείμενον εἰς ὃ ἀναφέρεται τὸ καλεῖν καὶ οὕτω συμπληροῦσι τὴν ἔννοιαν αὐτοῦ. Εἶναι δύο συμπληρώματα εἰς τὰς ἐρωτήσεις *τίνα* ; καὶ *τί* ;

Ὀνομάσατε παραδείγματα ἐκ μνήμης· 1) ὁ Ῥοβινσὼν διέφυγε τοὺς γονεῖς. 2) Δὲν ὑπήκουεν αὐτοῖς. 3) Ὁ ἀσθενὴς δεῖται ἱατροῦ. 4) Ὁ Ναπολέων ἔδωκε τοῖς ἀνδρείοις στρατιώταις τὸ παράσημον τῆς λεγεῶνος τῆς τιμῆς. 5) Ὁ Ἰωσήφ ἦν ὅμοιος τῷ Βενιαμίν.

Αἱ προτάσεις αὗται μελετῶνται. Εἰς τίνα ἐρώτησιν ὑπάρχει τὸ ἀντικείμενον ἐν τῇ πρώτῃ προτάσει ; Εἰς τὴν ἐρώτησιν τίνα. Τί σημαίνει ; *Πρόσωπον*. Ὡσαύτως ἐν τῇ τετάρτῃ προτάσει. — Πόσα συμπληρώματα ἔχει ἡ τετάρτη πρότασις ; — Δύο· ἐν εἰς τὴν ἐρώτησιν τίνα ; δηλοῖ τὸ πρόσωπον, καὶ ἐν εἰς τὴν ἐρώτησιν τίνα ; τὸ πρᾶγμα. — Τί λέξεις εἶναι τὸ κατηγορούμενον ἐν τῇ δευτέρᾳ καὶ πέμπτῃ προτάσει ; — Ἐπίθετον (μετὰ τοῦ συνδετικοῦ ῥήματος). Ἐνταῖς λοιπαῖς προτάσεσι ; Ῥῆμα.

Γ. Σύστημα. Συνάθροισις καὶ τακτοποίησις

τῶν ληφθέντων ἐξαγομένων τῆς διδασκαλίας. Γνωρίζομεν μέχρι τοῦδε τέσσαρα εἶδη μελῶν τῆς ἐπεκτεινομένης προτάσεως: Ὑποκείμενον, κατηγορούμενον, προσδιορισμὸν καὶ ἀντικείμενον. Τὰ κατηγορούμενα, ὅταν εἶναι ῥήματα ἢ ἐπίθετα, ἔχουσι προσέτι πολλάκις χρεῖαν τῶν ἀντικειμένων, τ. ἔ. τοιούτων οὐσιαστικῶν ἢ ἀντωνυμιῶν, ἅτινα δηλοῦσι τὸ πρᾶγμα, ὅπερ πρὸς συμπλήρωσιν τῆς ἐννοίας ἀνήκει εἰς τὸ κατηγορούμενον, ἢ εἰς τὸ ὁποῖον τοῦτο ἀναφέρεται. Τὸ ἀντικείμενον δυνατόν νά εἶναι ἢ οὐσιαστικόν ἢ ἀντωνυμία· δυνατόν νά κῆται κατὰ πτώσιν αἰτιατικήν, ἢ δοτικήν, ἢ γενικήν. Τὸ κατηγορούμενον δύναται νά ἔχη καὶ δύο ἀντικείμενα, τὸ μὲν ἐν κατὰ δοτικήν, τὸ δὲ ἕτερον κατ' αἰτιατικήν. Τὸ μὲν κατὰ δοτικήν τιθέμενον ἀντικείμενον δηλοῖ τὸ πρόσωπον, τὸ δὲ κατ' αἰτιατικήν τὸ πρᾶγμα. Μόνον ὅταν εἶναι δύο αἰτιατικά, δηλοῖ ἡ αἰτιατικὴ τὸ πρόσωπον. Τὸ ἀντικείμενον δύναται πάλιν νά προσδιορισθῇ ἀκριβέστερον διὰ τινος προσθήκης.

Δ. Ἐφαρμογὴ καὶ ἐξάσκησις εἰς τὸ κτηθὲν ὑλικὸν τῶν ἐννοιῶν. — Ζητήσατε πάντα τὰ συμπληρώματα ἔκ τινος (καταλλήλως ἐκλεγομένου) ἀναγνώσματος! Τίνα κεῖνται κατὰ γενικήν, τίνα κατὰ δοτικήν κ. τ. λ. Σχηματίσατε προτάσεις ἐν αἷς ἀπαντῶσι συμπληρώματα προσώπων· ὡσαύτως μὲ συμπληρώματα πραγμάτων. Σχη-

ματίσατε προτάσεις, ἐν αἷς τὸ κατηγορούμενον εἶναι ῥῆμα μετὰ συμπληρωμάτων, ἔπειτα ἐν αἷς τὸ κατηγορούμενον εἶναι ἐπίθετον μετ' ἀντικειμένων ! — Σχηματίσατε προτάσεις μὲ τὰ ἐπόμενα ῥήματα : φέρειν, ὑπακούειν, διδόναι κ.λ. Ἐπειτα μὲ τὰ ἐπόμενα ἐπίθετα : ἐνδεής, ὑπήκοος, υπερήφανος. Θέσατε ἐν ταῖς ἐπομέναις προτάσεσι τὸ συμπλήρωμα εἰς τὸ ὑποκείμενον : ὁ Ναπολέων ἐκυρίευσε τὴν Ἰταλίαν (ἢ Ἰταλία ἐκυριεύθη ὑπὸ τοῦ Ναπολέοντος) κ.τ.λ.

Ἐὰν ἡ ὕλη τῆς διδασκαλίας διατάσσεται καὶ διασκευάζεται κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον, οἱ δὲ παῖδες λαμβάνωσι σαφεῖς, ἰσχυράς, μονίμους μερικὰς παραστάσεις καὶ ἀκριβεῖς ἐννοίας, γεννᾶται τότε χαρὰ εἰς τὸ μανθάνειν καὶ ζῆλος, καὶ ἐπομένως ζωηρὸν καὶ διαρκὲς ἐνδιαφέρον διὰ τὰ ἀντικείμενα, ἡ δὲ διδασκαλία παράγει ὡς θεμέλιον τοῦ ἠθικοῦ τε καὶ θρησκευτικοῦ χαρακτῆρος τὸν πλοῦτον τοῦ πνεύματος.

Ἐὰν οἱ μαθηταὶ ἐξασκηθῶσιν ἐν τῇ πορείᾳ ταύτῃ καὶ ἐν τῇ τοιαύτῃ ἐπεξεργασίᾳ τῆς ὕλης ἐπὶ ἰκανὸν χρόνον, εἶναι δυνατόν κατόπιν ἐπὶ ὠριμωτέρας ἀντιλήψεως νὰ διατρέχη τις ταχύτερον καὶ νὰ πραγματεύηται συντομώτερον τὰ τέσσαρα ταῦτα μορφολογικὰ στάδια.

δ.) Ἡ παιδαγωγοῦσα διδασκαλία τέλος ἐφαρμόζει ψυχολογικῶς ὀρθὸν ἐξωτερικὸν τρόπον ἐν τῇ μετὰδοσει τῆς διδασκομένης ὕλης.

Ἡ μὲν γ' ἀρχὴ ἤγαγεν ἡμᾶς εἰς τὸ βασίλειον τῆς μεθόδου, τ. ἔ. τῆς αὐστηρῶς κανονικῆς καὶ ἀναγκαίας πορείας ἢ τῆς σταθερῶς ὠρισμένης διενθύνσεως, ἣν λαμβάνει ἡ διδασκαλία πρὸς ὠρισμένους, σαφῶς νοουμένους σκοπούς· ἡ δὲ δ' ἀρχὴ ἄγει ἡμᾶς εἰς τὴν χῶραν τῶν μορφῶν τῆς διδασκαλίας, ὡς τῶν ἐξωτερικῶν τρόπων ἢ τῆς διαμορφώσεως τῆς προσφορᾶς τῆς διδασκτικῆς ὕλης· ἀμφότεραι αὐταὶ αἱ χῶραι, δηλ. μέθοδοι καὶ μορφαὶ τῆς διδασκαλίας, πρέπει ἐπιστημονικῶς αὐστηρὰ νὰ χωρίζονται.

Μέθοδοι καὶ τρόποι τῆς διδασκαλίας εἶναι σπουδαῖα προϊόντα τῆς ψυχολογίας· διὰ τοῦτο ὑπάρχει δι' αὐτὰ βεβαίως μία γενικῶς ἰσχύουσα νομοθεσία, καθόσον ἅπασαι αἱ ἀνθρώπιναὶ ψυχαὶ ἐν τῇ ἑαυτῶν παριστάναι, νοεῖν, συναισθάνεσθαι καὶ βούλεσθαι ἐν γένει διέπονται ὑπὸ τῶν αὐτῶν νόμων. Πρὸς πραγμάτων ὠρισμένης τινὸς ὕλης ὑπάρχει μία ὠρισμένη μέθοδος καὶ μορφή τῆς διδασκαλίας, τὴν ὁποῖαν πάντες οἱ παιδαγωγοὶ ἀναγνωρίζουσιν ὡς *σκόπιμον*. Πόσον ἐσφαλμένον λοιπὸν εἶναι τὸ λέγειν· «Ὁ διδάσκαλος εἶναι ἡ μέθοδος· πᾶς διδάσκαλος ἄς μορφῶν ἡ δι' ἑαυτὸν τὴν ἰδίαν αὐτοῦ μέθοδον!» Οὐδαμῶς! Πᾶς διδάσκαλος ἔχει μόνον δικαίωμα νὰ ἔχη τὸν ἴδιον αὐτοῦ τρόπον, κατὰ δὲ τὰ λοιπὰ ἴσταται ὑπὸ τὸν γενικὸν καὶ αὐστηρὸν κώδικα τῆς μεθόδου». Μέθοδοι κυρίως ὑπάρχουσι μόνον δύο, 1) ἡ ἀναλυτικὴ, ἣτις ἀναλύει ἢ σαφηνίζει, τὸν

ἤδη ὑπάρχοντα κύκλον τῶν νοημάτων τοῦ τροφίμου καὶ συγχρόνως τελειοποιεῖ, διορθώνει καὶ τακτοποιεῖ αὐτὸν καὶ οὕτω προπαρασκευάζει τὸ πνευματικὸν ἔδαφος πρὸς ὑποδοχὴν τοῦ σπέρματος· καὶ 2) ἡ *συνθετικὴ ἢ ἐπεκτείνουσα*, ἣτις ἄγει τὸ πνεῦμα πέραν τῶν δεδομένων αὐτοῦ ὁρίων, σπείρει λοιπὸν νέον σπόρον.

Ἡ δὲ συνθετικὴ μέθοδος δύναται πάλιν νὰ διαιρεθῇ α) εἰς *ἐκθέτουσαν*, ἣτις, ὡς π. χ. ἐν τῇ ἱστορίᾳ καὶ γεωγραφίᾳ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀνάγκη νὰ γίνηται, προσάγει νέα συμβάντα ἢ μερικὰς παραστάσεις πραγμάτων, ἢ β) εἰς *ἀναπτύσσουσαν*, ἣτις ἐκ τινος προκειμένης βάσεως παράγει καὶ πορίζεται νέας ἐννοίας, νόμους καὶ κανόνας (ὡς π. χ. ἐν τῇ γεωμετρίᾳ).

Πᾶσαι αὗται αἱ μέθοδοι εἶναι καλαὶ ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ ἐκάστη, ἰδίως δὲ παραχωρεῖ ἡ παιδαγωγοῦσα διδασκαλία τὴν ὡς δυνατὸν μεγίστην ἔκτασιν εἰς τὴν *ἀναπτύσσουσαν* μέθοδον, διότι ἔχει τὴν δύναμιν νὰ διεγείρῃ ἀνώτερα ἐνδιαφέροντα, πρὸ πάντων τὸ *θεωρητικόν*.

Ὅσον δὲ ἀφορᾷ εἰς τὰς μορφὰς τῆς διδασκαλίας, ἡ ἐπιστημονικὴ παιδαγωγικὴ διακρίνει τέσσαρας τοιαύτας.

1) Τὴν *δεικτικὴν*,
5) τὴν *ἀκροαματικὴν*, ἣτις } Ἐν ἀμφοτέραις μό-
συνίσταται ἐν τῇ ἀδιακόπῳ ὁ- } νον ὁ διδάσκαλος ἐνε-
μιλία τοῦ διδασκάλου. } γεί.

3) Τὴν *διαλογικὴν* ἢ *κατη-
χητικὴν*, ἣτι συνίσταται ἐν τῷ
ἐλευθέρῳ διαλόγῳ μεταξὺ δι-
δασκάλων καὶ μαθητῶν.

4) τὴν *εὐρετικὴν*, ἣτις θέ-
τουσα προβλήματα καὶ σκοποὺς
προκαλεῖ τοὺς μαθητὰς εἰς τὸ
νὰ ζητῶσιν αὐτοὶ τὰς λύσεις.

Ἐνταῦθα λαμβά-
νει χώραν ἀμοιβαία
τις πνευματικὴ ἐπι-
κοινωνία μεταξὺ δι-
δασκάλων καὶ μαθη-
τῶν.

Τίνα τῶν τεσσάρων τούτων διδασκτικῶν μορφῶν
συνιστᾷ ἡ παιδαγωγοῦσα διδασκαλία; Κανόνα πρὸς
μέτρησιν τῆς ποιότητος αὐτῶν ἔχομεν τὴν ἐξέγερσιν
τῆς *αὐτενεργείας*, διότι αὕτη εἶναι ὁ ὅρος, ἐφ' ᾧ ἡ
ἐνέργεια τοῦ μαθάνειν δύναται νὰ μεταβάλληται εἰς
καρδίαν καὶ βούλησιν. Προφανῶς εἶναι ἀνάγκη ἐκ
ταύτης τῆς ἀπόψεως ἐν ἀπάσαις—κατωτέrais, μέ-
σαις καὶ ἀνωτέrais—ταῖς βαθμῖσι τῆς διδασκαλίας
νὰ κατέχη ἐπικρατοῦσαν θέσιν ἡ *εὐρετικὴ* μορφή τῆς
διδασκαλίας καὶ μετ' αὐτὴν ἡ *διαλογικὴ*. Ψυχολο-
γικῶς ὀρθὴν ἐφαρμογὴν αὐτῶν κάμνει τις, εἰάν πρὸς
κατόρθωσιν καὶ κτῆσιν γνώσεώς τινος ἄγῃ τοὺς μαθη-
τὰς τὴν αὐτὴν ὁδόν, ἣν τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα ἔτεμε
πρότερον, ὅτε κατὰ πρώτην φοράν ἀνεκάλυψε τὴν
ἀλήθειαν, τ. ἔ. εἰάν χωρῇ *γενετικῶς*.

«*Εὐρετικῶς*» καὶ «*γενετικῶς*» εἶναι λέξεις μεγί-
στην ἔχουσαι βαρύτητα, αἵτινες πρέπει νὰ εἶναι χρυ-
σοῖς γράμμασι γεγραμμένοι ὑπεράνω τῆς θύρας παν-
τὸς σχολείου! Δὲν πρέπει νὰ προσφέρωνται εἰς τὴν

νεολαίαν άφηρημένα εξαγόμενα τής έπιστήμης ώς έτοιμος άλήθεια, αλλά πρέπει ταύτα νά ζητώνται υπό των μαθητών, και κατά τὸ φαινόμενον και υπό των διδασκάλων. Κατά τὸν Δείστερβεγ γίνεται τις ίσχυρός τῷ πνεύματι δι' άληθειῶν, ὡς αὐτός εὔρεν, έθεώρησε και ένόησε· κατά τήν γνώμην αὐτοῦ ένισχύει οὐχι ἡ κληρονομουμένη, διὰ παραδόσεως μεταδιδόμενη άλήθεια, άλλ' ἦν τις αὐτός έκτήσατο· και κατά τὸν Τσίλλερ έκείνο θερμαίνει τὸ αἶσθημα, ὅπερ τις αὐτός ὁ ίδιος έκτήσατο και εἰς ώρισμένην πεποιθσιν διεμόρφωσεν. "Οθεν ὁ μαθητής πρέπει νά μάθῃ ν' απολαύῃ τήν εὐγενῆ χαράν τήν εκ τής ίδιας ζητήσεως και έργασίας προερχομένην.

Και αἱ λοιπαὶ τής διδασκαλίας μορφαὶ ἔχουσι τήν σχετικὴν αὐτῶν αξίαν, τ. ἔ. εἶναι καλά ἐν τῷ καταλλήλῳ τόπῳ. Οὕτως ἐν τῇ έκθετούσῃ διδασκαλίᾳ τής ιστορίας και ἐν τῇ συγκεφαλαιώσῃ μακροτέρας τινὸς σειρᾶς νοημάτων, ἐν τῇ καταστρώσῃ συστήματος τινος, ὅπως λάβῃ τις σύνοψιν, εἶναι κατάλληλος ἡ άχροαματικὴ μορφή.

"Οτι ἐν πρώτοις πάντοτε πρέπει νά βροῖζῃ τις τήν επακτικὴν ὁδόν, τ. ἔ. ἀπὸ τοῦ συγκεκριμένου εἰς τὸ άφηρημένον ένεργῆ, ὁ ένταῦθα ὡς δυνατόν έποπτικῶς, έπσμένως δεικτικῶς (δεικνύων τοῖς μαθηταῖς τὰ πράγματα) και τὰς μερικὰς παραστάσεις οὕτω νά διαμορφώνῃ ὥστε νά πηγάζωσιν ἐξ αὐτῶν αἱ ὑψηλότεραι έννοιαι,

ὅτι προσέτι βραδύτερον μόνον—μετὰ τὴν πρόσκτησιν μικροῦ τινος ἢ μεγαλειτέρου συστήματος—καταβαίνει τις ἀπὸ τοῦ Ὀλύμπου τῆς γενικότητος πάλιν εἰς τὸ μερικόν, τοῦτο δὲν χρήζει πλέον ἰδιαίτερας ἐξετάσεως. Ἄς μὴ παρασύρηται τις ὑπὸ τοῦ γνωστοῦ κανόνος τῆς κοινῆς παιδαγωγικῆς : α' Ἀπὸ τοῦ ἀπλοῦ εἰς τὸ σύνθετον, οὗ ἡ ἀξία εἶναι πολὺ ἀμφίβολος, εἰς τὸ νὰ συγχέῃ τὰς ἀρχὰς μὲ τὰ στοιχεῖα τῆς διδασκαλίας, τὸ συγκεκριμένον (αἱ ἀρχαί) εἶναι πάντοτε σύνθετόν τι· μόνον δι' ἀναλύσεως καὶ ἀφαιρέσεως φθάνει τις εἰς τὰ στοιχεῖα, εἰς τὸ ἀπλοῦν· λοιπὸν ἀπὸ τοῦ φαινομένου εἰς ἀπλὰ συμβεβηκότα, ἀπὸ τοῦ σώματος εἰς τὴν ἐπιφάνειαν, ἀπὸ τοῦ σχήματος εἰς τὴν γραμμὴν, ἀπὸ ταύτης εἰς τὸ σημεῖον, ἀπὸ τῆς προτάσεως εἰς τὴν λέξιν καὶ τοὺς τύπους ταύτης, ἀπὸ τῆς λέξεως εἰς τοὺς φθόγγους κ τ.λ. αὕτη εἶναι ἡ ψυχολογικῶς ὀρθὴ πορεία τῆς διδασκαλίας.

Ἄλλο προσέτι σπουδαῖον κεφάλαιον ἐν τῇ διαπραγματεύσει τῆς διδασκομένης ὕλης εἶναι ἡ ἀσκήσις. Ἐὰν πρέπη ὀηλ. ἐκ τοῦ ἐνδιαφέροντος νὰ προέλθῃ ἡ βούλησις, ἀνάγκη ἢ γνῶσις τοῦ τροφίμου νὰ μεταβληθῇ εἰς δύναμιν· τοῦτο κατορθοῦται μόνον δι' ἀληθοῦς, συμφώνως μὲ τὴν ψυχολογίαν γινομένης ἀσκήσεως τ. ἐ. διὰ τῆς συχνῆς ἐπαναλήψεως ἐνεργείας τινός ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς ἐκμαθήσεως· εἰς τὴν ἀσκήσιν ἀνήκουσι πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ αἱ λεγόμεναι ἐπαναλήψεις καὶ τὸ ἀπο-

μνημονεύειν. Διὰ μεγάλης ἀσκήσεως μακθάνει ὁ μαθητὴς νὰ ὑπερνικᾷ τὰς τεχνικὰς δυσκολίας καὶ ἔρχεται εἰς τὴν ἐλευθέραν χρῆσιν τῆς δυνάμεως. Ἐκτός ὅτι ἡ ἀσκησις καθιστᾷ πολύτιμον διὰ τὸν κατόπιν βίον τὴν ταχεῖαν καὶ ἀσφαλῆ χρῆσιν δεξιότητός τινος π. χ. τοῦ ἀναγινώσκειν, γράφειν, λογίζεσθαι, σχεδιάζειν, ἡ ἀληθὴς ἀσκησις εἶναι προσέτι ἀξιόλογον μέλος ἐν τῇ σειρᾷ τῶν βοηθημάτων διὰ τὴν παιδαγωγοῦσαν διδασκαλίαν. Δὲν πρέπει δὲ νὰ εἶναι οὔτε ἀπλῆ μηχανικὴ ἐργασία, οὔτε νεκρὰ γύμνασις, ἀλλὰ ἐνεργεῖα μορφοῦσα τὸ πνεῦμα, ἣτις ὀφείλει νὰ βασιζῆται ἐπὶ τοῦ ἐνδιαφέροντος καὶ τῆς χαρᾶς ἐπὶ τῶ μακθάνειν.

Ἄς συγκεφαλαιώσωμεν ἤδη τὴν περὶ τοῦ θέματος ἡμῶν ἔρευναν εἰς θέσεις.

3. Θέσεις περὶ τῆς παιδαγωγοῦσης διδασκαλίας.

1) Ἡ μὴ παιδαγωγοῦσα διδασκαλία καλλιεργεῖ μόνον τὴν γνῶσιν καὶ δύνανται τοῦ μαθητοῦ ὡς σκοπὸν καθ' ἑαυτά, οὐδόλως λαμβάνουσα ὑπ' ὄψιν τὴν μάρφωσιν τῆς βουλήσεως.

2) Ἡ παιδαγωγοῦσα διδασκαλία τοῦναντίον καλλιεργεῖ καὶ μορφώνει τὸν κύκλον τῶν νοημάτων τοῦ τροφίμου, ὅπως διὰ τῆς θεραπείας τοῦ πολυμεροῦς ἐνδιαφέροντος διαπλάσῃ χαρακτῆρα ἠθικόν τε καὶ θρησκευτικόν.

3) Μετ' αὐτῆς πρέπει νὰ συμβαδίζῃ ἡ ἄμεσος ἀγωγή ἢ ἦτοι ἡ ἀγωγή ἐν στενωτέρᾳ σημασίᾳ, ὡς ἡ ἄμεσος ἐπίδρασις ἐπὶ τῆς βουλήσεως τοῦ τροφίμου πρὸς διάπλασιν χα-

πρακτῆρος ἠθικοῦ τε καὶ θρησκευτικοῦ (διὰ παραδείγματος, ποινῆς, συναναστροφῆς).

4) Ὁ προαπαιτούμενος ὅρος καὶ τὸ στήριγμα τῆς παιδαγωγούσης διδασκαλίας καὶ τῆς ἀμέσου ἀγωγῆς εἶναι ἡ παιδονομία ἣτοι ἡ καλλιέργεια τῶν ἐμμέσων ἀρετῶν (= ἄνευ συνειδήσεως ἕξεων), οἷον τῆς τάξεως, τῆς καθαριότητος, τῆς ἀκριβείας, τῆς ἐπιμελείας, τοῦ προσέχειν, τοῦ ἡσύχως ἀθῆσαι, τῆς ἐξωτερικῆς ὑπακοῆς, δι' ὧν κωλύονται αἱ διαταράξεις τῆς διδασκαλίας καὶ ἀγωγῆς (εὐταξία).

5) Παιδαγωγούσα διδασκαλία δύναται καὶ ὀφείλει νὰ γίνηται εἰς πάσας τὰς βαθμίδας τῆς διδασκαλίας, ἤδη καὶ ἐν τῇ κατωτάτῃ τάξει.

6) Τῆς ἐνεργείας αὐτῆς κέντρον εἶναι αἱ θρησκευτικαὶ καὶ ἠθικαὶ ἰδέαι.

7) Προσφέρει εἰς τὴν νεότητα τὰ ἠθικὰ καὶ θρησκευτικὰ διδάγματα ἐν συγκεκριμένῃ μορφῇ δι' ἀξιολογωμάτων ἱστορικῶν καὶ ποιητικῶν ὑποθέσεων, αἵτινες στενῶς συνδεόμεναι πρὸς τὴν τῶν παιδῶν ἀνάπτυξιν προχωροῦσιν.

8) Αὕτη ἡ ἀξιολογωτάτη (κλασικὴ) διηγηματικὴ ὕλη (μῦθοι, παραμύθια, συναξάρια, παραβολαί, ποιήματα, ἱεραὶ ἱστορίαι, εἰχόνες ἀνθρώπων καὶ χρόνων ἐκ τῆς παγκοσμίου ἱστορίας), ἣς ἡ σπουδὴ ἀποτελεῖ τὴν διδασκαλίαν τοῦ φρονήματος πρέπει νὰ συμπληρωθῆται, νὰ στηρίζηται καὶ νὰ βαστάζηται ὑπὸ τῆς διδασκαλίας τῆς γεωγραφίας, τῆς φυσιογνωσίας καὶ τῶν μαθηματικῶν, καθὼς καὶ ὑπὸ τῶν πρακτικῶν μαθημάτων καὶ τῶν δεξιότητων (συμπληρωτικὴ διδασκαλία).

9) Νὰ γίνηται συγχέντρωσις τῆς διδασκαλίας, τ. ἔ. σύνδεσις τῶν μὴ ἱστορικῶν μαθημάτων πρὸς ἄλληλα καὶ

πρὸς τὴν διδασκαλίαν τοῦ φρονήματος, ὅπως συνενῶνται τὰ ποικίλα εἰς ἐνότητα ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ τροφίμου. Ὑπάρχει δὲ καὶ ψευδῆς συγκέντρωσις, ἣτις κάμνει κατάχρησιν τῆς ἀρχῆς ταύτης καὶ ἡ ὁποία ἀνακατῶνει πάντα τὰ μαθήματα εἰς χάος καὶ ἀναιρεῖ παντελῶς τὴν σχετικὴν ἀνεξαρτησίαν τῶν μαθημάτων.

10) Σχετικῶς πρὸς τὴν μορφήν τῆς διδασκαλίας ἀναγκαῖον ἐν πάσῃ βαθμίδι τῆς διδασκαλίας νὰ προηγήται τῆς συνθετικῆς πορείας ἡ ἀναλυτικὴ. Ἡ μὲν ἀναλυτικὴ διδασκαλία προπαρασκευάζει τὸ πνευματικὸν ἔδαφος πρὸς ὑποδοχὴν τοῦ νέου, τ. ἔ. ἀναλύει, διορθώνει καὶ τακτοποιεῖ τὰς περὶ τοῦ νέου τῆς διδασκαλίας ἀντικειμένου ἡδηγνωστάς παραστάσεις· ἡ δὲ συνθετικὴ ἐνσπείρει ἔπειτα τὸν νέον πνευματικὸν σπόρον εἰς τὸ οὕτω καλλιεργηθὲν καὶ προπαρασκευασθὲν ἔδαφος.

Πολλῆς ἀξία συστάσεως εἶναι ἡ γενετικὴ μέθοδος, ἣτις συνίσταται ἐν τούτῳ, ὅτι ἡ ἀνάπτυξις πράγματός τινος ἀναπαράγεται διὰ τῆς ἀναπτύξεως τῆς ἐνοίας, ὅτι ἡ ἔκθεσις δεικνύει πῶς τὸ πρᾶγμα παράγεται.

11) Ἡ παιδαγωγοῦσα διδασκαλία ἐν ἐκάστῳ νέῳ μικρῷ τμήματι (ἐν ἐκάστῃ μεθοδικῇ ἐνότητι) ἔδουεῖ τὰ ἐπόμενα τέσσαρα μορφολογικά στάδια· α) τὸ στάδιον τῆς σαφηνείας (τ. ἔ. ἀκριβῆς παράστασις τοῦ προκειμένου μερικοῦ)· β) τὸ τοῦ συνειρμοῦ (ἀπομνημόνευσις ἡδὴ γνωστῶν, συγγενῶν περιπτώσεων καὶ παραδειγμάτων)· γ) τοῦ συστήματος (συνάθροισις τῶν εὐρεθεισῶν ἐνοιῶν καὶ τοῦ γενικοῦ καὶ κατάταξις αὐτῶν εἰς σειρὰς) καὶ δ) τὸ τῆς μεθόδου (συμπλήρωσις, ἐφαρμογὴ καὶ ἐξάσκησις τῶν ἐξαγομένων τῆς διδασκαλίας· τὸ διατρέχειν τὰς σειρὰς κατὰ διάφορον τάξιν κ.λ.)

12) Αἱ σπουδαιόταται διδακτικαὶ μορφαὶ τῆς

παιδαγωγούσης διδασκαλίας, τ. ἔ. οἱ ἔξωτερικοὶ σχηματισμοὶ τῆς προσφοράς τῆς διδακτέας ὕλης, εἶναι: ἡ δεικτικὴ, ἡ διαλογικὴ, πρὸ πάντων ὁμως ἡ εὐρετικὴ. Καὶ ἡ ἀχροαματικὴ μορφή τῆς διδασκαλίας ἔχει ἐν τῷ πρόποντι τόπω τὴν ἑαυτῆς ἀξίαν (σχετικὴ ἀξία τῶν διδακτικῶν μορφῶν).

13) Σπουδαία διὰ τὴν παιδαγωγοῦσαν διδασκαλίαν εἶναι ἡ ἄσκησις, ἡ συμφώνως πρὸς τὰ διδάγματα τῆς ψυχολογίας γινομένη καὶ ὑπὸ τοῦ αὐτενεργοῦ ἐνδιαφέροντος τοῦ τροφίμου στηριζομένη.

Γ'.

Σύντομος λόγος περὶ τῶν ἄλλων παραγόντων τῆς ἐν τῷ σχολείῳ ἀγωγῆς· παιδονομία, ἀμεσος ἀγωγή καὶ βίος τοῦ σχολείου.

Ἐκ τῆς ἡμετέρας ἐκθέσεως καταφανὲς βέβαια ἐγένετο, ὅτι ἡ παιδαγωγοῦσα διδασκαλία μορφώνει μαθητὰς καὶ πολλὰς γνώσεις ἔχοντας καὶ εἰς τὰς δεξιότητας εὖ ἡσκημένους, ὅτι λοιπὸν κατὰ τὰς συνήθεις ἀπαιτήσεις τοῦ βίου εἶναι «καλῆ», ναί, ὅτι εἶναι τὸ ἰδανικὸν τῆς διδασκαλίας, ὅτι προσέτι ὁ παιδαγωγῶν διδάσκαλος εἶναι ὁ κρᾶτιστος ἐν διδασκάλοις, ὅστις, ὅπως εἶναι ἀξίος τούτου τοῦ ὀνόματος, πρέπει νὰ εἶναι κύριος καὶ τῆς διδασκομένης ὕλης, ἢν ἀντλεῖ ἐκ τῶν ἐπιστημῶν, καὶ βεβαίως μετὰ τῆς ἑαυτοῦ διδασκαλίας θὰ συνδέη καὶ μίαν πατρικὴν ἀγωγήν καὶ εὐταξίαν.

Εἰς τὴν διδασκαλίαν λοιπὸν πρέπει νὰ προστεθῇ ἡ ἀγωγή, ὁ κατάλληλος ἐν τῷ σχολείῳ βίος καὶ ἡ παιδονομία (εὐταξία). Ἄς εἰπῶμεν νῦν ὀλίγα τιὰ περὶ τούτων.

Ἡ παιδονομία τῶν τροφίμων πρέπει νὰ διακρίνηται τῆς (ἀμέσου) ἀγωγῆς. Ἡ μὲν πρώτη δὲν εἶναι κυρίως ἀγωγή, διότι ἐμμέσως μόνον καὶ προπαιδευτικῶς ὑπηρετεῖ εἰς τὸν σκοπὸν τῆς ἀγωγῆς, καθόσον ὑποτάσσει τὸν τρώγιμον εἰς τὴν βούλησιν τοῦ παιδαγωγοῦ ἐπὶ τοσοῦτον, ἕφ' ὅσον ἐκεῖνος ἀκόμη δὲν δύναται νὰ ἔχη ἠθικὴν βούλησιν. Αἱ ἐν τῷ τροφίμῳ ἐμφανιζόμεναι ἐπιθυμίαι, ὑπὸ τῶν ὁποίων εἶναι δυνατόν νὰ ἐμποδίζηται ἐν τῇ ἐνεργείᾳ αὐτῶν ἡ διδασκαλία, ἡ ἄμεσος ἀγωγή καὶ ὁ βίος τοῦ σχολείου, πρέπει ν' ἀπομακρύνωνται ἢ νὰ κατανικῶνται, ἢ διὰ τὴν ἐνέργειαν τῶν εἰρημένων παραγόντων τῆς ἀγωγῆς εὐνοϊκὴ κατάστασις τοῦ πνεύματος νὰ προπαρασκευάζεται, νὰ δημιουργῶνται δὲ ἕξεις ἄνευ συνειδήσεως, ὡς ἔμμεσοι ἀρεταί, πρὸ πάντων ὅμως ὑπακοή. Ἡ παιδονομία ἄρχεται ἤδη πρὸ τῆς κυρίως ἀγωγῆς καὶ συνοδεύει ταύτην ὡς ἀναγκαῖον βοήθημα, ἕως οὗ ἡ λογικὴ γνῶσις καὶ ἡ ἠθικὴ βούλησις τοῦ τροφίμου καταστήσωσιν αὐτὴν περιττήν. Τὰ μέσα αὐτῆς πρὸ πάντων εἶναι ἡ ἐνασχόλησις (παιδιὰ καὶ ἐργασίαι), ἔπειτα ἡ ἐποπτεία, εἰσαγωγή ἀκριβοῦς τάξεως καὶ

σταθερῶν ἐθίμων, ἐπιταγή καὶ ποιναί· ὑποστηρίζεται δὲ ὑπὸ τῆς αὐθεντίας καὶ τῆς ἀγάπης.

Τούναντιον ἡ ἀμέσως ἀγωγή εἶναι ἐνέργεια τοῦ παιδαγωγοῦ ἀμέσως τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ τροφίμου διαπλάττουσα καὶ μεταπλάττουσα. Τὰ μέσα καὶ βοηθήματα αὐτῆς εἶναι τὰ ἐπόμενα. Τὸ παράδειγμα τῶν μαθητῶν, ἡ ἀγάπη, αὐθεντία καὶ κατὰ καιροὺς γενομένη ἐποπτεία τῶν διδασκάλων, ἡ συναναστροφή τῶν τροφίμων πρὸς ἀλλήλους, ἡ σχολὴ ὡς ἠθικὴ κοινωνία, κώλυσις τῶν ἀψικαρδιῶν καὶ παθῶν δι' ἀσχολιῶν καὶ παιδιῶν ἀποτρεπουσῶν τοὺς μαθητὰς ἀπὸ τούτων, ἐορταὶ τοῦ σχολείου, περίπατοι καὶ ταξείδια, ἔπαινος, παιδαγωγικαὶ ποιναὶ καὶ ἀμοιβαί, παραίνεσις, ἀναγνώσματα, προσευχαὶ τοῦ σχολείου καὶ φοίτησις εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ἐνὶ λόγῳ πᾶν ὅ,τι ἀμέσως χρησιμεύει εἰς τὴν ἐμφύτευσιν καὶ καλλιέργειαν ἠθικοῦ καὶ θρησκευτικοῦ χαρακτῆρος. Ὁ ἐν τῷ σχολείῳ βίος ἀναγκαστικῶς προάγει τὰ μέτρα ταῦτα, ἐὰν ἐνοικῆ ἐν αὐτῷ εὐφροσύνη καὶ φαιδρότης, οἱ πιστοὶ ἀκόλουθοι τῆς ἀρετῆς, καὶ ἐὰν τὸ πνεῦμα τῆς εὐσεβείας, τῆς ἀγάπης, τῆς εἰρήνης καὶ τῆς ἠθικότητος διαπνέη ὅλον τὸ ἐκπαιδευτήριον, εὐγενῆς δὲ καὶ κοσμίᾳ διαγωγῇ κοσμῆ καὶ καλλωπίζῃ αὐτό.

Ἐν ταύτῃ ἡμῶν τῇ μελέτῃ τοῦ δυσχεροῦς καὶ μεγάλου θέματος βεβχίως μόνον τὰ σπουδαιότατα κεφάλαια ἠδυνάμεθα νὰ ὑποδείξωμεν, οὐδαμῶς δὲ νὰ

ἐξαντλήσωμεν αὐτό. Εὐχαριστημένοι εἴμεθα, εἰάν πα-
ρέσχομεν εἰς τὸν ἀναγνώστην σημεῖά τινα, εἰάν ἐση-
μειώσωμεν τὰς ἐπόψεις, αἵτινες θέον νὰ κανονίζωσι
τὴν περὶ τούτου ἔρευναν καὶ διηγείραμεν τὴν παιδα-
γωγικὴν αὐτοῦ σκέψιν.

Αἱ δοθεῖσαι ὁμῶς ἐπόψεις καὶ τὰ σημεῖα διδάσκον-
ται ὑπὸ τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς ψυχολογίας. Οὕτως ἐπα-
νερχόμεθα ἐπὶ τέλους εἰς τὸ ἐν τῇ κεφαλίδι τῆς δια-
τριβῆς τεθὲν λόγιον. «Ὁ παιδαγωγῶν διδάσκαλος
εὕρισκει ἐν τῇ ἠθικῇ καὶ ἐν τῇ ψυχολογίᾳ δύο ἀσφα-
λῶς ὁδηγοῦντας ἀστέρας· ὁ μὲν φωτίζει τὸ τέρμα,
ὁ δὲ τὴν ὁδόν».

Παραδείγματα διδασκαλίας.

Πρὸς διασάφησιν τῶν ἡμετέρων ἀρχῶν περὶ τῆς
παιδαγωγούσης διδασκαλίας δίδομεν προσέτι τινὰ
παραδείγματα καὶ μαλιστα περὶ ἑνὸς τῶν σπουδαίων
αὐτῆς μερῶν, περὶ τῆς διαπραγματεύσεως τῆς ἱστο-
ρικῆς ὕλης ὡς συγκεντρωτικῆς ὕλης.

1) Διδασκαλία ἑνὸς παραμυθίου.

Τὸ ἐπόμενον παραμῦθιον, «τὰ ἐπτά ἐρίφια», θὰ
εἶναι, κατὰ τὴν ἡμετέραν γνώμην, πολὺ κατάλλη-

λον πρὸς διήγησιν καὶ μελέτην διὰ παιδιὰ 6—8 ἐτῶν,
διὰ τὴν κατωτέραν λοιπὸν τάξιν.

Τὰ ἐπτὰ ἐρίφια.

Α'. Ἦτο μίαν φορὰν μία παλαιὰ αἰξ, εἶχεν ἐπτὰ μικρὰ ἐρίφια, καὶ ὅτε μίαν φορὰν ἤθελε νὰ ἐξέλθῃ εἰς τὸ δάσος, εἶπεν: « Ἀγαπητὰ μου ἐρίφια, προσέχετε ἀπὸ τὸν λύκον καὶ μὴ τὸν ἀφίνετε νὰ ἐμβῇ μέσα, ἄλλως εἴσθε ὅλα χαμένα. » Μετὰ τοῦτο ἀπῆλθεν.

Β'. Μετ' ὀλίγον κροτεῖ κάτι εἰς τὴν θύραν καὶ φωνάζει: « Ἀνοίξατε, ἀνοίξατε, ἀγαπητὰ παιδιὰ ! Ἡ μητεροῦλά σας ἐπέστρεψεν ἐκ τοῦ δάσους ! » Ἀλλὰ τὰ ἐπτὰ ἐρίφια ἐγνώρισαν εὐθὺς ἀπὸ τὴν χονδρὴν φωνήν, ὅτι δὲν ἦτο ἡ μήτηρ των καὶ ἐφώναξαν: « Ἡ μητεροῦλά μας δὲν ἔχει χονδρὴν φωνήν ! » καὶ δὲν ἤνοιξαν.

Μετ' ὀλίγον κροτεῖ πάλιν εἰς τὴν θύραν καὶ φωνεῖ ὅλως λεπτὰ καὶ ἐλαφρά. « Ἀνοίξατε, ἀνοίξατε, παιδάκια μου ! Ἡ μητεροῦλά σας ἐπέστρεψεν ἐκ τοῦ δάσους ! »

Ἀλλὰ τὰ μικρὰ ἐρίφια ἐκύτταξαν ἀπὸ τὸ σχίσμα τῆς θύρας, εἶδον δύο μαῦρα ποδάρια καὶ εἶπον. « Ἡ μητεροῦλά μας δὲν ἔχει μαῦρα ποδάρια ! » Καὶ δὲν ἤνοιξαν.

Καθὼς ἤκουσε τοῦτο ὁ λύκος, διότι αὐτὸς ἦτο, ἔφυγε τάχιστα καὶ ἦλθεν εἰς τὸν μύλον, ἔβαλε τοὺς πόδας εἰς τὰ ἄλευρα, ὥστε ἔγειναν ὅλως διόλου λευκοί. Ἐπειτα ἦλθε πάλιν πρὸ τῆς θύρας, ἔβαλε τοὺς πόδας εἰς τὸ σχίσμα καὶ ἐχάλεσε πάλιν μὲ ὅλως λεπτὴν φωνήν. « Ἀνοίξατε, ἀνοίξατε, παιδάκια μου ! Ἡ μητεροῦλά σας ἐπέστρεψεν ἐκ τοῦ δάσους ! »

Καὶ καθὼς εἶδον τὰ παιδιὰ τοὺς λευκοὺς πόδας καὶ ἤκουσαν τὴν λεπτὴν φωνήν, ἐνόμισαν τότε, ὅτι εἶναι ἡ μήτηρ των

καὶ ἤνοιξαν ταχέως. Ἀλλὰ μόλις ἤνοιξαν, ἐπήδησε μέσα ὁ λύκος. Ἄχ, πόσον ἐτρόμαξαν τὰ πτωχὰ ἐρίφια καὶ ἠθέλησαν νὰ κρυφθῶσιν ! Ἐν ἐκρύβη ὑπὸ τὴν κλίνην, ἄλλο ὑπὸ τὴν τράπεζαν, ἄλλο ὅπισθεν τῆς θερμάστρας, ἐν ὅπισθεν τοῦ καθίσματος, ἄλλο ὅπισθεν τῆς θύρας, ἐν ἐπήδησεν εἰς μεγάλην χύτραν γάλακτος καὶ ἄλλο εἰς τὸ κιβώτιον τοῦ ὥρολογίου. Ὁ λύκος ὅμως τὰ εὔρεν ὅλα καὶ τὰ συνήθροισεν. Ἐπειτα ἀπῆλθε, κατεκλίθη ἐν τῷ κήπῳ ὑπὸ τι δένδρον καὶ ἤρχισε νὰ κοιμᾶται.

Γ'. Καθὼς ἐπέστρεψε κατόπιν ἡ γραῖα αἰξ ἐκ τοῦ δάσους, εὔρε τὴν οἰκίαν ἀνοικτὴν καὶ τὸ δωμάτιον κενόν· εὐθὺς ἐσκέφθη ὅτι θὰ συνέβη τι φοβερόν, καὶ ἤρχισε νὰ ζητῇ τὰ ἐρίφια τῆς, δὲν ἠδυνήθη ὅμως νὰ τὰ εὔρη, ὅπου καὶ ἂν ἐζήτησε καὶ ὅσον πολὺ καὶ ἂν ἐφώναξεν, οὐδὲν ἔδωκεν εἰς αὐτὴν ἀπάντησιν. Ἐπὶ τέλους ὑπῆγεν εἰς τὸν κήπον· ἐκεῖ ἔκειτο ἀκόμη ὁ λύκος ὑπὸ τὸ δένδρον καὶ ἐκοιμᾶτο καὶ ἐρροχάλιζε τόσον, ὥστε ὅλοι οἱ κλάδοι ἔτρεμον· καὶ καθὼς τὸν ἐπλησίασεν, εἶδεν ὅτι κάτι ἐσφάδαζεν ἐν τῇ κοιλίᾳ του. Ἐχάρη τότε καὶ ἐστοχάσθη, ὅτι τὰ ἐρίφια τῆς ζῶσιν ἀκόμη. Ἐπήδησεν εὐθὺς μέσα εἰς τὴν οἰκίαν τῆς, ἐπῆρεν ἐν ψαλίδιον καὶ ἔσχισε τὴν κοιλίαν τοῦ λύκου, τότε ἐξεπήδησαν ὅλα τὰ ἐρίφια τῆς τὸ ἐν κατόπιν τοῦ ἄλλου καὶ ἔζων ἀκόμη ὅλα. Ἐπειτα ἡ γραῖα ἐπῆρε ταχέως ἐπτὰ λίθους, τοὺς ἔβαλεν εἰς τὴν κοιλίαν τοῦ λύκου καὶ τὴν ἔρραψε πάλιν.

Δ'. Ὅτε ὁ λύκος ἐξύπνησεν, ἐδίψα καὶ ἐπορεύθη εἰς τὸ φρέαρ νὰ πῆ· ἀλλὰ καθὼς ἔκαμεν ἐν βῆμα, ἤρχισαν οἱ λίθοι νὰ συγκρούωνται ἐν τῇ κοιλίᾳ του, καὶ τότε εἶπεν· «Τί κράτος, τί κτύπος εἶναι ἐν τῇ κοιλίᾳ μου ; Ἐνόμιζον ὅτι ἔχω μέσα μικρὰ ἐρίφια, καὶ τώρα δὲν εἶναι εἰμὴ λίθοι !»

Καὶ καθὼς ὁ λύκος ἦλθεν εἰς τὸ φρέαρ καὶ ἤθελε νὰ πῆ,

τὸ βάρος τῶν λίθων τὸν ἔσυρε μέσα καὶ ἐπνίγη. Ἡ δὲ γραῖα αἰεὶ ἐχόρευεν ἀπὸ τῆν χαράν της μὲ τὰ ἐρίφια περὶ τὸ φρέαρ.

Ὅπως τὰ παιδιά ἐννοήσωσι τὸ παραμύθιον καὶ σχηματίσωσιν ὀρθὰς παραστάσεις περὶ πάντων τῶν ἐν αὐτῷ ἀπαντῶντων πραγμάτων· ὅπως ἡ ἐξ αὐτοῦ ἐξαγομένη ἠθικὴ διδασκαλία συμπληρωθῆ, στηριχθῆ καὶ βεβαιώσεται ὑπὸ ἄλλων γνώσεων, πρέπει νὰ γείνη λόγος περὶ ἐκείνων τῶν ἀντικειμένων, περὶ ὧν τὰ παιδιά δὲν ἔχουσι σαφῆ καὶ σταθερὰν παράστασιν καὶ ἵνα μὴ διακόπτηται ἡ σειρά τῆς διηγήσεως διὰ διασαφήσεων καὶ βλάβηται ἡ ἔντασις καὶ τὸ ἐνδιαφέρον, πρέπει αὕτη ἡ συμπληρωτικὴ διδασκαλία νὰ γίνηται πρὸ τῆς μεταδόσεως τοῦ διηγήματος, νὰ εἶναι λοιπὸν προεισαγωγή. Ἐπειδὴ δὲ αὕτη συνάπτεται εἰς τὸν ὑπάρχοντα κύκλον παραστάσεων τῶν παιδίων, ἀναλύει, διορθοῖ καὶ τακτοποιεῖ τοῦτον, κατ' οὐσίαν λοιπὸν ἐν ἀναλύσει συνίσταται, ὀνομάζομεν αὐτὴν ἀναλυτικὴν διδασκαλίαν. Αὐτὸ τὸ παραμύθιον εἶναι τὸ νέον, ὁ σπόρος ὁ ἐνσπειρόμενος εἰς τὸ ἤδη καλλιεργηθὲν ἔδαφος τῆς παιδικῆς ψυχῆς· παρέχει λοιπὸν εἰς τὴν μάρφωσιν αὔξησιν τινα καὶ ἐπέκτασιν, εἶναι σύνθεσις· δυνάμεθα λοιπὸν τὴν μετάδοσιν αὐτῆς νὰ ὀνομάσωμεν συνθετικὴν διδασκαλίαν.

Ἀνάλυσις. Ἡ ἀναλυτικὴ αὕτη διδασκαλία γίνε-

ται κατὰ τὰς ὥρας τὰς ὀρισμέναις διὰ τὴν φυσιο-
γνωσίαν (ἐποπτικὴ διδασκαλία). Ὁ διδάσκαλος λέγει
περίπου εἰς τὰ παιδία· «θὰ σὰς διηγηθῶ, ἀγαπητὰ
παιδία, ἐν παραμύθιον, τὰ ἐπτὰ ἐρίφια. Ὅπως ἐν-
νοήσητε αὐτό, θὰ σὰς ὁμιλήσω ἀπὸ τῶρα περὶ τῶν
πραγμάτων, ἅτινα ἀναφέρονται ἐν αὐτῷ καὶ δὲν σὰς
εἶναι ἀκόμη ἀκριβῶς γνωστά». — Ἀντικείμενα τῆς
ὁμιλίας εἶναι· ἡ αἶξ, ὁ λύκος, τὸ ἄλευρον καὶ ὁ μύ-
λος, ἡ θύρα καὶ τὰ ἐπιπλα τοῦ δωματίου (κλίνη,
τράπεζα, θερμάστρα, κάθισμα, χύτρα γάλακτος, κι-
βώτιον ὠρολογίου), ὁ κήπος, τὸ δένδρον, οἱ λίθοι
καὶ τὸ φρέαρ.

Ἡ περὶ τούτων ὁμιλία γίνεται καθ' ὅμοιον τρό-
πον, ὡς ἐν τοῖς πλείστοις σχολείοις συμβαίνει τοῦτο
ἐν τῇ ἐποπτικῇ διδασκαλίᾳ· μόνον ἀπαιτεῖται προ-
σοχή, ὅπως κατ' ἐξοχὴν ζωηρά, χαρακτηριστικὰ γνω-
ρίσματα τῶν ἀντικειμένων τῆς φύσεως, ἅτινα ἐν τῷ
σχετικῷ παραμυθίῳ ἀπαντῶσι, χρησιμεύωσι καὶ ὡς
ἀφετηρίαί τῆς μελέτης αὐτῶν καὶ πρέπει ἰδίᾳ νὰ
ἐξαίρωνται. Τοιαῦτα χαρακτηριστικὰ εἶναι π. χ. τοῦ
λύκου, ὅτι ἔχει χονδρὴν φωνήν, ὀρνεύεται, εἰσέρχεται,
ὅταν ἔχη πείναν, εἰς τὰς μάνδρας κτλ. — Τῆς αἰγὸς
πρέπει νὰ ἐξάρη τις, τὸ ὅτι μηκᾶται, τρώγει εὐχαρί-
στως τὰ φύλλα καὶ χόρτα τοῦ δάσους. Τὰ μικρὰ ἐρί-
φια ἀναρριχῶνται εὐχαρίστως εἰς πᾶν ἀντικείμενον,
σχιρτῶσιν εἰς τὰ ἀγγεῖα (τὴν χύτραν τοῦ γάλακτος)

κλπ. — Ἐὰν τὰ ἀντικείμενα ἀναφέρονται ἐν διαφόροις παραμυθίοις, παρουσιάζονται ἐν τούτοις ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον κατ' ἄλλον τρόπον, καὶ οὕτω λαμβάνει χώραν πρόσδος τις ἐν τῇ περιγραφῇ αὐτῶν. Ἐν τῷ προκειμένῳ παραμυθίῳ π. χ. τὸ δένδρον ἐμφανίζεται ἰδίως ὡς σκιὰν παρέχον φυτόν· ἐν ἄλλῳ τινὶ ἐξετάζεται μᾶλλον ὁ καρπός. — Ἐνταῦθα τὸ δάσος μᾶς παρουσιάζεται ὡς τόπος νεμῆς, ἐν ἄλλῳ παραμυθίῳ ὡς σκέπη ἐναντίον τοῦ ἀνέμου καὶ τῆς κακοκαιρίας. Τοῦτο παρέχει ἀφορμὴν εἰς τὸ νὰ εὐρύνωμεν βαθμηδὸν τὴν περιγραφὴν τῶν φυσικῶν ἀντικειμένων. — Ἀντικείμενα, ἅτινα ἤδη περιεγράφησαν ἐν προηγουμένοις μαθήμασιν, ἐπαναλαμβάνονται συντόμως μόνον. Οὕτω π. χ. περὶ τῶν ἐπίπλων τοῦ δωματίου τοῦ προκειμένου παραμυθίου ἐγένετο βεβαίως ἤδη λόγος ἐν τῇ περιγραφῇ τοῦ δωματίου τοῦ σχολείου καὶ τοῦ τῆς οἰκίας ἐν τῇ ἐποπτικῇ διδασκαλίᾳ κατὰ τὰς πρώτας ἐβδομάδας τῆς εἰς τὸ σχολεῖον εἰσόδου· ὥστε ἀρκεῖ νὰ παραπέμψῃ τις εἰς ὃ,τι ἐγένετο τότε. Ὡσαύτως ἡ θύρα, τὸ ἄλευρον καὶ ὁ μύλος, ὁ κῆπος καὶ τὸ δάσος ἐξητάσθησαν ἤδη ἀκριβέστερον ἐν προηγουμένοις παραμυθίοις. Ὡστε ὑπολείπονται ἰδίως ἐνταῦθα ἀκόμη πρὸς ἐξέτασιν ἡ αἶξ, ὁ λύκος, τὸ δένδρον, τὸ φρέαρ.

Περιγραφὴ τῆς κατοικίδιου αἰγός.

Αἱ αἶγες ὑπάγουσιν εὐχάριστως εἰς τὸ δάσος, ὅπως

μίδας (ἢ στάδια). Τὰς ὥρας τὰς ὠρισμένας διὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ φρονήματος πρέπει νὰ γίνηται ἡ διήγησις τοῦ παραμυθίου καὶ νὰ ἐξαίρηται τὸ ἠθικὸν αὐτοῦ περιεχόμενον. Ἐνταῦθα φυσικῶς τὰ ζῶα τοῦ παραμυθίου θεωροῦνται ὡς πρόσωπα.

Δίδομεν ἐνταῦθα ἀναφορικῶς πρὸς τὴν διδασκαλίαν τοῦ φρονήματος νύξεις τινάς, καθόσον αὐταὶ θὰ ἀρκέσωσιν εἰς τοὺς νοήμονας διδασκάλους.

Τὰ διδάγματα τοῦ παραμυθίου τούτου εἶναι·

α) Ἡ φιλόστοργος μήτηρ προφυλάττει τὰ ἑαυτῆς τέκνα ἀπὸ τοῦ κινδύνου, τὰ νοθεύει καὶ τὰ παρακινεῖ νὰ ἦναι προσεκτικά. Ἡ γραῖα αἰξ ἦτο τοιαύτη ἀγαθὴ μήτηρ. Παραδείγματα ζητοῦνται ἐξ ἄλλων παραμυθίων (συνειρμός). Τοιαύτη ἦτο ἡ μήτηρ τῆς κλωστρίας. Παραδείγματα ἐκ τοῦ βίου τοῦ παιδίου.

β) Πᾶν παιδίον ὀφείλει νὰ ὑπακούῃ εἰς τοὺς γονεῖς του, τοῦτο ἔπραξαν τὰ ἑπτὰ ἐρίφια. Τὸ ὀκνηρὸν χοράσιον εἰς τὰς τρεῖς ὑφαντριάς (παραμύθιον) δὲν ὑπήκουεν εἰς τὴν μητέρα κ.τ.λ.

γ) Τὰ παιδία πρέπει νὰ ἦναι προσεκτικά. Τοιαῦτα ἦσαν τὰ ἑπτὰ ἐρίφια· ἠττήθησαν ὁμως ὑπὸ τῆς μεγαλειτέρης συνέσεως τοῦ λύκου.

δ) Σοὶ ἐπιτρέπεται καὶ ὀφείλεις, ὅταν προσβάλλησαι, νὰ ὑπερασπίξῃσαι ἑαυτόν.

Ἄμυνα. Τὰ ἐρίφια εὐρίσκονται ἀπέναντι τοῦ λύκου εἰς ἄμυναν.

ε) Δεν πρέπει να ψεύδουσαι και γ' ἀπατᾶς (ὡς ὁ λύκος.)

ζ) Ὅστις (ὡς ὁ λύκος) φορεῖ ἀθήους (τὰ ἐρίφια) εἶναι κακοῦργος. Τὸ κακὸν τιμωρεῖται. Πέμπτη ἐντολή.

Τὰ διδάγματα ταῦτα πρέπει νὰ διασαφηνίζωνται διὰ παραδειγμάτων. Νὰ ἐπισυνάπτονται δὲ ἀπλᾶ ῥητὰ τῆς Γραφῆς.

2) Διδασκαλία ἐνὸς διηγήματος τῆς ἱερᾶς Γραφῆς.

Καὶ αὕτη ἡ Παλαιὰ Διαθήκη περιέχει ἀξιόλογα στοιχεῖα πρὸς μόρφωσιν τῆς νεότητος. Πρόκειται μόνον περὶ τοῦτου, οἱ πολῦτιμοι θησαυροὶ τῆς Γραφῆς νὰ μεταβιβασθῶσιν εἰς τὸν βίον τῆς νεότητος, τ. ἔ. τὰ ἱστορήματα νὰ ἐκλέγωνται σκοπίμως καὶ νὰ πραγματεύωνται καταλλήλως. Ἐκλέγομεν εἰς μελέτην τὸ ἡθικῶς διδακτικώτατον διήγημα τοῦ « Ἀβραὰμ καὶ Λώτ », ὅπερ, καθὼς ἀπασαι αἱ ἱστορίαι ἐκ τοῦ χρόνου τῶν πατριαρχῶν, εἶναι καταλλήλον διὰ παιδιὰ 9—11) ἐτῶν.

Ἀβραὰμ καὶ Λώτ.

Α. Ὁ Ἀβραὰμ εἶχε μέγαν πλοῦτον κτηνῶν παντὸς εἶδους, δούλων καὶ παιδισκῶν, καὶ ἀργύρου καὶ χρυσοῦ. Καὶ ὁ Λώτ, ὁ συμπορευόμενος μετὰ Ἀβραὰμ εἶχε πολλὰ πρόβατα καὶ βοῦς

καὶ δούλους καὶ σκηνάς. Κατόκουν δὲ τῷ καιρῷ ἐκεῖνον καὶ οἱ Χανααῖοι καὶ οἱ Φερεζαῖοι ἐν τῇ χώρᾳ. Ἡ δὲ χώρα δὲν ἠδύνατο νὰ χωρήσῃ αὐτοὺς ἀμφοτέρους· διότι τὰ ποίμνια αὐτῶν ἦσαν πόσον μεγάλα, ὥστε δὲν ἠδύνατο νὰ μείνωσιν ἐγγὺς ἀλλήλων καὶ νὰ ἔρχωνται τὴν αὐτὴν ὁδὸν εἰς νομήν. Καὶ διὰ τοῦτο ὑπῆρχε πάντοτε ἔρις μεταξὺ τῶν ποιμένων τῶν κτηνῶν τοῦ Ἀβραάμ καὶ τῶν ποιμένων τῶν κτηνῶν τοῦ Λῶτ.

Τότε εἶπεν ὁ Ἀβραάμ πρὸς τὸν Λῶτ· « Ἀγαπητέ, ἅς μὴ ὑπάρχῃ μάχη ἀνά μέσον ἐμοῦ καὶ σοῦ καὶ ἀνά μέσον τῶν ποιμένων μου καὶ τῶν ποιμένων σου, διότι εἴμεθα ἀδελφοί. Δέν σοι εἶναι ὅλη ἡ χώρα ἐλευθέρα; Ἀγαπητέ, ἀποχωρίσθητι ἀπ' ἐμοῦ· θέλεις σὺ πρὸς τὰ ἄριστερά, ἐγὼ ὑπάγω εἰς τὰ δεξιά, ἢ θέλεις σὺ πρὸς τὰ δεξιά, ὑπάγω ἐγὼ πρὸς τὰ ἄριστερά.»

Τότε ὑψωσεν ὁ Λῶτ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ καὶ ἐθεώρησεν ὅλην τὴν περίχωρον τοῦ Ἰορδάνου· ἦτο δὲ αὕτη, πρὶν καταστραφῶσι τὰ Σόδομα καὶ Γόμορρα, πολὺ ὑδατώδης, ὡς ὁ παράδεισος τοῦ Θεοῦ, ὡς ἡ γῆ Αἰγύπτου. Ἐξελέξατο λοιπὸν ὁ Λῶτ πᾶσαν τὴν περίχωρον τοῦ Ἰορδάνου καὶ ἀπῆλθε πρὸς ἀνατολάς, καὶ ἀπεχωρίσθησαν ὁ εἰς ἀπὸ τοῦ ἄλλου. Ὁ Ἀβραάμ κατόκησεν ἐν αὐτῇ τῇ γῆ Χαναάν, ἣν ὁ Θεὸς ἐπηγγείλατο νὰ δώσῃ εἰς τοὺς ἀπογόνους αὐτοῦ· διώδευσεν αὐτὴν κατὰ μῆκος καὶ πλάτος καὶ ἔστησεν ἐπὶ τέλους τὴν σκηνὴν αὐτοῦ παρὰ τὴν δρυὸν τὴν Μαμβρῆ, ἣτις εἶναι ἐγγὺς τοῦ Χεβρών καὶ ὠκοδόμησεν ἐκεῖ θυσιαστήριον τῷ Κυρίῳ.

Ὁ δὲ Λῶτ κατόκησεν ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ Ἰορδάνου καὶ ἐν ταῖς πόλεσιν αὐτῆς, αἱ δὲ σκηναὶ αὐτοῦ ἐξετείνοντο μέχρι Σοδόμων. Οἱ ἄνθρωποι ὁμοῦ τῶν Σοδόμων ἦσαν πονηροὶ καὶ ἡμάρτανον πολὺ κατὰ τοῦ Κυρίου.

B. Μετὰ ταῦτα συνέβη τέσσαρες ξένοι βασιλεῖς (βασιλεῖς τῶν Βαβυλωνίων εἰς οὓς οἱ κάτοικοι τῆς Χαναάν ἦσαν φόρου ὑποτελεῖς) νὰ εἰσβάλωσιν εἰς τὴν χώραν πορθοῦντες καὶ λεηλα-

τοῦντες, καὶ ἦλθον εἰς τὴν κοιλάδα [Σιδδὶμ. Ἐξεστράτευσαν τότε ὁ βασιλεὺς τῶν Σοδόμων καὶ σὺν αὐτῷ τέσσαρες σύμμαχοι βασιλεῖς καὶ ἐξωπλίσθησαν εἰς μάχην ἐναντίον τῶν ἐν τῇ κοιλάδι Σιδδὶμ. ἡ δὲ κοιλὰς Σιδδὶμ εἶχε πολλὰς πηγὰς ἀσφάλτου. Ἄλλ' οἱ βασιλεῖς Σοδόμων καὶ Γομόρων ἐνίκηθησαν ἐκεῖ καὶ ἔπεσον εἰς τὰ φρέατα τῆς ἀσφάλτου, οἱ δὲ ὑπολειφθέντες ἔφυγον εἰς τὰ ὄρη. Τότε οἱ ἐχθροὶ ἔλαβον τὴν ἐν Σοδόμοις καὶ Γομόροις περιουσίαν καὶ ὅλην τὴν τροφήν καὶ ἔλαβον μεθ' ἑαυτῶν καὶ τὸν Λῶτ καὶ τὰ κτήματα αὐτοῦ, διότι κατῴκει ἐν Σοδόμοις, καὶ ἀπῆλθον.

Γ. Ἦλθε τότε εἰς τῶν δικαιοφέντων καὶ ἀγγέγειλε τοῦτο εἰς τὸν Ἀβραάμ, ὅστις κατῴκει ἐν τῇ ὄρῳ τῇ Μαμβρῇ τοῦ Ἀμορίτου ἀδελφοῦ τοῦ Ἐσχῶλ καὶ Αὐνάν, οὗτοι ἦσαν σύμμαχοι τοῦ Ἀβραάμ. Ὅτε λοιπὸν ἤκουσεν ὁ Ἀβραάμ ὅτι ὁ ἀδελφιδεὺς αὐτοῦ Λῶτ ἠχμαλωτίσθη, ἐξώπλισε τοὺς οἰκογενεῖς αὐτοῦ δούλους, τριακοσίους δέκα καὶ ἑκτώ, καὶ κατεδίωξεν αὐτοὺς ἕως Δάν, καὶ ἐπέπεσε κατ' αὐτῶν τὴν νύκτα μετὰ τῶν δούλων του καὶ ἐπάταξεν αὐτοὺς καὶ τοὺς κατεδίωξεν ἕως Χοβὰλ πρὸς βορρᾶν τῆς Δαμασκοῦ, καὶ ἔφερεν ὀπίσω πάντα τὰ ὑπάρχοντα σὺν αὐτοῖς καὶ Λῶτ τὸν ἀδελφιδεὺν αὐτοῦ καὶ πάντα τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῦ, καὶ τὰς γυναῖκας καὶ τὸν λαόν.

Ἐν ᾧ δὲ ἐπέστρεφεν ἐκ τῆς μάχης τῶν τεσσάρων βασιλέων, ἐξῆλθεν εἰς συνάντησιν αὐτοῦ ὁ βασιλεὺς Σοδόμων εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ βασιλέως. Καὶ Μελχισεδέκ, βασιλεὺς Σαλήμ, ἐξήνεγκεν ἄρτους καὶ οἶνον ἣν δὲ ἱερεὺς τοῦ Θεοῦ τοῦ ὑψίστου, καὶ εὐλόγησεν αὐτὸν καὶ εἶπεν· «Εὐλογημένος εἶ, Ἀβραάμ, τῷ Θεῷ τῷ Ὑψίστῳ, ὃς ἔκτισε τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ εὐλογητὸς ὁ Θεὸς ὁ Ὑψίστος, ὃς παρέθηκε τοὺς ἐχθρούς σου ὑποχειροὺς σοι.»

Τότε εἶπεν ὁ βασιλεὺς Σοδόμων πρὸς τὸν Ἀβραάμ· «Ὅτι μοι τοὺς ἄνδρας, τὰ δὲ κτήματα κράτησον σύ.»

Ἄλλ' ὁ Ἀβραάμ ἀπεκρίνατο· «Αἶρω τὰς χεῖράς μου πρὸς Θεὸν τὸν ὑψίστον, τὸν κύριον τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, ὅτι ἐκ παντὸς ὅ,τι σὸν ἐστίν οὐδ' ἐν νῆμα, οὐδ' ἓνα ἱμάντα ὑποδήματος θέλω νὰ λάβω, ἵνα μὴ εἴπῃς ὅτι ἐγὼ ἐπλούτισα τὸν Ἀβραάμ, πλην ὅ,τι ἔφαγον οἱ δοῦλοι καὶ οἱ ἄνδρες Αὐνάν, Ἐσχὼλ καὶ Μαμβροῦ, οἵτινες μετ' ἐμοῦ ἐξεστράτευσαν, οὗτοι ἄς λάβωσι τὸ προσῆκον αὐτοῖς μερίδιον.

Ἐὰν ἡ μόρφωσις τοῦ πνεύματος ἐπαυξάνεται μόνον διὰ τῆς προσλήψεως σαφῶν, εὐκρινῶν παραστάσεων, ἀνάγκη ἐν πᾶσι τοῖς μαθήμασι, καὶ ἐν τῇ ἱεραῇ ἱστορίᾳ ὡσαύτως, νὰ ἐπιδιώκηται ἡ σαφήνεια καὶ ἐνάργεια τῶν παραστάσεων.

Ἡ ἀνωτέρω ἱστορία τῆς γραφῆς μεταφέρει τὸ πνεῦμα τῶν παιδίων εἰς τόπον μακρυνὸν καὶ εἰς μεμακρυσμένους χρόνους, ἐπομένως εἰς ἀγνώστους γεωγραφικὰς καὶ ἱστορικὰς σχέσεις· ἵνα λοιπὸν ἡ διδασκαλία φέρῃ ἀποτέλεσμα, ἀνάγκη πρὸ τῆς μεταδόσεως τοῦ διηγήματος, νὰ δοθῇ εἰς τὰ παιδιά, ὡς προπαρασκευή, εἰκῶν τις τῶν εἰρημένων σχέσεων, ἐπὶ τῆς ὁποίας στηρίζεται ἡ κατανόησις τῆς ἱστορίας, ἐὰν ἤδη δὲν ἐδόθη, ὅ,τι ἀπαιτεῖται ἐν ἄλλοις προηγούμενοις διηγήμασιν.

Ἡ συμπληρωτικὴ αὕτη διδασκαλία δύναται νὰ περιέχῃ περιγραφὰς· 1) τῆς χώρας (τοῦ θεάτρου τῆς ἱστορίας), 2) τοῦ βίου τῶν ἡρώδων, 3) τῶν φρεάτων καὶ 4) τῶν ὀπλων καὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν ἐν ἐκείνοις τοῖς χρόνοις ἐμάχοντο.

Δίδομεν περὶ ἐκάστου τῶν ἀντικειμένων τούτων σημειώσεις τινάς.

α') Ἡ γῆ Χαναάν. Θέλετε, ἀγαπητὰ παιδιὰ, νὰ ἐννοήσητε τὰς διδακτικωτάτας ἱστορίας, τὰς ὁποίας νῦν (περὶ Ἀβραάμ καὶ Δῶτ) θὰ σὰς διηγηθῶ, πρέπει τότε μετ' ἐμοῦ νὰ μεταβῆτε ἐν πνεύματι εἰς χώραν μακράν, πολὺ μακράν ἡμῶν πρὸς ἀνατολὰς κειμένην, εἰς Χαναάν. Πρὶν φθάσῃ εἰς ταύτην ὁ Ἀβραάμ, εἶδει νὰ διαβῆ μέγαν τινὰ ποταμὸν καὶ νὰ ὀδεύσῃ δι' ἐρήμου. Πρὸς βορρᾶν ἔχει ἡ γῆ Χαναάν οὐρανομήκη ὄρη, πρὸς ἀνατολὰς καὶ μεσημβρίαν αὐτῆς ὑπάρχουσιν ἐκτεταμένοι, ἀκατοίκητοι, ἀμμώδεις ἐρημοί. Ἀπὸ Βορρᾶ πρὸς Νότον ἐκτείνονται διὰ τῆς χώρας ὡσαύτως πολλὰ ὄρη, ἀλλ' οὐχὶ τόσον ὑψηλά, ἅτινα ἀποκλίνουνσι πρὸς Δυσμὰς εἰς μεγάλην τινὰ πεδιάδα, ἡ ὁποία ἐπειτα ὀρίζεται ὑπὸ τινος μεγάλης θαλάσσης. Ὅλα τὰ ὄρη ἔχουσι πολλὰς λαμπρὰς εὐφόρους κοιλάδας· ἐκ Βορρᾶ πρὸς Νότον ὅμως διήκει διὰ τῆς χώρας ὠραία καὶ πρὸς Νότον αἰεὶ εὐρυτέρα γινομένη κοιλάς, ἐν τῇ ὁποίᾳ ῥέει ποταμός, ὁ Ἰορδάνης, ἐρχόμενος ἐκ τῶν βορείων ὀρέων. Ἡ χώρα αὕτη εἶναι πολὺ θερμῆ, πολὺ εὐφορος καὶ ὠραία, ἥτο πρότερον πολὺ ἔτι εὐφορωτέρα καὶ ὠραιότερα ἢ νῦν. Ἐν ταῖς πλουσίαις ὠραίαις κοιλάσιν ὑπῆρχον λαμπραὶ νομαὶ μὲ χόρτον ὑψηλόν, ἀνθώδεις λειμῶνες καὶ εὐφοροὶ ἀγροί. Ἐκεῖ ἐφύοντο παρὰ τοῦς ποταμοῦς λαμπροὶ θάμνοι

ροδοδάφνης, ὑπῆρχον ὠραῖα ἄλση φοινίκων καὶ μεγάλων ὄρουων· οἱ λόφοι ἦσαν κεκαλυμμένοι ὑπὸ ἀνθούσων ῥοδωνιῶν· παρὰ τὰ ὄρη ἐφύετο ἡ ἐλαία, τὰ δὲ κλήματα, φέροντα μακρὰς σταφυλάς, εἰλίσσοντο ἐπάνω εἰς ἄλλα δένδρα. Ἡ χώρα ἐν μέρει μόνον ἐκαλλιεργεῖτο, μέγα δὲ μέρος ἀπετέλει εἰσέτι μεγάλας ἀχρήστους νομάς. Κατωκεῖτο δὲ ὑπὸ διαφόρων ἐθνικῶν, π. χ. ὑπὸ τῶν Χαναανιτῶν, Φερεζαίων καὶ Ἀμοριτῶν. Οἱ ἀρχηγεῖ ἢ ἡγεμόνες μιᾶς ἢ τινῶν πόλεων ὀνομάζονται ἐν τῇ Γραφῇ βασιλεῖς. Πρὸς Νότον τοῦ Ἰορδάνου, ἐκεῖ ὅπου ἐκείντο τὰ Σόδομα καὶ Γόμορρα, νῦν δὲ ἡ ἀλμυρὰ λίμνη (ἡ νεκρὰ θάλασσα), ἦτο ὁ τόπος κατ' ἐξοχήν ὠραῖος, ὕδατῶδης καὶ γόνιμος. Ἐνταῦθα (ἐν τῇ κοιλάδι Σιδδὶμ) ἀνέβρουν πηγαὶ ἀσφαλτοῦχου ἐλαίου (νάφθα), ὁμοίου τῷ ἡμετέρῳ πετρελαίῳ. Ἄνθρωποι καὶ ζῶα ἠδύνατο ἐν τῇ θερμῇ ταύτῃ χώρᾳ νὰ ζῶσιν ἐν ὑπαίθρῳ τὸ μέγιστον μέρος τοῦ ἔτους νυκτὸς καὶ ἡμέρας· εἶχον χρεῖαν ἐλαφρῶν μόλιον κατοικιῶν.

β') Ὁ βίος τῶν νομάδων. Ἐν τῇ ἀνωτέρῳ περιγραφείσῃ χώρᾳ πολλοὶ ἄνθρωποι εἰς παλαιούς, παναρχαίους χρόνους, ὅτε συνέβη τὸ ἱστορηθὲν γεγονός, ἐτρέφοντο μόνον ἐκ τῆς κτηνοτροφίας· δὲν κατέφκον πλέον, ὡς εἰς ἔτι ἀρχαιοτέρους χρόνους ἐγίνετο ὑπὸ τινῶν ἀνθρώπων, ἐν ὑπαίθρῳ ἢ ἐν καλύβαις ἐκ κλάδων πεπλεγμέναις, ἀλλ' ἐν σκηναῖς καὶ διῆγον πλά-

ρητα βίον. Καί μέχρι σήμερον ἀκόμη ὑπάρχουσιν ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ὡς καί ἐν ἄλλαις ἡπείροις πολλοὶ τοιοῦτοι ποιμενικοὶ καὶ πλάνητες λαοί, νομάδες. Θὰ σὰς προξενήσῃ χαράν, ἐὰν σὰς διηγηθῶ τινα περὶ τῶν σκηνῶν τούτων καὶ τοῦ νομαδικοῦ βίου.

Αἱ σκηναὶ δὲν εἶχον ἐπάνω κορυφήν, οὐδὲ ἀνεπε-
τάννυντο διὰ σχοινίων, ὡς αἱ στρατιωτικαὶ ἡμῶν
σκηναὶ, ἀλλ' ἦσαν τετράγωνοι, ἐπίπεδοι ἢ ὀλίγον
θολωταί. Ἐβαστάζοντο ὑπὸ πασσάλων, ἐμπεπηγότεων
εἰς τὴν γῆν· ἐπὶ τούτων δὲ ἦσαν κάμακες πλαγίως
κείμενοι, εἴτινες ἦσαν ἄνω εἰς τοὺς πασσάλους προ-
σηλωμένοι. Ἡ στέγη συνίστατο ἐκ διφθερῶν, ἢ χον-
δροῦ ὑφάσματος. Οὗτοι εἰ τάπητες ἐπέλεκτοτο ἢ ὑφαί-
νοντο ἐκ βάμβακος ἢ μαλλίου, ἐκ τριχῶν τῶν καμῆ-
λων καὶ αἰγῶν, βραδύτερον δὲ μόνον ἐκ καννάβειως,
λίνου ἢ μετάξης. Αἱ σκηναὶ τῶν πλουσιωτέρων διη-
ροῦντο εἰς πολλὰ μέρη· καὶ ἐν μὲν τῷ ἐνὶ ἐξ αὐτῶν
διέτριβον εἰ δούλοι (πολλάκις βέβαια καὶ τὰ κτήνη),
ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ ὁ οἰκοδεσπότης καὶ τὰ τέκνα, καὶ
ἐν τῷ τρίτῳ αἱ γυναῖκες. Ἐν ταῖς σκηναῖς δὲν ὑπῆρ-
χον καθίσματα, τράπεζαι καὶ κλῖναι, ὡς ἐν τοῖς ἡμε-
τεροῖς δωματίοις καὶ θαλάμοις, ἀλλὰ μεγάλα στρώ-
ματα ἐκ δερμάτων ἢ ἀχύρου· ὠραῖοι μάλλινοι τάπη-
τες παρὰ τοῖς πλουσίοις. Ταῦτα τὰ στρώματα ἐτί-
θεντο ἀπλῶς ἐπὶ τῶν χόρτων, ἐκάθηντο δ' ἐπ' αὐτῶν
εἰ ἄνθρωποι σταυροποδιτί. Ἐν τῇ σκηνῇ εὕρισκοντο

ὀλίγα μόνον σκεύη : δερμάτινοι ἄσκοι, λέβητες, χύτραι πρὸς διατήρησιν ὕδατος, γάλακτος κτλ., κανᾶ, κιβώτια καὶ τρίχινοι σάκκοι πρὸς φύλαξιν ξηρῶν πραγμάτων· εἰς χειρόμυλος, ὄπλα κτλ. Αἱ τροφαὶ καὶ τὰ ποτὰ ἦσαν πλακοῦντες, γάλα, βούτυρον, τυρός, ὀπῶραι, οἶνος κλπ.

Τὰ ζῶα, τὰ ὁποῖα ἔπρεφον οἱ νομαδικοὶ ἠγεμόνες τῆς Χαναάν, ἦσαν πρόβατα καὶ αἰγες, βόες καὶ κάμηλοι (ἢ κάμηλος πρέπει νὰ περιγραφῆ συντόμως, εἰς πρώτην φοράν παρουσιάζεται ἐν τῇ διηγήσει)· ἵππους δὲν εἶχον. Ὅπως δύνωνται τὰ ζῶα ταῦτα νὰ ζῶσι πάντοτε ἐν ὑπαίθρῳ, κατὰ μὲν τὸ θερινὸν θέρος ἀπεσύροντο εἰς τὰ ψυχρότερα ὄρη, ἐν δὲ τῇ ψυχρότερῳ ὥρᾳ τῶν βροχῶν κατέβαινον εἰς τὰς θερμότερας κοιλάδας. — Ὁ Ἀβραάμ, Λῶτ, Ἰσαάκ, Ἰακώβ ἐκέκτηντο πολλὰς χιλιάδας ζῶων, εἶχον πολλὰς ἑκατοντάδας δούλων καὶ παιδισκῶν, ἦσαν ἠγεμόνες ποιμένων. Ἡ παρεμβολὴ αὐτῶν περιεῖχε πολλὰς σκηνάς, αἵτινες παρεῖχον ὄψιν μικρᾶς κώμης. (Νὰ δεῖξῃ ὁ διδάσκαλος εἰκόνας).

Πορεία τῶν καραβανίων. Καθαίρεισι τῆς σκηνηῆς. Τὰ πλεῖστα τῶν πραγμάτων φορτώνονται εἰς καμήλους καὶ εἰς ὄνους. — Ἡ μεγίστη χρεῖα διὰ τοὺς νομάδας καὶ τὰ ποιμνία αὐτῶν ἔνεκα τῆς θερμότητος τοῦ κλίματος εἶναι τὸ ὕδωρ. Διὰ τοῦτο σπουδαῖα εἶναι : γ') Τὰ φρέατα. Ὡρύσσοντο ταῦτα τὸ μὲν ὅπως

δέχονται πηγαῖον ὕδωρ, τὸ δὲ ὅπως συναθροίζωσιν ὕδωρ βροχῆς ἢ χιόνος. Τὰ τελευταῖα, δεξαμεναὶ ὀνομαζόμενα, ὅπως προσυλάσσονται ἀπὸ τοῦ καύσωνος τοῦ ἡλίου, ἀπέληγον πρὸς τὰ ἄνω εἰς σχῆμα χωνίου καὶ ἐσκεπάζοντο διὰ τινος λίθου. Πολλάκις τὰ φρέατα εἶχον σχῆμα σήραγγος ὄρους. Ἡ κατέβαινον κάτω ἐπὶ βαθμίδων ἢ ἀνέστυρον τὸ ὕδωρ ἐπάνω. Πολλάκι, ἕνεκα τῶν φρεάτων ἠγείρετο ἔρις μεταξύ τῶν ποιμένων.

δ') Τὰ ὄπλα τῶν νομάδων ἦσαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον διάφορα ἐκείνων, ἅτινα ἔχουσιν οἱ στρατιῶται σήμερον (οὐχὶ πυροβόλα), ἦσαν ἰδίως ποιμενικαὶ ῥάβδοι, αἵτινες ἐφέροντο ὑπεράνω τῶν ὤμων τεθειμένα καὶ ῥόπαλα· ἐπειτα ξύλινα τόξα καὶ βέλη, λόγχαι καὶ ξίφη. Ἐμάχοντο μᾶλλον κατὰ μόνας, ἀνὴρ πρὸς ἄνδρα κτλ.

Διδασκαλία τοῦ φρονήματος. Ἐ, ἰδιαιτέρας ὥρας ἀφιερωμέναις εἰς τὴν διδασκαλίαν τοῦ φρονήματος, ἀφ' οὗ ἡ ἱστορία τῆς γραφῆς προπαρασκευασθῆ κατὰ τὸν ὑποδειχθέντα τρόπον, προσφέρεται εἰς τὰ παιδιά εἰς τρία τμήματα (Α, Β, Γ.) Ἡ διήγησις πρέπει νὰ γίνηται μὲ τρόπον ἀπλοῦν καὶ εὐληπτον. Τὰ παιδιά διηγῶνται πάλιν ἕκαστον τμῆμα ὅσον τὸ δυνατόν ἀφ' ἑαυτῶν δι' ἰδίων λέξεων. Μόνον ῥήσεις ἐκδηλοῦ διδασκτικῆς σπουδαιότητος (ὡς π. χ. ἰνταῦθα: Ἄγα-

πητέ, ἄς μὴ ὑπάρχη ἔρις ἀνά μέσον ἐμοῦ καὶ σοῦ· θέλεις σὺ πρὸς τὰ δεξιὰ» κ.λ.π.) πρὸ πάντων δὲ ἀποφθέγματα τοῦ Χριστοῦ, πρέπει νὰ ἐντυπώνωνται ἀκριβῶς καὶ ν' ἀποδίδωνται κατὰ τὴν ἀγίαν γραφήν. Ἀφ' οὗ τὸ διήγημα κατανοηθῆ ὀρθῶς, ἐκτίθεται τὸ ἠθικὸν αὐτοῦ περιεχόμενον.

Δίδομεν ἐνταῦθα πάλιν νύξεις τινάς, ἄς ὁ διδάσκαλος εὐκόλως δύναται νὰ ἐπεκτείνῃ.

Ἠθικὰ διδάγματα ἐκ τοῦ τμήματος Α.

α') *Φεῦγε τὴν ἔριν.* Ἀκολούθει τὴν γνώμην τοῦ Ἀβραάμ. «*Ἀγαπητέ, ἄς μὴ ὑπάρχη ἔρις ἀνά μέσον ἐμοῦ καὶ σοῦ*».

Ἡ ἔρις ἀπαρέσκει εἰς ὅλους ἐν πάσῃ περιπτώσει· ὁ Θεὸς καὶ ἡ συνειδήσις ἡμῶν ἐπιτάσσουσι νὰ τηρῶμεν εἰρήνην μετὰ πάντων, ἰδίως μετὰ φίλων καὶ συγγενῶν (ἠθικὴ ἰδέα τοῦ δικαίου). — Ὁ Ἀβραάμ εἶναι ἠθικὸν πρότυπον. Ἄλλα παραδείγματα ἐκ τῆς ἱερᾶς ἱστορίας καὶ τοῦ βίου τοῦ παιδιοῦ. (Συνειρμός) —

β') *Μὴ ἔσο ἰδιοτελής.* Ἡ ἀγάπη οὐ ζητεῖ τὸ εαυτῆς. — Ὅστις σκέπτεται μόνον περὶ τοῦ ἰδίου κέρδους καὶ δὲν ἔχει πρὸ ὀφθαλμῶν καὶ τὸ τοῦ ἑτέρου εἶναι ἰδιοτελής, ὡς ὁ Λῶτ. Ἡ ἰδιοτέλεια ἀπαρέσκει εἰς πάντας καὶ εἶναι ἠθικῶς ἀπόβλητος.

Ἄλλα παραδείγματα ἰδιοτελείας. Εἰς ταύτην ἀντίκειται ἡ ἀγάπη, ἡ εὐνοια, ἣτις παρέχει τῷ πλησίον ὅ,τι ἐστὶν αὐτῷ ὠφέλιμον καὶ ἀγαθόν. (Ἠθικὴ ἰδέα τῆς ἀγάπης).

Ἐκ τοῦ τμήματος Β.

α') Ὁφείλεις γὰρ μὴ κλέπτεις, τ. ἔ. νὰ μὴ οἰκειοποιῆσαι ἀδίκως ξένην κτησίαν. Ἡ λεηλασία, διαρπαγὴ τῶν Βαβυλωνίων βασιλέων εἶναι κλοπὴ. Ἄλλα παραδείγματα ἐκ τῆς ἱερᾶς ἱστορίας ἢ τοῦ βίου.

β') Ὁφείλεις γὰρ μὴ φορεῖς, τ. ἔ. νὰ μὴ ἐφαίρῃς ἐν γνώσει καὶ ἀδίκως τὴν ζωὴν τῶν ἄλλων. — Ὁ πόλεμος εἶναι ἔρις ἐν μεγάλῳ· ὅταν γίνηται ἄνευ αἰτίας, ἄνευ προκηρύξεως, εἶναι ἠθικῶς ἀποδοκιμαστέος. Μόνον ὁ τῆς ἀμύνης πόλεμος εἶναι ὡς ἀναγκαῖος ἐπιτετραμμένος.

Ἐκ τοῦ τμήματος Γ.

α') Σοὶ ἐπιτρέπεται καὶ ὀφείλεις γὰρ ὑπερασπίξῃς ἑαυτὸν, ὅταν προσβάλλῃσαι. Ἡ ἄμυνα (τοῦ Λῶτ) καὶ ἡ ὑπεράσπισις τῶν φίλων σου (ὡς ὁ Ἀβραὰμ ἐποίησεν) εἶναι ἠθικῶς συγχεχωρημένοι, ὥστε ἐπιτάσσονται ἠθικῶς.

β') Ὁφείλεις γὰρ ἀγαπᾶς τὸν πλησίον σου ὡς

εαυτόν. Ὁ Ἀβραάμ δὲν ἦτο ἰδιοτελής, ἀλλὰ πλήρης ἀγάπης, γενναϊόφυχος μάλιστα πρὸς τὸν Λῶτ. Ἡ βοήθεια ἦν παρέσχεν αὐτῷ ἐξεδήλωσε τὴν ἀγάπην πρὸς τὸν Λῶτ καὶ διὰ τοῦτο γενικῶς ἀρέσκει.

γ') Ἔσο εὐγνώμων. — Ὁ Μελχισεδὲκ προσφέρει ὡς ἔκφρασιν τῆς εὐγνωμοσύνης του εἰς τοὺς κεκτηκότας πολεμιστὰς ἄρτους καὶ οἶνον πρὸς ἀναψυχὴν. Ἡ εὐγνωμοσύνη αὕτη ἀρέσκει ἀπολύτως καὶ διὰ τοῦτο εἶναι ἠθικὴ ὑποχρέωσις. (Ἠθικὴ ἰδέα τῆς ἀνταποδόσεως).

δ') Ἔσο τίμιος, ὡς ὁ Ἀβραάμ, ὅστις ἐκ τῆς ἰδιοκτησίας τοῦ Μελχισεδὲκ οὐδὲ κλωστὴν οὐδὲ ἰμάντα ὑποδήματος ἐκράτησεν, ἀν καὶ διὰ τῆς ἀνακτήσεως τῆς ἰδιοκτησίας ἠδύνατο νὰ ἔχη ἀξίωσιν ἐπὶ ταύτης. (Ἰδέα τοῦ δικαίου).

Διδασκαλῖαι περὶ τῆς μορφώσεως τῆς πολιτείας ἠδύνατο εἰσέτι νὰ ἐπισυναφθῶσιν ἐνταῦθα. Ὁ Ἀβραάμ εἶχε κοινότητα, εἶδός τι μικρᾶς πολιτείας, ἐν τῇ ὁποίᾳ αὐτὸς ἐξήσκει τὸ ἀξίωμα τοῦ ἡγεμόνος, νομοθέτου καὶ δικαστοῦ. — Πολιτεῖαι συνάπτουσι πρὸς ἀλλήλας συμμαχίας, ὡς ὁ βασιλεὺς Σοδόμων μετὰ τῶν τεσσάρων ἄλλων βασιλέων.

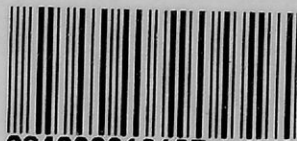
Διὰ τὸν διδάσκαλον σημειωτέον προσέτι. Ὁ Ἀβραάμ ἐπραττε κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν αὐτοῦ πεποίθησιν (ἰδέα τῆς ἐσωτερικῆς ἐλευθερίας) ἡ πράξις αὐτοῦ ἦν ἰσχυροτέρα τῆς τοῦ Λῶτ, ἡ, ἐνίζετο καὶ τὴν

νύκτα ακόμη (ιδέα τῆς τελειότητος)· ἐτιμώρει τὸ
ἄδικον πολεμῶν καὶ πατάσων τοὺς τέσσαρας Βαβυ-
λωνίους βασιλεῖς (ιδέα τῆς ἀνταποδόσεως). Ὡστε
εἶναι πρότυπον κατὰ πάσας τὰς πέντε ἠθικὰς ιδέας
(τῆς ἠθικῆς ἐλευθερίας, τῆς τελειότητος, τῆς ἀγάπης,
τοῦ δικαίου καὶ τῆς ἀνταποδόσεως· ὅρα ἀνωτέρω Β,
1) καὶ ἐπομένως τέλειον ἠθικὸν ἰδανικόν.

Τ Ε Λ Ο Σ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Α'. Τὸ παιδαγωγικὸν σχολεῖον ἐν γένει	σελ.	3
Β' Ἡ παιδαγωγοῦσα διδασκαλία	»	27
1. Ἄξια καὶ οὐσία τῆς παιδαγωγικῆς διδασκαλίας	»	31
2. Ὑλῃ καὶ εἶδος τῆς παιδαγωγούσης διδασκαλίας	»	44
3. Θέσεις περὶ τῆς παιδαγωγούσης διδακτικῆς	»	68
Γ'. Σύντομος λόγος περὶ τῶν ἄλλων παραγόντων τῆς ἐν τῷ σχολείῳ ἀγωγῆς· παιδονομία, ἄμε- σος ἀγωγή καὶ βίος τοῦ σχολείου	»	71
Δ'. Παραδείγματα διδασκαλίας	»	74

024000018167

5000/19

